This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

PD
3774
W5

UC-NRLF
B 4 583 198

YD 31096

Digitized by Google

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
FIAT LVX
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS
Dahlerup Collection

Digitized by Google

Dr. Eugen Kölbing.
1869.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BIDRAG

TIL

DANSK SPROGHISTORIE.

AF

LUDV. F. A. WIMMER.

I.

KØBENHAVN.
VILHELM PRIORS BOGHANDEL.
1868.

Digitized by Google

NAVNEORDENES BÖJNING

I

ÆLDRE DANSK

OPLYST AF OLDNORDISK OG ANDRE SPROG
I VOR SPROGÆT.

AF

LUDV. F. A. WIMMER.

KØBENHAVN.
VILHELM PRIORS BOGHANDEL.
1868.

Digitized by Google

PD 3774
W5

BIANCO LUNOS BOGTRYKKERI VED F. S. MUHLE.

Digitized by Google

Forord.

Den første tanke til nærværende afhandling er fremkaldt ved en bog, der udkom for nogle år siden under titel: Vergleichende Grammatik des Gothischen Hochdeutschen Niederdeutschen Angelsächsischen Englischen Niederländischen Friesischen Altnorwegisch-Isländischen Schwedischen Dänischen Bearbeitet von Dr. Johann Kelle K. K. Ord. Öff. Professor an der Karl-Ferdinands-Universität zu Prag etc. Erster Band Nomen Prag 1863. Bogen er, som titlen viser, anlagt efter en meget stor målestok, og første del, der omfatter 512 sider og behandler nævneordenes böjning i de nævnte sprog, er efter forfatterens fortale bestemt til at efterfølges af 3 andre bind. Sammesteds meddeler forfatteren «dass ich mich entschloss, sämmtliche zu Gebote stehende Quellen zu durchforschen, um, wenn der Gewinn durchweg den Erwartungen entspräche, denselben gewissermassen als Ergänzung zu Grimms Grammatik mitzutheilen. Je mehr ich aber im Quellenstudium voranschritt, um so mehr zeigte sich die Nothwendigkeit, von meiner ersten Idee abzustehen und auf Grundlage meiner eigenen Durchforschung sämmtlicher Quellen der

M300409

Digitized by Google

germanischen Sprachen eine neue von Grimm ganz und gar unabhängige Darstellung derselben zu unternehmen, von der ich endlich nach jahrelanger Arbeit den ersten Band, welcher das Nomen enthält, der Oeffentlichkeit übergebe» (s. VIII). «Nicht bloss das Wesen und die Eigenthümlichkeit sowie die Entwicklung jeder einzelnen germanischen Sprache von den ältesten Zeiten bis auf die jüngsten Perioden suchte ich darzustellen, sondern auch den Zusammenhang der einzelnen unter einander. Dadurch bin ich aber zugleich ebenso wie einst Grimm ganz aus der Richtung, welche vor mir im Allgemeinen und Einzelnen geherrscht hat, herausgetreten, und habe einen Weg betreten, der bisher auf dem Gebiete der germanischen Sprachen im Allgemeinen nicht einmal versucht worden ist. Ich habe nicht Grammatiken der einzelnen germanischen Sprachen für gewisse Zeiträume geschrieben, sondern eine vergleichende Grammatik aller ohne Uebergehung einzelner Perioden» (s. VIII—IX). «Dass ich hierbei wie in der Darstellung der einzelnen Casus selbst nur solche Belege gewählt habe, welche in den Denkmälern wirklich vorkommen, ist natürlich und sollte eigentlich keiner Erwähnung bedürfen, denn was sollen selbstconstruierte Beispiele, und hätten sie auch noch so viel innere Wahrscheinlichkeit für sich, beweisen? Nur beim Hochdeutschen habe ich aber die Angabe der Quellen beigesetzt. Der Raum, den ich einhalten muste, machte es mir leider zur unabweislichen Pflicht, bei den übrigen Sprachen davon abzustehen, was ich selbst in den späteren Perioden des Hochdeutschen thun muste. Dass aber in keiner Sprache und

Digitized by Google

in keinem Zeitraum ein Beispiel aufgestellt worden ist, das sich nicht wirklich in einem Denkmal findet, verbürge ich, und bin bereit, falls der Wunsch laut werden sollte, bei einer etwaigen zweiten Auflage bei allen Sprachen die Quellenangabe beizusetzen. Eben aber weil die angeführten Belege nicht construirt, sondern bestimmten Quellen entnommen sind, versteht es sich auch von selbst, dass in der Schreibart derselben keine Gleichmässigkeit herrschen kann. Denn dass sie in der durch die angeführten Quellen verbürgten Schreibweise aufgenommen werden musten,.... ist .. klar» (s. X—XI). Forfatterens plan har været fortræffelig; men istedetfor at levere et på det af ham selv så meget omtalte og priste kildestudium bygget værk finder vi for det danske sprogs vedkommende en overflødighed af former anførte, som det, uagtet forfatterens gentagne påstand og hans løfte «falls der Wunsch laut werden sollte, bei einer etwaigen zweiten Auflage bei allen Sprachen die Quellenangabe beizusetzen», ikke vil være ham muligt at påvise i nogetsomhelst mindesmærke, eftersom de aldrig har været til i nogen af sprogets perioder. Kun ringe tiltro kan man fæste til den mands kildestudium, der ikke blot stadig i sine böjningsmønstre anfører «Altnorwegisch-Isländisch» i «VIII—IX Jahrh.», uagtet de ældste oldnord. håndskrifter kun rækker op til omtr. år 1200, men også under «Dänisch» former, som sproget aldrig har kendt, og som dog ikke undser sig for at udtale følgende sætning: «Wie weit man vom Wahren abirren muste, wenn man den durch Belege beglaubigten Boden verliess, und nach Analogie verwandter Sprachen Belege

Digitized by Google

construierte, wie weit Grimm und Andere wirklich abgeirrt sind, das nachzuweisen, wäre oft Gelegenheit gewesen». Det var min agt, da jeg første gang så den her nævnte bog, på grund af den selvtillid, hvormed forfatteren optræder, og da jeg frygtede for, at hans «kildestudier» kunde blive benyttede af andre, der ikke selv kunde gå til kilderne, at protestere mod behandlingen af mit modersmål og eftervise de grove fejltagelser, forfatteren gennem hele sit værk havde gjort sig skyldig i, uagtet en så fortræffelig bog som N. M. Petersens sproghistorie kunde have vist ham det rette. I det enkelte at gennemgå prof. Kelles bog og påvise hans fejl er imidlertid ikke umagen værd; men jeg har villet nedlægge den bestemteste indsigelse mod den måde, hvorpå han omgås med sandheden, når han forsikkrer, «dass ich . . . nur solche Belege gewählt habe, welche in den Denkmälern wirklich vorkommen», og beviset for denne indsigelse vil den følgende fremstilling af navneordenes böjning i ældre dansk, der svarer til prof. Kelles dansk i XIII. årh., levere; en sammenligning mellem de former, der virkelig findes i kilderne, og de af prof. Kelle anførte vil give et karakteristisk indblik i den måde, hvorpå professoren har læst sine danske kildeskrifter og tilfulde vise, at hans behandling af det danske sprog overalt grunder sig på «selbstconstruierte Beispiele» og derfor er ligeså urigtig som uforsvarlig.

Digitized by Google

Indhold.

Side

Indledning:

De nordiske sprogmindesmærkers alder; de ældste danske håndskrifter . . . . . 1.

Sprogformen i lovene . . . . . 7.

Navneordenes böjning i ældre dansk, oplyst af oldnordisk og andre sprog i vor sprogæt:

Ordstammernes betydning . . . . . 13.

A. Selvlydsstammer:

I. a) Stammer på -a . . . . . 16.

I. b) Stammer på -ja . . . . . 49.

II. Stammer på -i . . . . . 64.

III. Stammer på -u . . . . . 73.

B. Medlydsstammer:

I. Énstavede medlydsstammer . . . . . 81.

II. Stammer på -and . . . . . 97.

III. Stammer på -ðar, -tar . . . . . 99.

IV. Stammer på -an . . . . . 102.

Hunkönsstammer på -in . . . . . 120.

Slutning. Oversigt . . . . . 121.

Digitized by Google

Digitized by Google

Indledning.

De nordiske sprogmindesmærkers alder; de ældste danske håndskrifter.

Betragter vi Nordens sproghistorie i dens helhed, er vi i en vis henseende uheldig stillede i sammenligning med den anden stamme i den gotiske sprogklasse, den germanske. De skriftlige mindesmærker i de nordiske sprog tilhører nemlig alle en forholdsvis sen tid, såat vi i den henseende står tilbage ikke blot for mange af literaturfolkene udenfor vor egen sprogklasse, men endogså for de fleste sprog i denne, hvori vi har skriftlige optegnelser endog fra omtr. 5. årh. (Vulfila) og både i oldhöjtysk, oldsaksisk og oldengelsk fra omtr. 9. årh. Med undtagelse af enkelte runestene fra 9. årh. tilhører derimod de skriftlige mindesmærker i de nordiske sprog alle en senere tid*. De ældste islandske (og norske) håndskrifter går

*) I de i Danmark, Norge og Sverrig fundne mindesmærker med de *ældre* runer har vi et nordisk sprog, der på en del af mindesmærkerne i ælde endog overgår gotisk. Det udbytte, der i sproghistorisk henseende kan vindes ved disse indskrifter, vil jeg senere komme til i denne afhandling. Når prof. Stephens i sit værk 'the old-northern runic monuments of Scandinavia and England' stiller de oldengelske indskrifter sammen med de oldnordiske, må hertil bemærkes, at de oldeng. er langt yngre end de oldnord. og med hensyn til tiden burde stilles sammen med de ældste nordiske indskrifter med *yngre* runer. Følgende tavle giver en oversigt over de samtidige mindesmærker i vor sprogklasse:

Digitized by Google

ikke meget længre tilbage end til omtr. år 1200; de ældste danske tilhører omtr. år 1300 (de ældste håndskrifter af alle vore love); de ældste svenske er for största delen endogså lidt yngre. Er vi således noget stemoderlig behandlede med hensyn til vor literaturs ælde, har vi dog den fordel, i vort oldsprog at have bevaret så mange ægte gamle former, at vi i visse tilfælde endog står på et oprindeligere standpunkt end de mærkelige flere århundreder ældre höjtyske sproglævninger. Vigtigt for det historiske studium af de nordiske sprogarter er det også, at vi fra omtr. år 1300 kan forfølge sproget i hele Norden fra Island, gennem Norge, Sverrig, over de danske øer, gennem Nörrejylland til Flensborgfjord, idet vi fra den tid har skriftlige mindesmærker i de nordiske sprogarter, som de lød (eller på det nærmeste lød) til samme tid, men på forskellige steder. At der imidlertid uagtet den sondring i sprogarter, vi træffer i Norden ved år 1300, engang har været sprogenhed her, at «den danske tunge» har været Nordboernes fælles sprog, hvori dog tidlig en og anden lille dialektforskellighed har kunnet göre sig gældende, men som vi nu vanskelig kan få öje på, kan sproghistorisk bevises deraf, at formerne i de nordiske sprog fører tilbage til en énhed, til et fælles nordisk sprog, der ikke viser sig meget forskelligt fra det, vi træffer i de ældste oldnordiske håndskrifter. At böjningen af de danske navneord i de ældste mindesmærker kun i ganske enkelte tilfælde viser ud over oldnordisk, vil vi i det følgende sé.

Inden vi går over til en fremstilling i det enkelte af

	gotisk-germansk					nordisk		
IV-VI årh.	gotisk					ældste runeindskr.*)		
VIII-IX årh.	oldhöjt.		oldsaks.	oldeng.		yngre runeindskr.		
XIII årh.	mellemht.	m.nedert.	m.nederl.	m.eng.	oldfr.	oldisl.	gl.da.	gl.sv.

*) et par med disse samtidige runeindskrifter (Bukarest-ringen, Charnay- og Nordendorfsmykket) tilhører den gotisk-germanske stamme.

Digitized by Google

navneordenes böjning i ældre dansk, det vil sige sproget i de ældste håndskrifter af vore love («1ste og 2den periode» i Petersens sproghistorie) må vi forudsende nogle bemærkninger om de kilder, vi i det følgende benytter. Der tages kun hensyn til de ældste håndskrifter, når ikke andet udtrykkelig er bemærket. Vore ældste skriftlige mindesmærker (skånske lov, de to sællandske love, jyske lov og Flensborgs stadsret) er os overleverede i omtrent samtidige håndskrifter, men i forskellige sprogarter. De håndskrifter, vi her benytter, og som uden nogen stor fejl alle kan sættes til omtr. år 1300, er:

a) til **skånske** lov: to fortræffelige håndskrifter, af hvilke det ene ikke kan være meget ældre end det andet, men som begge rimeligvis er skrevne kort för år 1300, nemlig 1) det mærkelige runehåndskrift AMag. 28, 8vo (udg. af Thorsen 1853) og 2) det hadorfske håndskrift, pergamentshåndskriftet B 76 i det kgl. bibl. i Stokholm (udg. tilligemed alt, hvad der står i forbindelse med skånske lov og forsynet med glossar o. s. v. af C. J. Schlyter 1859 som 9de bind af 'Samling af Sweriges gamla Lagar'). Uagtet begge disse håndskrifter som sagt må være omtrent lige gamle, tyder dog en sammenligning af sprogformen i begge på, at det had. håndskr. er noget yngre end runeh.*, skönt det i enkelte tilfælde står på et ældre standpunkt; jeg skal således göre opmærksom på, at det hadorf. håndskr. har bevaret det eneste eksempel, vi i vort ældre sprog finder på en ef. flert. huk. på -na af an-stammer; i skånske kirkelov c. 14 står i det had. håndskr. *fran ni ucnæ fasto*, hvor runeh. har *fran ni uku fastu*. Dog kan der ikke lægges stor vægt på en sådan enkelt form, der kan være overført mekanisk fra et ældre hånd-

*) sml. også Lyngby, 'udsagnso. böjn. i jy. lov' i flere af anmærkningerne, navnlig i indledn.

Digitized by Google

skrift*; det er betragtningen af sprogformen i det hele i begge håndskrifter, der har ledet mig til den mening, at de må være omtrent lige gamle, men atruneh. dog står på et noget ældre trin**. Af vigtighed for tekstkritiken er imidlertid et andet forhold mellem de to nævnte håndskrifter, som hidtil ikke er blevet tilstrækkelig påagtet; begge udgår nemlig tydelig fra et og samme håndskrift i modsætning til alle de andre. Når runeh. og det had. håndskr. betegnes ved A og B, bliver forholdet følgende:

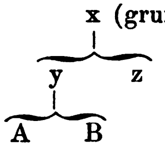

At A og B udgår fra samme håndskrift viser sig især tydelig af deres fælles fejl; i det enkelte skal jeg her ikke bestemme forholdet mellem de enkelte håndskrifter, men kun anføre følgende steder til bevis for min påstand med hensyn til de to vigtigste:

runeh. 7, 6: uarþær nokæt undir andrum lase ællær þriþia i husfrø hæfþum	cod. Had.: warþ*ær* nokat undir andrum lase æll*ær* þriþiæ j husfrø hæfþum

Efter *nokæt* udelader A B det nødvendige *hit*, der findes i de øvrige håndskrifter og er indsat af Schlyter.

runeh. 9, 2: kumbær hiorþ i annærs manz akær	cod. Had.: cumbær hiorth j annars manz akær

Efter *hiorþ* er udfaldet ordene: *ællær stoþ ællær swinæ*

---

*) formen *vkna* findes også i det udmærkede håndskrift AM. 37, 4to, der indeholder And. Sunonis lex Scaniæ provincialis og skånske kirkelov, og samme form forekommer endogså i et yngre skånsk håndskrift fra 1430 (sml. § 64), såat den måské længe har holdt sig i Skåne i enkelte talemåder ved siden af den yngre form.

**) enkelte uoverensstemmelser mener jeg lettest at kunne forklare ved at antage, at en Skåning har afskrevet det had. håndskr., men en Sællænder runeh.

Digitized by Google

wraþ mæþ waþa, der findes i alle andre håndskrr. Afskriveren har i cod. y glemt en linje.

runeh. 7, 10: ær han innænla(n)z usiukær, þa skal bøtæ han mæþ þrim þingum. ær han æn þa siukær ...	cod. Had.: ær han innan lanz usiukær, þa scal betæ han *mæþ* þrim þingum. ær han æn þa siukær ...

Alle andre håndskrr. har foran *ær han æn þa siukær* de nødvendige ord: *ær han siukær þa skal biþa halwan manaþ*, som også i B af en yngre hånd er tilföjede i randen. Skriveren sprang i cod. y fra det første *ær han siukær* til det andet *ær han æn þa siukær.* På lignende måde er en fælles fejl fremkommen i A B på følgende sted:

runeh. 7, 9: kumbær han æi at antru þingi ok mælær i gæn, þa dømæ þin(g)mæn ...	cod. Had.: cumbær han ey til andru þingi oc mælær j gen, þa dømæ þingmen ...

Efter *mælær i gæn* er glemt: *þa næfnæ þingmæn þriþia þing fore hanum. kumbær han æi at þriþia þingi ok mælær i gæn*, idet skriveren sprang fra det første *mælær i gæn* til det andet. Ordene findes heller ikke i håndskrifterne D F hos Schlyter, men derimod i C E G; både i A og B er de senere tilföjede i randen.

ibid. slutn.: þa far bondæn hanum friþløso ... ok førræ ma bondæn æi friþløsa.	cod. Had.: þa far bondæn hanum friþløso ... oc førræ ma bonden ey friþløso.

I alle andre håndskrr. tilföjes foran det sidste *friþløsa* (B. *friþløso*) *fa hanum.*

runeh. 5, 25: siþæn gangæ til ti* mæn lotæ uætte	cod. Had.: siþan gange til ti mæn lotæ wætte

Det for mig uforståelige *lotæ uætte* findes således kun i A B og kan ikke rettes ved hjælp af de øvrige håndskrifter; afskriveren har misforstået eller ikke forstået stedet allerede i de ældste håndskrr.

---

*) ordet *ti* er föjet til over linjen.

Digitized by Google

Det er således åbenbart, at A og B er udgåede fra samme håndskrift, og forskellen i deres alder kan ikke være stor, uagtet runeh. som sagt viser sig noget ældre end det had.; men i en anden henseende står runeh. afgjort tilbage for det had., idet det har flere meget betydelige huller; det mangler nemlig c. 3,12 midt. — 20 slutn., 4,7 midt. — 9 beg., 4,11 sl. — 13 midt., 4,15 sl.—5,7 midt., 5,30 beg. — 6,11 beg. Herfra er håndskriftet fuldstændigt; det manglende er af Thorsen udfyldt efter AM. 41, 4to (fra midt. af 14. årh.). Hvor eksempler i det følgende anføres fra disse steder, benyttes det had. håndskrift.

b) til de **sællandske** love: cod. AM. 455, 12mo omtr. fra år 1300 (udg. af Thorsen 1852). Dette håndskrift såvelsom et samtidigt håndskriftbrudstykke til begyndelsen af Valdemars lov (AM. 24, 4to) må imidlertid være afskrevet af en Jyde, da det kun på den måde bliver muligt at forklare en mængde jyske ejendommeligheder*.

c) til **jyske** lov: Flensborghåndskriftet (udg. af Thorsen 1853). To blade, der indeholdt lovens 2,5 slutn.—11 mangler og er hos Thorsen aftrykte efter AM. 453, 12mo (fra midt. af 14. årh.). Om alderen af de vigtigste håndskrifter sé Thorsen indl. s. 25 og om deres indbyrdes slægtskab Lyngby 'udsagnso. böjn. i jy. lov og i den jy. sprogart' s. 14 anm.

d) **Flensborgs stadsret**; håndskrift fra omtr. år 1300; «skrevet . . . . 1295 eller kort efter» (Thorsen, fort. til stadsretterne s. 43).

---

*) sml. Lyngby i antiqv. tidskr. 1858—60, s. 245 anm. 10; 247 anm. 12. I AM. 455, 12mo hedder det i en efterskrift både til den efter Valdemars lov følgende sællandske kirkelov og til Eriks lov: «explicit per manum fratris iohannis iutæ». — Et oprindelig af en Jyde afskrevet håndskrift ligger, som det synes, til grund for *alle* håndskrifter af de sællandske love. I almindelighed kan jyskhederne dog uden vanskelighed udskilles.

Digitized by Google

Sprogformen i lovene.

Efterat have omtalt de ældste håndskrifter af vore gamle love, der er de vigtigste kilder til denne afhandling, vil vi endnu tilföje nogle bemærkninger om deres sprogform, da det forhold, der fremtræder her, bliver afgörende for vor behandling i det følgende. Kun hovedpunkterne skal her påpeges; enkeltheder med hensyn til lydlæren findes hos Lyngby, 'udsagns. i jy. lov og i den jy. sprogart' i indledningen. — Som alt omtalt er sprogformen i alle vore love, som de findes i de ældste håndskrifter fra slutn. af 13. årh., samtidig, og de store forskelligheder i det enkelte beror ikke på tiden, men på stedet, idet hver lov er skreven i sin sprogart, dog således, at mange jyske ejendommeligheder er indblandede i håndskriftet af de sæll. love, fordi det er afskrevet af en Jyde.

a) Fælles for lovsproget i det hele.

α) Med hensyn til lydlæren:

1. «*Tvelydene*» i rodstavelserne gik over til enkelte lyd, idet

oldnord. *ę̇i* (*ei*) blev *e*
— *ǫu* (*au*) } — *ø*.
— *øy* (*ey*) }

Denne overgang stiller svensk-dansk overfor norsk-islandsk. Tidligere havde forskellighederne i de nordiske sprog været meget små; dansk stod dengang mellem norsk og svensk og jysk igen nærmere norsk. Overgangen til enkelte lyd er vist først begyndt i Danmark. (Gulland beholder tvelydene; Dalsk indtager en mellemstilling)*. I løbet af 11. årh. er denne overgang foregået i dansk.

2. Lydforbindelsen *ia* er i lovene ofte gået over til *iæ*; ikke længe efter år 1300 er denne overgang vist fuldendt.

*) sml. Lyngby i antiqv. tidskr. 1858—60. s. 254 ff.

Digitized by Google

3. Af *medlydene* findes i lovene endnu i reglen *k t p* uforandrede i efterlyden. De er i løbet af 13. og 14. årh. gåede over til åndende lyd, idet

k blev *g* (*γ*)
t — *d* (*ð*)
p — *b* (*v*).

Denne overgang, der som alle gennemgribende overgange i sproget har brugt længre tid, inden den blev afsluttet, og hvorpå vi allerede i de ældste håndskrifter af lovene træffer ikke få eksempler*, skiller på den ene side ældre dansk fra yngre dansk og på den anden side nyere dansk fra svensk.

4. Ligeledes har lovene i reglen bevaret *þ* i forlyd og de *åndende* lyd i efterlyd, såvelsom medlydsforbindelserne *ll* og *ld*, *nn* og *nd* holdte ude fra hinanden; dog findes også her ikke få eksempler på overgangen alt i lovene.

5. I lydforbindelserne *hl*, *hn* og *hr* er *h* bortkastet (en bevægelse, hvortil der også findes spor i gamle oldnordiske håndskrifter).

6. Fælles for lovsproget i det hele er fremdeles den næsten fuldstændige mangel på omlyd:

af «*u-omlyden*» findes næsten ingen spor på gammel dansk, sålidtsom på gl. svensk.

«*i-omlyden*» er bortfalden i udsagnsordene i forestillende fortid og fremsættende nutid, i sidste tilfælde dog ikke i jyske lov. Derimod findes i navneordenes böjning mange eksempler på i-omlyden, som det vil fremgå af denne afhandling.

β) I böjningen er nf. og gf. faldne sammen i lovene;

---

*) dog ikke i runehåndskriftet; ti hvor Thorsen har *huztrygæ*, *huztryga* 7,19 og 9,15 har håndskriftet *huztrykæ*, *-ka*, og hvor Thorsen læser *neg* 9,15 har oprindelig stået *nek* (sml. nedenfor bemærkn. til § 51 slutn.).

Digitized by Google

kun i sk. l. findes et par nævneformer som minde om en svunden tid (sml. § 3 og § 42).

b) Forskelligheder i lovenes sprogform.

α) Med hensyn til lydlæren:

1. Hovedforskellen ligger deri, at vi i skånske lov endnu har selvlydene *a i u* bevarede i endelserne, medens de i de sællandske love og i jy. lov er sammensmæltede til *æ*, der i jy. lov undertiden og i Flensb. stadsret meget ofte er aldeles bortkastet som i den nuværende jyske sprogart*. Ofte er den oprindelige lyd i skånske lov imidlertid fordunklet, idet der meget hyppig findes *æ* for alle tre lyd. I jyske lov findes efter en ganelyd oftere *i*, ligesom vi finder *u* i hf. flert. i de få lævninger af denne forholdsform og *a* i talordene på *-tan* svarende til oldnord. *á*. De sællandske love har flere lævninger end jyske lov.

2. Ved siden af denne vigtigste forskel findes enkelte andre:

j inde i ordet efter en anden medlyd bortkastes i reglen i jyske lov, men beholdes i skånske lov:

jy. l. *søkæ* = sk. l. *søkiæ*;

de sællandske love vakler.

Hvor a) *mr*, *ml* og b) *nr* (ɔ: nnr), *lr* (ɔ: llr) skulde støde sammen, indskyder skånske lov a) et *b* og b) et *d*, selv om halvselvlyden er tilstede. I jyske lov findes næppe spor hertil, hvorimod de sællandske love vakler**.

3. Med hensyn til *omlyden* finder vi i jyske lov ofte «*i-omlyd*» i fremsættende nutid, således at formen med omlyd i reglen står ved siden af en uomlydt form. Dette

*) Dette forklarer også, at *æ* undertiden kan være tilsat på urigtige steder.

**) K. J. Lyngby, 'om indskud af *b* og *d* imellem medlyd på gammel Svensk og tildels på gammel Dansk' i tidskr. for filol. og pæd. I, 21 ff.

Digitized by Google

spores aldrig i skånske lov, hvorimod de sællandske love er vaklende.

β) I böjningen finder vi den forskel, at hf. er bevaret i skånske lov, medens den i jyske lov kun står som ruin fra ældre tid; derfor er næsten al böjning ophørt i jyske lov, da desuden som tidligere bemærket hf. og gf. var faldne sammen og alle endelsernes selvlyd smæltede sammen til *æ*, hvorimod i skånske lov den gamle böjning endnu er urokket i det væsenlige. De sællandske love står her på jyske lovs standpunkt, men har dog endnu bevaret mange lævninger af hf.

Vi sér således, at i alle de nævnte tilfælde, hvor der findes en karakteristisk forskel mellem skånske og jyske lovs sprogform, står de sællandske love vaklende mellem begge, såat de frembyder eksempler snart på den ene, snart på den anden af de to loves sprogbrug imellem hinanden. Den vaklen, som opstår på grund af den mellemstilling, som de sællandske love indtager, bestemmer vor behandling i det følgende, idet vi i navneordenes böjning vil opstille eksempler fra skånske og jyske lov ligeoverfor hinanden, da vi derved får yderpunkterne, hvorimod vi under behandlingen af enkelthederne vil omtale sprogformen i de sællandske love.

Anm. Af de forkortninger, der anvendes i det følgende, er de vigtigste: sk. l. = skånske lov, sk. kl. = skånske kirkelov; V. l. = Valdemars sællandske lov, E. l. = Eriks sæll. lov, sæll. kl. = sællandske kirkelov; jy. l. = jyske lov, jy. l. f. = jyske lovs fortale; Fl. st. = Flensborgs stadsret. Alle disse anføres efter de af Thorsen besörgede udgaver af de ældste håndskrifter ɔ: sk. l. og sk. kl. efter runeh.; når det hadorfske h. (Schlyters udg.) anføres, betegnes det ved et tilföjet S.; når derimod på grund af hul i runeh. det had. leverer citat, er det betegnet ved et foran tallet sat †. Det samme tegn foran citater af jy. l. betegner, at Flensborghåndskr. mangler, og at ordet er taget fra AM. 453, 12mo. V. l., E. l. og sæll. kl. efter AM. 455, 12mo, undt. de 6 første kapitler

Digitized by Google

af V. l., der er udgivne efter AM. 24, 4to. Når noget andet håndskrift anføres, vil det særlig blive bemærket, sål. at ved Ros. efter jy. l. betegnes Kolderup Rosenvinges udg. (1837) i hans samling af gamle da. love 3dje del efter AM. 286 fol., ligesom A. efter V. l. og Ros. efter E. l. betegner Kofod Anchers og Kold. Rosenvinges udgaver efter AM. 26, 8vo, den første i Anchers lovhistorie I (1769) s. 527—598, den anden i Rosenvinges samling af gamle da. love 2den del (1821). — Ved siden af lovene har jeg også stadig taget hensyn til de skrifter, hvis sprogform vel er noget yngre, men dog står dem meget nær, nemlig «Harpestræng» (anført efter Molbechs udg.) og den håndskrevne lægebog AM. 187, 8vo, der anføres efter håndskriftets bladside*, såvelsom den del af runehåndskriftet, der er skrevet med en yngre hånd (blad 92—100) og indeholder stykker af to danske kongerækker (bl. 92—97a[4]) og derefter «landamærke mællin danmark ok sueriki» (bl. 97a[5]—100)**. Ligeledes har jeg benyttet den danske krønike, der findes i pergamentsh. B 77 i det kgl. bibl. i Stokholm bl. 76—92 (den derefter følgende fortsættelse på vers er yngre). Dette håndskrift, der blandt andet også indeholder skånske lov, har bevaret flere gamle former***. Hvad der anføres efter de to sidst nævnte kilder, betegnes ved runeh. og Stok. B 77 med tilföjelse af håndskrifternes bladside. Jeg bemærker udtrykkelig en gang for

*) sml. om dette håndskrift Molbech, indledning til «Harpestræng» s. 39—40. N. M. Petersen, sproghistorie I, 141; literaturh. I, 92 (2den udg. s. 94). F. Mansa, de epidemiis maxime memorabilibus, quæ in Dania grassatæ sunt, et de medicinæ statu, Hauniæ 1831, s 56 ff. Brandt, gammeldansk læsebog s 60—61. G. Lund, bidrag til dansk sproghistorie, Ålborg 1865. (Prøver deraf findes hos Petersen, sprogh. II, 270—72. Mansa på forskellige steder. Brandt, gammeldansk læseb. s. 61—63 (unöjagtig). Flor, dansk læsebog, 6te udg. s. 55 f.).

**) udg. med runer af O. Worm i Regum Daniæ series duplex et limitum inter Daniam & Sveciam descriptio, Hafniæ 1642 (i Worms tid fandtes mere af håndskriftet end nu), og kongerækken med almindelige bogstaver hos Langebek, script. rer. Dan. I, 27—34. (Et smukt faksimile af bl. 93 b findes hos Thorsen, De danske Runemindesmærker s. 307. Prøven hos Brandt, gammeld. læseb. s. 46 er ikke trykt efter håndskriftet selv, men efter Langebek og aldeles ubrugelig i sproglig henseende).

***) sml. Schlyter, Skånelagen XXXI—XXXII. En afskrift med Rasks egen hånd findes blandt hans håndskrifter i det kgl. bibl. no. 12; en prøve derefter hos N. M. Petersen, sprogh. II, 268—70 (sml. ibid. I, 141 f.; literaturh. I, 128; 2den udg. s. 96). Prøven i Brandts gammeld. læseb. s. 66—68 er meget unöjagtig.

Digitized by Google

alle, at jeg overalt, hvor ikke de af Thorsen med megen omhyggelighed og nöjagtighed udgivne ældste håndskrifter af lovene anføres*, har efterséet selve håndskrifterne ikke blot af lovene, men også af «Harpestræng» (ny kgl. samling 66 8vo i det kgl. bibl.). De gamle svenske love anføres efter siderne i Schlyters udgaver, den ældre Edda efter Svend Grundtvigs udgave. Ved citaterne af sk. l. og de sæll. love anføres bog og kapitel, ved jy. lov side og linje; ved længre kapitler i V. l og E. l. anføres tillige side og linje i parenthes. Ved Flensborgs bylov anføres i reglen kapitlet, kun hvor det er længre side og linje. Også hvor andre end de af Thorsen udgivne håndskrifter af lovene anføres, skér det efter det tilsvarende sted i hans udgaver.

*) I citaterne af de sæll. love bruger jeg *w* som håndskrifterne, medens Thorsen har *v*; ligeledes bruger jeg håndskrifternes gennemstrøgne *u* (*u*), ikke som Thorsen *ü*.

Digitized by Google

Navneordenes böjning i ældre dansk, oplyst af oldnordisk og andre sprog i vor sprogæt.

Ordstammernes betydning.

Af afgörende vigtighed i böjningslæren er **ordstammerne**. Disse, der i nævneordene sjælden falder sammen med roden, men i almindelighed dannes af denne ved forskellige afledningsendelser, der omhandles i orddannelseslæren*, er i og for sig kun «videnskabelige præparater», ikke levende ord, der kan indtræde som led i sætningen; dette bliver de først, når mærkerne for forholdsformer og personer tilföjes. I nævneordenes böjning er stammerne oprindelig det vekslende, forholdsformernes mærker det faste; men heraf følger da tillige, at det i en historisk fremstilling af böjningen er mindre heldigt at tale om forskellige «deklinasjoner»; der gives oprindelig kun én deklinasjon, men forskellige stammer**. Med hensyn til navneordene ordner stammerne sig i ældre dansk på følgende måde:

A) selvlydsstammer:

I. stammer på *-a*.

Går et *j* foran dette *a*, får vi særlige modifikasjoner i böj-

*) En fremstilling af orddannelsen i ældre dansk vil slutte sig til den her givne fremstilling af navneordenes böjning.

**) A. Schleicher, Die deutsche Sprache, Stuttgart 1860, s. 238; Compendium der vergl. gr. der Indogerm. sprachen, Weimar 1866, § 245 s. 521.

Digitized by Google

ningen, hvorfor vi deler stammerne på *-a* i to afdelinger, af hvilke den ene indbefatter alle stammer på *-a*, når et andet bogstav end *j* går foran, den anden stammerne på *-ja*; altså:

I, a. stammer på *-a*
I, b. stammer på *-ja*
II. stammer på *-i*
III. stammer på *-u*;

B) medlydsstammer.

De deler sig igen i:

I. énstavede medlydsstammer
II. stammer på *-and*
III. stammer på *-tar*
IV. stammer på *-an*.

Det er den af Bopp grundlagde sammenlignende indoevropæiske sprogforskning, der fører os til den her fremsatte inddeling i behandlingen af navneordenes böjning. På vort modersmål er den nyere sprogforsknings resultater endnu ikke anvendte. N. M. Petersen slutter sig i sin danske sproghistorie (1829), et for sin tid fortrinligt arbejde, aldeles til Rask. Det var denne, der 1811 og 1818 trak grundtrækkene i den islandske böjningslære og rigtig udfandt de to hovedarter i de oldnord. navneords böjning, medens han dog ikke så den egenlige grund til deres adskillelse.* Inddelingen blev finere gennemført af

---

*) I sin 'Vejledning til det Islandske' (1811) deler Rask navneordene i 8 »forandringsmåder» efter *könnet* (intetk. i 2, han- og hunk. hver i 3) og bemærker efter at have gennemgået böjningen af de enkelte ord: »Når man nu ser tilbage på det hele Deklineringssystem, mærker man let at ethvert af de tre Kjön har egentlig kun to væsentlig forskjellige Forandringsmåder, nemlig en simplere, som ikke adskiller Gen. fra de övrige Endelser i Enkeltallet, og en mere indviklet, der tillige langt fuldkomnere adskiller Forholdsformerne» (s. 58). I 'Undersög. om det gamle Nord. Sprogs Oprind.' (1818; færdig 1814) göres inddelingen efter könnet til under-

Digitized by Google

Grimm 1819 og 1822; men heller ikke han så klart grunden til adskillelsen i hans «stærke» og «svage» böjning, hvilket ligger i, at det i hans theorier (endogså så sent som 1848) aldrig gik op for ham, om det, han kaldte 'flexionsvokal', hørte til stammen eller til endelsen. Et nyt stadium betegnes ved Bopp, der i sin vergleichende Gram. (1833) anvendte sanskritsystemet på gotisk og opstillede VULFA som stamme med A som stammeudlyd. I en særlig oldnordisk sproglære har Gislason først indført det Boppske system og opstillet stammer (1858)*. Endelig har Lyngby i en afhandling om 'de oldnord. navneords böjning' i tidskr. for filol. og pæd. VI, s. 20 ff. (1865) anvendt Schleichers fortrinlige behandling af de ældre indo-evropæiske sprog i hans comp. der vergl. gram. II (1862) på oldnordisk (sml. Gislasons bemærkninger til denne afhandling i samme tidskrift s. 236 ff.).

---

afdeling: «Navneordene adskille sig i 3 Kjön og i to Böjningssystemer, det ene simpelt, det andet kunstigt», der tilsammen danner 8 deklinasjoner, «hvilke man nu enten kan ordne efter Kjönnene, som Rask i sin isl. Sproglære, eller måskje endnu bekvemmere efter de to omtalte Systemer og blot Underafdelingen efter Kjönnet» (s. 59—60); dette gennemførtes i 'Anvisning till Isländskan' (1818). I 'Kortfattet Vejledning til det oldnord. Sprog' (1832) beholdes de to hovedarter med navnene «den åbne og den lukte»; men i underafdelingerne er der (vistnok under påvirkning af Grimm) foretaget store forandringer. — Uagtet således forskellen mellem de to hovedarter fra først af stod klar for Rask, viser der sig dog i hans senere arbejder stadige fremskridt med hensyn til anordningen af enkelthederne i systemet.

*) I en særlig gotisk sproglære indførtes det Boppske system af Gabelentz og Loebe 1846. — Med hensyn til oldnordisk har Lüning (1859) omstøbt Grimms system i den Boppske form, idet han væsenlig har beholdt Grimms klasser, men opført stammer på Bopps måde. — For ældre svensk har Rydqvist væsenlig holdt sig til det Grimmske system i dets senere skikkelse (sproghistorie 1848), dog med fjærnelse af de vilde theorier og med benyttelse af Bopp.

Digitized by Google

A. Selvlydsstammer.

I. a) Stammer på -a.*)

§ 1. **hankön.**

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	þjófr	[*þiufær*	7,9]	*thiuf*	177^{3}
			þiuf	7,15		
	gf.	þjóf	*þiuf*	7,15	*thiuf*	176^{4}
	hf.	þjófi	*þiufi*	7,9	*thiuf*	*
	ef.	þjófs	**þiufs*		*thiufs*	181_{1}
Flt.	nf.	þjófar	**þiufa*		*thiufæ*	200^{3}
	gf.	þjófa	**þiufa*		*thiufæ*	190^{1}
	hf.	þjófum	**þiufum*		*thiufæ*	*
	ef.	þjófa	**þiufa*		*thiufæ*	174_{1}

Ved at sammenligne de danske former med de oldnord., sér vi, at sk. l. aldeles står på oldsprogets standpunkt, når undtages, at *r* er udfaldet i nf. ent. og flert., hvorved altså i dette tilfælde nf. og gf. faldt sammen. I jy. l. faldt også hf. ud, såat alle forholdsformer i flertal blev ens, og i ent. kun ef. beholdt sit *s* og derved adskiltes fra de andre former.

---

*) I böjningsmönstrene betegner [ ] om et ord en oprindeligere (ældre) form, hvoraf der findes spor, men som væsenlig er fortrængt af de yngre former, der står ved siden af. * betegner, at den anførte form ikke findes i kilderne, men er dannet efter den tilsvarende forholdsform af andre ord, der findes. † foran et ord betegner, at denne form hverken findes af dette eller tilsvarende ord.

Digitized by Google

§ 2. Spor af **hensynsform** findes dog ikke sjælden i de sæll. love, undertiden også i jy. l. Medens sk. l. regelmæssig har hf. ent.: *þiufi*, *þiufe* 7,9. *kunungi* 1,14. *guþi* 4,7. *akri* 4,11. *hæste* 7,2. *arfe* 2,3. *eþe* 1,4*. *þrælle* 7,19. *skoghe* 10,1. *arfæ* (*arue* S.) 2,1. *domæ* 16,2 og hf. fl. *hundum* 11,7. *fiskum* 12,1. *fughlum* 11,9. *akrum* 9,3, har jy. l. *kunung* 62^{2}. 264^{5} og flert. *i høghæ* 204_{2}. Dog findes lævninger af hf., således *domæ* ved siden af *dom* (*mæth dom* 270_{2}, men *mæth nams domæ* 266^{4}, *mæth things domæ* 157_{2}, *vtæn things domæ* 80^{2}. 143^{1-2}). *uten ethæ* 11^{3} (men *mæth æth* 32^{2}); ligeså *mæth staplæ* 66_{1}. 67_{2}. *at stofnæ* 162^{5}. *a hæstæ* 241^{3} (men *a annæn manz hæst* 264^{6}; sml. 264^{7}). *i stokkæ æth i fjætæʀ* 148_{4}. *a stubbæ* 256_{2}.** Når vi derimod i jy. l. finder udtrykkene *gømæ domæ* f. (4_{4}). *thol han domæ* 80^{5}. 145^{2}. *fengær domæ til* 143^{2}, kan i disse tilfælde *æ* enten være urigtig tilföjet, eller det er flertal (sml. *givæ thær a tolf mænz ethæ* 145^{1}, hvor *æ* i *ethæ* enten betegner flert. eller er urigtig sat til)***. At hensynsf. mangler i de sæll. love, er regel; dette viser sig tydelig, når man sammenligner udtrykkene i V. l. med de tilsvarende skånske i 'sk. arvebog og orbodemål'†, hvor hformerne endnu er

*) *mæþ tyltær eþ* 1,14. 2,1, idet *mæþ* også styrer gf. 7,8 har runeh. både *mæþ tyltær eþe* og *mæþ tyltær eþ*. Også i udtrykkene *mæth dom*, *mæth eth* i jy. l. og de sæll. love kunde *dom* og *eth* opfattes som gf.

**) kunde dog også være *an*-stamme; oldnord. har *stubbr* og *stubbi*; ligeledes findes *stubbi* på gl. svensk (Rydqvist II, 185).

***) jy. l. 4_{4}, hvor Flensborgh. har *gømæ domæ*, har 455, 12mo *gømæ dom* (Thorsen V. l. s. 79_{1}), 286 fol. *gøme domh*, 453, 12mo *gømæ doom*. Ligeledes har 286 *tolf mens eet*, 453 *tolf mænsz eeth* 145^{1}, hvor Flensborgh. har *tolf mænz ethæ*.

†) udgivet af Thorsen sammen med sk. l. efter cod. Rantzovianus (e donat. varior. 136, 4to i universitetsbibl.); håndskriftet er fra 1430 (Schlyter, Skånelagen s. XXVII) og fremstiller en yngre skånsk sprogform. 'Sk. arvebog og orbodemål' indeholder de dele af V. l., som ikke fandtes i sk. l. (sml. Schlyter, Skånelagen s. CXXXI—CXLVIII); hele forholdet ses af følgende tavle:

Digitized by Google

bevarede, f. eks. V. l. 1,5 *tha ma han huærkæn hel ær siuc giuæ kirkæ ær clostær ær biskop ær præst ær nokær annær man* (= sk. ar. 41 ... *kyrke ellis clostræ ellir presti ellir andrum manni*); ligeledes 1,24 *mæth*...*tultær eth* (= sk. l. *mæþ*...*tyltær eþe*). *i*...*scogh* 2,42 (= sk. orb. *i*...*skoghe*). *i kirki scogh* sæll. kl. 68[9] (= sk. kl. *i kirkiu skoghe*) og i flert. *af the aruæ* 1,2 (s. 12[7]) (= sk. arb. *af thøm arwum*). *i*... *lifdaghæ* 1,1 § 7 (= sk. arb. *lifdaghum*). *i allæ thes kuns aruæ* 1,20 (25[5]) (= sk. arb. *i them arwm*). Ikke få levninger af hf. findes imidlertid både i V. og E. l., navnlig i V. l. ofte *kunungi* 2,31 (sammen med *kunung*). 2,32. 33 ter (ved siden af *kunung*) og flere steder; også *kunningi* 2,33; sml. 37, og *kunungе* 2,32. 33 og oftere*. *mæth aruæ* 1,1 § 20. *mæth* . . *domæ* 3,13 (61[6]); ligeså E. l. *kunungh*i 2,25. *koninge* 3,49 (117_{10}) (= *koning* ibid. (117_1)). *ut af garthæ* 2,1 (*gømæn brøtnæ garthæ* 2,73 er vel gf. flert.; sml. *gømæn then gard* ibid.). *foræ garthgange* 2,3; sml. 3,48. *mæth swornum ethæ* 3,41 (*mæth swornæ (sworæn) ethæ* 2,58 sl. 61).

Anm. Hos 'Harpestræng' findes hf. bevaret i udtrykkene *i syfne* 146[7]. 149[4].** *i thæftæ* 83_1 (oldn. *þefr* er *ja*-st., der også findes på gl. svensk; Rydqv. II, s. 45). *i winstræ waghæ*.. *i høuræ waghæ* 133_4, desuden i et hankönsord af

V. l.	sk. l.	'sk. arveb. og orbm.'
c. 1—20 (I, 1—20)	—	arveb. c. 1—59
c. 21—24 (I, 21—24)	2,13—16	—
c. 25—49 (II, 2—26)	—	orbm. c. 16—40
c. 50 (II, 1)	—	—
c. 51—52 (II, 27—28)	—	arveb. c. 60
c. 53—66 (II, 29—42)	—	orbm. c. 1—15
c. 67—85 (II, 43—III, 11)	3,14—4,21	—
c. 86—87 (III, 12—13)	—	—

*) *kunungе fa ey meræ en twa øræ* 3,12 (57[3]) ved en unöjagtighed, da afskriveren tænkte på den almindelige forbindelse med hf. i udtryk som: *tha latæ bondæn ut en øræ* ... *oc kunungi siæx øræ* ibid. s. 56 ned.

**) *j søfnæ* AM. 187 bl. 56 b[10] (men *j søfn* 51 b[1]). Det er således ikke ganske rigtigt, når Lund, 'bidrag til dansk sprogh.' (Ålborg 1865) s. 31 siger, at ingen hensynsform findes i dette håndskrift.

Digitized by Google

u-klassen (§ 39), i et par intetkönsord (§ 11, s. 30 not.**) samt i en enkelt forbindelse i et hunkönsord (§ 7, s. 24 not.**).

§ 3. Nævneform ent. er i alle vore love bleven lig med gf., idet nævneformsmærket *r* er bortkastet; kun i det som böjningsmønster opstillede ord har vi som lævning fra en svunden tid nf. ent. *þiufær* sk. l. 7,9 ter. 10. 20 (= S. undtagen på 1ste sted *þiuf* og på sidste *þiufar*); derimod *þiuf* 7,15. 11,13, og i alle andre ord falder nf. sammen med gf.: nf. *arf* 2,2. *siukdom* 2,13. *kunung* 5,7. *þræl* † 6,3. gf. *arf* 1,2. *kristindom* 1,2. I den enestående nf. *þiufær* har vi et bindeled mellem gammel dansk og gl. svensk.* «Merkwürdig aber ist est», siger Kelle** efter at have anført de 'oldnorsk-isl.' nævneformer på *-r*: *dagr* o. s. v., «dass dann das Schwedische in seinen ältesten Quellen und in Uebereinstimmung damit auch das Dänische bei Substantiven und Adjectiven vor diesem Casuszeichen auch den Themavocal in der Abschwächung zu *e* (*æ*) ausweist, und den angeführten Formen gegenüber,

*) For fuldstændigheds skyld bemærker jeg endnu, at vi i navne finder nævneformens *r* bevaret i *starkaþær* runeh. $95a^2$ og et par steder endnu; *starkaþar* ib. $95b^6$; ligeledes findes i nf. *hadringær gram søn* Stokh. B 77 bl. $77a^6$. *at hadingær war døth* ib. $77a_6$. *Thaghær haddingær thz fra* $77a_2$. *sum het hundringær* $77a_8$ (men *Hundring fik fals tithendæ* $77a_6$). *Hwndingær* $83a^5$ (men *Hunding* $83a^3$). *siwaldær* $84a_9$. Dog er *r* her ikke indskrænket til nf.; vi finder også: *dræpæn af swibdaghær* $77a^3$, og samme ord som gf. *for han til swerikæs oc drap thær swibdaghær* $77a^{11}$; ligeledes i gf. *starkathær* $82a^2$ (*starkathær nødæ han til at dræpæ swærtings sønær*). $82b^{12}$ (*han æltæ starkathær*). Enkelte sådanne former, men ikke indskrænkede til nf., forekommer også i yngre krønikehåndskrifter, således i det Rantzauske håndskr. e donat. vario. no. 3, 8vo i universitetsbibl. (udgivet under navn af «Eriks krønike» af R. Nyerup i Nye D. Mag. V (1827) s. 163 ff.): *Hadingær* § 10. *ringær* § 41. *stærkathær* § 44, men også ef. *stærkuthærs* § 44 og *mz syubdaghær* § 8. Vedel i sin Saxo (1575) skriver *Hading, Hunding* o. s. v., men *Suibdager, Suibdagers, Sterckodder* (hos Saxo *Hadingus, Hundingus; Svibdagerus, Starcatherus*).

**) Vergl. Gram. s. 16.

Digitized by Google

im Vorzug vor allen anderen germanischen Sprachen und über sie zurückreichend, substantivisches *daghæ-r* ..., adjectivisches *góde-r* . . setzt.» Men det her omtalte *æ* er ikke, som prof. Kelle mener, den gamle 'themavokal'; det er halvlyden, der indskydes foran endelsen *r*, og som er indkommen i de nordiske sprog för år 1300 ved en parallel udvikling*; det burde den mand, der skildrer sproget uden at forbigå nogen periode, have sét; uden 'themavokal' har runestenene stadig nf. på *-r:* ᚴᚢᚱᛘᛦ ᚴᚢᚾᚢᚴᛦ kurmʀ kunukʀ (mindre Jællinge-sten), ᚼᛆᚱᛆᛚᛏᚱ ᚴᚢᚾᚢᚴᛦ haraltr kunukʀ (store Jællinge-sten), ᚱᚼᚢᚢᛚᚠᛦ rhuulfʀ (Helnæs-sten), ᛏᚢᚴᛁ ᛋᛘᛁᚦᚱ tuki smiþr (Grensten- og Hörning-stenen) og således altid. At derimod stammeudlyden kan eftervises i det nordiske sprog i en meget tidligere periode, vil nedenfor blive omtalt.

Anm. I oldnord. falder nf. og gf. sammen i de ord, som intet nævneformsmærke kan modtage (*akr*, *fugl*, *þegn*; sé Gislason oldn. forml. § 130); i de ord, hvor nævneformsmærket er sammensmæltet med et foregående *l*, *n* og *s* til *ll*, *nn*, *ss* (*þræll*, *steinn*, *íss*; *lykill*, *drottinn*. Gislason ibid. § 128—29) adskiller nf. sig fra gf. ved den for-

*) på isl. som *u* i endelsen *-ur*; sml. Jón Þorkelsson, 'um *r* og *ur* í niðrlagi orða og orðstofna í íslenzku' (i program fra Reykjavík 1863). Hans resultat er væsenlig følgende: i de ældste og bedste håndskrifter findes det ikke; Snorri Sturluson 1240, Ólafr Þórðarson (1240—59) og viser fra 1263 har det ikke; men *för 1300* er det indkommet (i Norge som *-ar* eller *-er*). Dog skrev man det kun sjælden, og skaldene digtede ikke endnu derefter. I viser fra midt. og beg. af 14. årh. ('Lilja' og andre) findès det; ligeså enkelte gange i Flatøbogen (fra slutn. af 14. årh.); men først efter midt. af 16. årh. bliver det almindeligt at skrive *-ur*. — I gl. svensk findes *æ*, *a*, *e*, *i* foran *r* (men i Gutal. i reglen *r* uden hjælpelyd); gl. dansk bruger oftest *æ* foran *r*; men et interessant bevis på, hvor ubestemt denne hjælpelyd var, frembyder AM. 37 4to af sk. kl., idet dèr halvlyden som oftest retter sig efter selvlyden i rodstavelsen; vi finder derfor *sattar* (runeh. *sattær*) 1. *hittir* (r. *hittær*) 3. *bøndøʀ* (r. *bøndær*) 3. *brytyʀ* (r. *brytær*) 8. *hældær* (= r.) 8. *skiutur* (r. *skiutær*) 19. *sottor* (r. *sotær*) 21.

Digitized by Google

doolede medlyd. Men i dette tilfælde betegnes ligeså lidt på gl. svensk som på gl. dansk nf. ved fordobling; den falder sammen med gf.; at gl. sv. en enkelt gang i nf. har *ll* (*þræll* ældre VGL. 33^{15}. 18_8. 41^1) beviser intet, da enkelt *l* er det almindelige (*þræl* ib. 18_4. 19_7 o. s. v.), da dobbelt *l* også findes i gf. (*þræll* ib. 25^{18}), da medlydsfordobling også ellers oftere forekommer (*kona giftiss* ib. 25^{12}), og da vi i nf. har *droten* ib. 32^5. *sven* 67_3 (navn). *Thorsten* 68^3.

§ 4. I ef. ent., der i alle vore love regelmæssig har bevaret sit *s* (*kunungs* sk. l. 4,1. jy. l. f. (4^6). *þræls* sk. l. † 6,4. *tiufsæns* jy. l. 176_1)*, finder vi dog, svarende til forbindelsen *waldemars kunungs* sk. kl. epil. Schl., i sæll. kl. 74_{12}: *a fiurtandæ wintæʀ waldemar konungs***; ibid. 74_{10} *absalon ærkibiscops*; ibid. 74_8 *waldemar sun*; ligeledes *waldemar sun* Fl. st. 112_3. jy. l. f. (6_4) (= 286 fol.; 455, 12mo; 453, 12mo *waldimar sun*). *sancte knut sun* jy. l. ibid. (= 453; 286: *knuth sun*; men 455: *knuts sun*). Enestående er i jy. l. 218_1: *lanbo e hwæs sum the æræ. biskop. præstæ. klostærs*, da *biskop* næppe bør opfattes som flert. for *biskopæ*. (Ros. har rigtig *biscops*; ligeså 453).

Anm. Oldnord. *skógr* har i ef. i almindeligh. *skógar*; i vore love findes kun ef. på *-s*: *til skoghs* sk. l. 4,3. jy. l. 82^2. V. l. 2,36 (*til scogs*). Gl. svensk har både formen på *-s* og på *-ar*: *til skogs* ældre VGL. 16^3. 22_7. *skoghær hug* ib. 62^1.***

§ 5. I flert. nf. har endelsen *-ar* mistet sit *r*, og

---

*) af *dagh* findes den regelmæssige ef. *daghs* V. l. 3,13 (62_{12}). *dags* Er. l. 1,33, men *daghæs* V. l. 3,13 (61_6); sml. *købingæs* sk. l. 4,3.

**) *waldemar kunungs* også sk. kl. ep. AM. 37. — Stokh. B 77 har: *for hundring skyld* $77a_1$. *rægæn alf søn* $82b_3$. *hadding konungs døttær søn* $79b^3$. *han fik rolf systær* $79a^{11}$. (sml. sammesteds: *Sithæn war erik barn han søn konung* $85b_3$. *kæisæræn war han fathær* $86b_9$. *han husfrughæ* $86b^{10}$ ved siden af *hans drotning*, *hans søn* ib. $b^{8.11}$ o: s. v.). Sml. også nedenfor § 14, s. 35 not.*

***) derimod bruger 'skånske orbodem.' i samme udtryk *skoghæ hug* c. 15. (sk. l. 10,5: *um skoghhog ok um skogha flot* er *skogha* vel ef. flert., men kunde dog også opfattes som ent.).

Digitized by Google

nf. og gf. er således falden sammen. Vi finder derfor i sk. l. nf. *karlæ* 2,6. *aldungæ* 4,7. *uangæ* 4,11. *scanungæ* † 4,16. *skoghe* 11,10 (*scoghæ* S.). I runeh. og det had. håndskr. finder vi ingen herhen hørende nf. på *-a*, hvilket er at betragte som tilfældigt, da *-a* viser sig i nf. i yngre håndskrifter, således *scanunga* 4,16 AM. 41, 4to. *daga* kl. epil. Schl.; derimod har de to ældste håndskrifter oftere *a* i gf.: *garþa* 12,2. *munna* † 5,32. *skogha* 11,10. *fughla* 5,19. *akra* 11,10; men *akræ* 4,11. 9,11. *aghslæ* 10,3. Jy. l. nf. *thiufæ* 200^8. *daghæ* 197_1. *præstæ* 218^5. *klærkæ* 149^8 og uden endelse: *allæ* . . *eth* 250_2. *minnæ fisk* 276_2 (sml. *all storæ fiskæ* 277_8). gf. *thiuuæ* 190_1. *armæ* 237_1. *collæ* 20^1. *garthæ* 270^2 og uden end. *twa sal* 110_4. 114_1. 231_8 (men *twa salæ* 110_5. 112^5). *allæ the dagh* 172^6. 200_4. *pæning* 26_1 og oftere. *penning* Fl. st. 93 oftere. *skaghfisk* ib. De sæll. love viser det samme forhold som jy. l. nf. *aruæ* V. l. 1,1 § 19 (10_{12}). gf. *aruæ* 1,1 § 10 og ofte, men ved siden deraf *nocræ arf* 1,7. nf. *the pænningæ* 3,12 (59^7). gf. *fæm pænninge* 3,12 ($56_{8.9}$), men også *til fæm pænning* 3,12 (56_{10}). Er. l. gf. *aruæ* 1,19, men *thre arf* 1,30 (16^8); ellers nf. *arfuæ* 1,28. *maghæ* 2,51 (54_8). *fiskæ* 3,7. *stockæ* 3,37 sl. gf. *salæ* 2,9. *aldungæ* 2,54. *fiskæ* 3,7. *luklæ* 1,31. *stockæ* 3,37. Endelsens udeladelse i enkelte tilfælde hidrører vel fra jysk indflydelse.

§ 6. I ef. har vi *a* bevaret i sk. l.: *skogha* 10,5. *fiska* 12,2. *skaninga* kl. 1,* men også *pænningæ mun* 9,22. jy. l. *fiskæ garth* 84^2. *hæstæ leghæ* 88^4. *thægnæ giald* 98_2. *karlæ* Er. l. 1,17. *aruæ* V. l. 1,2 sl.**

Anm. Hankönsord, der ender på en selvlyd, sammendrager denne med endelsens selvlyd: *harthæ skoh* Harp. 57_2 (= oldn. *skúar, skúa*).

---

*) *til aghsla* 10,3 kan være ef. eller gf.

**) *for fæm pænninge mun* V. l. 3,13 (59^{11} = A.); men ibid. (59^{12}) *fæm pænnings mun* (= A. ved overgang til kollektiv betydning; ligeså Er. l. *fæm pænninge mun* 3,54 (122_2). 61; men *fæm pænnings mun* 2,46 (ligesom *en pænnings mun* 3,54 (122_1); på alle disse steder = Ros.).

Digitized by Google

§ 7. hunkön.

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	jörð	*iorþ*	1,1	*iorth*	58^3*
	gf.	jörð	*iorþ*	1,6	*iorth*	58^4
	hf.	jörðu	*iorþo*	1,23	*iorthæ*	223_1
			iorþ	2,12	*iorth*	124_5
	ef.	jarðar	*iorþa*	5,16	*iorthæ*	48^5
Flt.	nf.	jarðar	**iorþæ*		**iorthæ*	
	gf.	jarðir	**iorþær*		**iorthæ*	
	hf.	jörðum	**iorþum*		**iorthæ*	
	ef.	jarða	**iorþa*		**iorthæ*	

I disse ords böjning er der sket store omvæltninger både i oldnord., gl. svensk og dansk, såat det er vanskeligt at finde et eneste huk. ord, der med bestemthed kan henføres til *a*-klassen uden at former fra *i*-klassen er trængt ind. I gotisk adskilles huk. af *a*- og *i*-klassen uden at nogen sammenblanding finder sted. På oldnord. har flert. *-ar* i *a*-klassen, *-ir* i *i*-klassen; desuden mangler hf. ent. af *i*-stammerne endelse, medens *a*-stammerne ender på *-u*.** Således forholder sagen sig, når vi tager de ældste oldnord. håndskrifter, uagtet allerede i dem den blanding af *a*- og *i*-klassens ord, der lidt længre ned i tiden gör sig gældende, spores, idet endelsen *-ir* fra *i*-klassen trænger ind i nf. og gf. flert. af *a*-klassen, og det vilde i en praktisk oldnord. grammatik næppe være rigtigt at skille hunkönsordene med *a*- og *i*-stammer i to klasser. Det samme forhold som på oldnord. fremtræder også i vore gamle love. Til oldnordiske hensynsformer på *-u* svarer i sk. l. *iorþo* 1,23 bis. 2,1. 3,12. 21 bis. 4,13.

*) I dette kapitel i jy. l. skrives både *iorth* 58^3, *iord* 58^4 og *ior* 58^5.

**) Når Års i oldnorsk formlære under 'rettelser' siger: 'efter sól bör tilföjes: (dat. sólu, men med artikel sólinni)', forholder dette sig ikke rigtig; ti også med kendeord findes *sólu* i de ældste håndskrifter: *isolonne* Elucidarius (udg. af K. Gislason i AnO. 1858) 55^5. *af solonne* stokholmske homiliebog 3 : 1 (Rydqvist II, 63).

Digitized by Google

15. 11,2. 17,3.8.* *hiorþo* 9,2. *marko* † 5,3. 9,10. 11,6. 9. 13,4. *ofna huas marko* 11,7. 12,1 (S. *hwat* 11,7). Endvidere findes på danske runestene hf. salu (ᛋᛅᛚᚢ Grensten-stenen og flere). Også i jy. l. finder vi: *i iorthæ* 223_1 (men *a…iord* 124_5. 161^2). *a marckæ* 81^4. 132^8 (men *a marc* 78_2. 197_8. 248^8 og flere gange). De sæll. love har ligeledes: *a marki* (*marke, markæ*) E. l. 2,30. 55 (63_4). 56 ($64^{13.\,14}$). 57. 3,42. *a markæ* V. l. 2,33 (men *a hans marc* ib. 2,34);** men i reglen er hf. ikke betegnet i jy. l. og de sæll. love: *af then iorth* V. l. 1,2 (s. 12^1) (= sk. arvb. *aff iorthu*); ibid. 1,17 *af sin iorh* (= sk. arvb. *aff iorthu*); ibid. 2,46 *i theræ iordh u skifte* (= sk. l. *iorþo*); ligeledes jy. l. *mæth hiorth* 257_8 (sml. sk. l. 9,2: *mæþ hiorþo sinni*).

De gamle svenske love frembyder endnu flere eksempler på hensynsformer på *-u: iorþo* ældre VGL. 30^4. *marku* ib. 48_8. *i løghu* ib. 23_5. *saku* ib. 20_9. *scalu* Gutal. 38^5. ØGL. 79_4. *solu* ØGL. $192^{2.3}$, og desuden findes på svenske runestene: salu, raþu, antu, faru, vikinku. Af nogle af disse ord findes dog også former uden *-u* (sml. Rydqv. II, 58 ff.).

§ 8. I ef. ent. er endelsen *-ar* kun bevaret i enkelte sammensætninger: *løgar dag* sk. kl. epil. Schl. *løærdagh* jy. l. 172^2 (*logh*ær *dagh* † 93^8); ellers er kun *a* (*æ*) blevet tilbage af endelsen. Vi finder således *til hiælpæ*

---

*) derimod findes *iorþ* 2,12, hvor S. har *iortho*; ellers har S. på flere steder *iorþ*, hvor runeh. har *iorþo*, nemlig 1,23 begge steder *iorth*. 3,12 *iorþ*. 3,21 på første sted *iorth*. 4,15 *iorþ*. Derimod har S. *iortho* 3,1 (*utan han taki iortho j gen til fulzs*), hvor runeh. har *utæn han take iorþ i gen til fulz*; i den oprindelige tekst har der stået …*taki iorþ iorþo i gen*. Endnu findes *iorþo* på to steder hos S., hvor runeh. mangler, nemlig 3,12 sl. *ofna hins iortho* (AM. 41, 4to *iorth*) og 4,20 *æghande at þe iorþo* (AM. 41 *the iorth*). Når det 2,1 hedder: *ualdæ huært arfæ sinum ællær þeræ arfæ baþæ iorþ ok fæ alt*, er *iorþ ok fæ alt* ved en anakoluthi sat i gf. istedetfor hf. (S. har *iorth oc bolfæ* uden *alt*).

**) 'Harpestræng' har *utæ a markæ* 126_2 (sml. § 2, anm.).

Digitized by Google

sk. l. † 4,13 (*hialpæ* AM. 41). V. l. 3,6. E. l. 1,2 (*til hiælpe*). *iorþaskuf* sk. l. 5,16. *iorþæ drotæn, iorþadrottæn* ib. 17,3. *iorthæ wærth* jy. l. 48[5]. *iorthæ delæ* V. l. 3,8 (53[10]). E. l. 1,21 ov. og flere sammensætninger med *iorthæ* (*i. køp* E. l. 3,3. *i. wærn* ib. 3,3. sk. l. † 4,20. *i. scøtning* E. l. 2,49 (50[11])). *marcæ iord* jy. l. 80_4 (kunde dog også være ef. flert.). Uden endelse finder vi i sk. l. *foræ half mark mun* 7,19 (S. *half marca mun*); derimod *half markæ mun* 9,15. *half markæ uæþ* 9,2; men på begge disse steder har S. *half marc*.

Den yngre ef. på *-s* finder vi i jy. l. *allæ wærldz** *høfthing* f. (6[2]). *i wærælsz klæthæ* 112_1 [sml. *arelds* 84[8]]. *half marcs kostæ* 130_1. 131[1] og et par steder til. I Er. l. findes følgende biordsdannelser: *innæn markis* (således håndskr.) . . . *utæn markis*; *i' markis ællær ut markis* 2,77.

§ 9. I flert. nf. og gf. finder vi i sk. l. en vaklen, idet vi i et par tilfælde har former med *-r*, medens dog i reglen her ligesom i jy. l. og de sæll. love *r* er udfaldet af endelsen. Formerne i sk. l. er i nf. *bymarka ællær þorpemarka* 9,16, men S. har her *by markær ællær þorp-markær*; omvendt findes *sakær* kl. 19, men S. *sakæ* og AM. 37 *saki*. kl. 25 har runeh. og S. *sakær*, AM. 37 *sakir*. I gf. har vi: *foræ minæ hæfþ saka* 4,13. *foræ minæ hæfþ sakæ* 4,11. *fore þæs sakæ* 7,13. *fore þæskyns grafæ* 5,17. *markæ* 11,7.** Vi ser således her ikke blot i de omtrent samtidige håndskrifter, men endogså i et og samme håndskrift to former kæmpe med hinanden; medens *marka, markæ; saka, sakæ* samt *grafæ* viser hen til flertalsformer

---

*) *wærælz* 455, 12mo (Thorsen V. l. 80[17]; *wæræls* 286, fol. *wærælds* 453, 12mo. *i thessæ wæræld* Flensborgh. f. (6[4])). Skulde ef. på *-s* også findes i sk. lovs *wærulzskøt, wærælzskøt* † 4,21 (AM. 41 på begge steder *værælzscøt*)? På gl. svensk findes: *baþe tel himirikis lius ok væruldz* i 'ett forn-svenskt legendarium', udg. af G. Stephens 186[4].

**) S. har på dette sted urigtig *marco*, rimeligvis foranlediget ved det kort foran stående *ofna hwat marco*.

Digitized by Google

på *-ar* (*markar*, der rigtignok ikke findes på oldnord., men forudsættes af got. *markos*; *sakar*; *grafar*), har vi i formerne *markær* og *sakær* (AM. 37 *sakir*) flertal på *-ir* (oldnord. *markir*, *sakir*). Ligesom i nf. flt. af hankönsordene bortkastede også huk. *r* af endelsen *-ar*, hvorimod endelsen *-ir* oftere holdt derpå; at *r* dog også kunde udfalde af *-ir* viser *saki* AM. 37, og vi vil i det følgende oftere få lejlighed til at komme tilbage til dette spörsmål.

Jy. l. og de sæll. love har kun former uden *r*. Nf. *sakæ* V. l. 2,1 (37^3). sæll. kl. 72^4. *thre aræ* ('årer') jy. l. 278^4. *limæ* jy. l. 77_8 (oldnord. *limar*). *twa ørthughæ silfs*. V. l. 3,12 (59^8) og uden end. *twa ørtugh silfs* ib. 3,13 (64^5). Gf. *andær høghæ sakæ** Fl. st. 123. *foræ* (*for*) .. *sakæ* V. l. 1,2 (s. 12_2). 3,5. 12 (58^{16}). *for gutz sakæ* Er. l. 3,57. sl. 61. *andræ hiælpæ* E. l. 3,11. *a bathæ nosæ* V. l. 2,5 (ibid. *i annær nōs*; oldnord. *nös*, *nasar*).** *nocræ the iorthe* ib. 1,3 (egenlig hf.; sml. § 10).

§ 10. Af hf. flert., der er bevaret i sk. l. (*i lergrafum ællær ræfægrafum* 5,17. *mæþ þrim markum* kl. 4. *sakum* kl. 19), findes i jy. lov og de sæll. love kun en enkelt ruin (*for sakum* jy. l. 11^8); ellers har vi: *nocræ the iorthe* V. l. 1,3 (15_8) (= sk. arb. *nocrum thøm iorthum*).

I ef. finder vi: *þriggiæ marka bot* sk. l. 5,23 og oftere. *til þrigia marca* ib. † 6,2. *ma(r)kæ skial* ib. 4,7. *markæ skial* jy. l. $86^{1.8}$. Er. l. 2,68 (72_5). V. l. 3,1 (*markæ skiæl*).

*) ligeledes 'Harpestræng' *allæ sakæ* 137_2. *to ægskalæ* AM. 187. $30b^3$ (sml. oldn. *skál* [*een skal* AM. 187. $56b_1$] og *skel*; sé Rydqv. II, 63); da Harpestr. har *en æggy skalæ* 154^4, kunde ordet være *an*-stamme. *adhræ* (flt. 'årer' = oldn. *æðrar*) Harpestr. 69_3 er måské *an*-st. (AM. 187. $52a_2$ og oftere *thæn athræ* og i flert. *allæ the athrær* $53a_{11}$. *adrær* ib. a_9). Også flert. *sinær* Harpest. 145^{10}, *synær* 42^8, *siner* AM. 187. $40a^{12}$, *sinernæ* $35a^7$, *senær* $34b^2$ tilhører måské en *an*-st.; oldn. har *sin* (flt. *sinar*) og *sina*). Sml. nedenfor § 35, note 3.

**) sammesteds *næsæ*, hunkön *an*-stamme i alle vore love: jy. l. 232_1. E. l. 2,33. sk. l. 1,2 (hf. *næso* 5,10).

Digitized by Google

Anm. 1. Ordet *mark* brugt om penge er i lovene begyndt at blive uböjeligt: *enæ mark* .. *hundræþæ mark* sk. l. 1,7. *þre mark* 1,6; men medens vi i sk. l. endnu har *þriggia marka*, finder vi *siæx marc böt* Er. l. 2,38 (*markkæ* Ros.), *ni marc bot* V. l. 3,12 (s. 54₁ *markkæ* A.), *thriggi marc bot* jy. l. 142₄; *furtiughæ marc mal* Er. l. 2,10. V. l. 3,12 (sml. ef. *marcs* § 8).*

Anm. 2. De *a*-stammer af huk., der på oldnord. måské bedst har bevaret det for *a*-stammerne karakteristiske er ordene, der dannes ved afledsendelserne *-ing* og *-ung*. På grund af det ringe sprogstof i vore love er det imidlertid ikke blot umuligt at opstille fuldstændige böjningsmønstre, men undertiden også at afgöre, om ordet er huk. (oldn. *-ing*) eller hak. (oldn. *-ingr*). Som huk. træffer vi *stæfning* sk. kl. 21 (*sitær han um tua stæfningæ kuær bøtæ huær* (men S. *bøte fore hwæria)* .... *sitær han kuær um þe stæfning*); ligeledes *scøtning* V. l. 1,13 (.... *a hun æy at bøtæ for hennæ scøtninge, en thot hun halds ey)* og *fyrning* Er. l. 2,54 (... *the fyrning, ær fyrræ hauær wæræt*). Om derimod *gærning* [gf. flert. *gærningæ* sk. l. 1,8. 15. 6,11. hf. *gærningum* 1,17. og i jy. l. og de sæll. love nf. fl. *gærning* jy. l. 176³. gf. *gærningæ* E. l. 2,6. (hf.) *i slikæ gærningæ* V. l. 2,29. *warthæ allæ hans gærning* ib. 1,23 (= sk. l. *allum hans gærningum*)], er huk. som i de gl. sv. love (= oldn. *gerning*) ell. hak. (= oldn. *gerningr*), kan efter formerne ikke afgöres**; i begge tilfælde svarer flert. *gærningæ* regelmæssig til oldn. *gerningar*, idet *r* faldt bort; ligeledes kan i V. l. 2,33 *at then gærningæ* både svare til et oprindeligt *gerningi* og *gerningu*, hvis *æ* ikke er urigtig tilföjet.*** At en forvirring på vore loves tid er indtrådt i disse ords kön og böjning er klart, og derfor er ef. *ugærnings man* E. l. 2,21. *kostnings giald* jy. l. 48¹ heller ikke bevis på, at disse ord var hak., især da end. *-s* i ef. også på andre steder begynder at trænge frem istedetfor *-ar*(*-æ*). Forvirringen i kön og böjning fremgår f. eks. tydelig af sæll. kl. s. 72¹⁶⁻¹⁸: *sitær han twa stæfninge, tha bøtæ hwært* (!) ...., *sitær han thrithiæ stæfningæ* og s. 74¹⁻²: *tha bøtæ stæfning* .... *tha bøtæ stæfninge*. Af huk. kan de forskellige former, der forekom-

---

*) *marc* i jy. l. og de sæll. love kunde i disse forbindelser forklares som ef. flert. med bortkastet *-æ*.

**) Af flere steder i Petersens sproghistorie (I, 153. 173. 235. II, 199 ned.) fremgår, at han gör det til hak. både på gl. da. og sv.

***) AM. 26, 8vo har *at thæn giærning*; sk. orbodem. flert. *at them gierningum*.

Digitized by Google

mer af ordet *wirthing (wirthning)* forklares: *til wirthningæ* (*-e*) E. l. 1,11. 3,10. *til wirdninge* ib. 3,55 (124₁₂). *til wirdning* ib. 1,48 (26⁷). *mæth wirdninge* ib. 3,56. 57 (126⁸·¹⁶). *mæth wirdningi* ib. 3,56. *mæth wirdning* ib. 3,55 (123₃). *at wirthninge* ib. 1,11 (8²). *i wirthninge* ib. 1,11 (8³). *æftær the wirdning* og *æfti the wirdninge* ib. 3,43. *andræ æm myklæ wirdninge* ib. 3,57 (125₉).*

Anm. 3. Af ord, der svarer til oldnord. enstavelsesord på *á*, findes i lovene *skra* sk. kl. epil. AM. 37. Fl. st. indl.; nf. og gf. flert. har regelmæssig *skra* sk. kl. 12 (= oldnord. *skrár*) med *r* bortkastet.** Også *a* jy. l. 81₃ (= *á*) og *bro* ib. 81₂. Fl. st. 26 (= *brú*) vilde böjes således, men findes ikke udenfor nf. og gf. ent. Af ordet *bra* (= *brá*) findes hos Harpestræng ikke blot flert. *bra* 53₇ (*køt i manz bra ællær andræ lymmæ*; sml. *bra har* 92¹²), men også *brahar* 42⁸ (*gul styrkær oc brahar oc gomær* (ɔ: *gømær*) *the synær fra skath thær innæn brahar lyggæ*); formerne på *-r* viser sig noget oftere hos Harpestræng end i vore love, dog som oftest med former uden *r* ved siden. Dette er et godt bevis på, hvorledes *r* lidt efter lidt trænger sig frem efter at have været på veje til at forsvinde; en form som *brar* i flert. ved siden af *bra* kunde derfor ikke forundre hos Harpestræng; også *braar* kunde forklares ved fordobling af *a*, som oftere findes; derimod ansér jeg *bra -ar* i to stavelser og *h* brugt til at betegne disse to stavelser, således som det er antaget af Petersen (sprogh. I, 145) og Lund (bidrag til dansk sproghist., Ålborg 1865, s. 16) for en umulig form***, og jeg antager derfor, at *brahar* på de to steder i den ovenfor anførte sætning skal læses *bra-har*, ligesom det 92¹² hedder: *oc bra har* (hos 'Macer' *palpebræ pili*) *sturkæs mæth hænnæ*. — Af andre herhenhørende ord forekommer endnu hos Harp. *langh thra* 151¹⁰, *thra sot* 138₅.

---

*) Flert. på *-r* findes i Stokh. B 77: *hans drotningær* 84b₃. 87a₂.

**) *a scra* sk. l. † 5,38 bis. *til scra* † ib. kan være ent. og flert.

***) Molbech i glossaret (s. 167) siger kun, at *brahar* må stå for *brar* eller *braar*; med hensyn til meningen finder jeg hos 'Harpestræng' intet stødende i udtrykket *synær innæn bra-har*. — AM. 187 har i flert. *brar* 51b³. 9a₁₀. *braar* 15b⁹.

Digitized by Google

§ 11. intetkön.

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	þing	*þing*	† 5,38	*thing*	70_9
	gf.	þing	*þing*	1,14	*thing*	59^9
	hf.	þingi	*þingi*	2,13	*thingi* / *thing*	
	ef.	þings	*þings*	2,14	*things*	58_1
Flt.	nf.	þing	*þing*	*	*thing*	† 89^8
	gf.	þing	*þing*	1,14	*thing*	*
	hf.	þingum	*þingum*	† 5,38	*thing*	54_2
	ef.	þinga	*þinga*	15,6	* *thingæ*	

Her stemmer gl. dansk med oldnord.; kun hf. mangler i reglen i jy. l. og de sæll. love (*sit barn* jy. l. 28_1. 29_8. *sit barnæbarn* V. l. 1,1 § 7 overskr. o. s. v. *i et hus* V. l. 1,16. (= sk. arb. *i eno huze*) o. s. v.); men dog finder vi i intk. langt flere lævninger af hf. både i ent. og flert. end i hak. og huk. I sk. l. ender hf. ent. i intk. ligesom i hak. på *i*, *e* og *æ*: *skipi* 8,1. *mæþ spiuti ællær andru uapne* 9,8. *lande* 8,3. *mandtale* 2,6. *raþe* 3,4. *barne* (*barnæ* S.) 1,1*. *repæ* 4,11. *køpæ* 4,7. I jy. l. findes hf. altid bevaret i forbindelsen *a thingi* 24^1 (og omtr. 50 steder endnu)**; kommer derimod et eller flere ord imellem *a* og *thingi*, bruges altid *thing*: *a lekmannæ thing* 51^{5-6}. *a hærætz thing*

*) *sæl faþær nokæt sit barn i hændær* 3,10 og kort efter *þæt han saldæ sit barn*; urigtig for *sinu barne*, som S. har. Det er på sådanne former i runeh., jeg støtter min formodning, at det er afskrevet af en Sællænder (sml. s. 4, note**).

**) denne hyppige brug af hf. *thingi* har også fremkaldt udtrykket *til thingi* 135^2 (Flensborgh. *oc bøndær skvlæ til thingi mæth them*, 453 *oc bøndær skulæ kumæ til thingi mæth thæm*; men 286 *oc the sculæ kummæ til things meth them*) istedetfor det rigtige *til things*, der findes 36^5. 175^2. — AM. 286 fol. har ligesom Flensborgh. næsten overalt *a thingi;* dog findes *a thing* 24^1. 35_3. 50^6 og *a thingæ* 38^2. AM. 453, 12mo har overalt *a thingi*, undtagen 96^4 *a thing;* men hèr har vist oprindelig stået *a thet thing*, som 286 har; Flensborgh. mangler på dette sted. — Fl. st. har *a thingi* 103, men ellers *a thing*.

Digitized by Google

58^5. 86_4. *a sylæ thing* 58^5. *a lanz thing* 58_4. 86^4. *a et thing* 70_4; sml. 72_8. *a thet ant thing* 199^2. *a withær mælæs thing* 72_{4-5}. Hf. findes endvidere bevaret i udtrykkene: *af thingi* 68_4 og flere gange. *af barnæ* 106^1. *at lanæ* 242_4. *at aræ* 272^2 (*'ad åre'*). *at hans hvsæ* 71_1 (286 *at hans hus*, 453 *at hans huus*). *a skipæ stathæn* 120^1. *a landæ* f. (2^5) (men *i land* f. (4^2)). *i lande* Fl. st. 95. *i watnæ* jy. l. 12^5*. *i . . . nafnæ* 12^1 (men *i . . . nafn* ib. 12^8). *meth barnæ* 12_8. 13^1. 103^2 (men *mæth barn* ib. 12_4).** Det samme forhold som i jy. l. findes i de sæll. love: *a thingi* V. l. 1,22 og ofte, men også *a thingæ* 1,21. 2,1. 44. *a thinge* 2,48 (derimod: *a thet samæ thing* 3,13 (63_{11}). *a landz thing oc a hærætz thing* 3,13 (64^{13-14})). *a tørghæ* 2,39. *i sit liuæ* 2,44. *løsd af bande* 3,13 (63^{15}) og Er. l. *a thingi* 1,11 o. s. v. *a thinge* 2,12 ov. *nær thingi* 2,52 (59_6). *af thingi* 2,52 (59_6) (men *a landz thing . . . . a hæræthz thing* 2,50 ff. oftere. *a et thing* 2,50 (51^2). *a fæmtæ thing* 2,50 (51^9)). *a tørghi* 2,22. 52 (59_5). *a torghi* 2,23 og ov. *a tørghæ* 2,22 ov. *a morthe* 3,47. *af landæ* 2,51 (53_8). 55 oftere. *af cornæ* 2,49 (50^{10}). *mæth barnæ* 1,2. *mæth . . . rathæ* 1,48. *mæth rætæ repæ* 2,53 (men *mæth rep* ibid.). *mæth ranæ* 2,69 (74^7). *hæræthæ* (sé § 16, c).

Også af hf. flert. (sk. l. *horsum* 9,11. *husum* 9,21. *gialdum* 9,11. *diurum* 11,9. *bandom* 5,20) findes gamle former i Er. l.: *børnum* 1,5 bis. 48 (26^6); sml. 3,27 sl. *husum* 1,32. *hyonum* 2,74. *innæn haftum* 3,36. *mæth wapnum* 3,41. *mæth gialdum* 3,43, og ofte *loghum* (*mæth loghum* 1,9 o. s. v. *at loghum* 2,51 (56^3)).*** I jy. l. og V. l. findes intet eks. herpå undtagen

---

*) sml. *fællæ watnæ* jy. l. 84^3? (286 *felle waten*; 453 *fællæ watn*).

**) 'Harpestræng' har hf. i udtrykkene *i liusæ* 141^8 og *konæ mæth barnæ* 82^3 og flere steder (sml. § 2, anm.); derimod *tha worthær quinnen mz barn* AM. 187. $54a^{2-3}$.

***) AM. 26, 8vo har ikke hf. bevaret på noget af disse steder, men læser *hus*, *hion*, *i haft*, *mæth wapn*, *mæth giald*; ligeledes har det 1,5 på sidste sted *af hans børn*, men på første *af hennæ bornnæ* (for *børnnæ*, med *æ*, som minde om hf. endelsen? 1,48 har det forandret konstruksjonen: *æn børnnæ føthæ ok klæthæ*, og 3,27 sl. har det *af bornæ ok æy ubornæ*).

Digitized by Google

loghum i jy. l. (*meth loghum* 127[8] o. s. v. *mæth allæ loghum* 38[3]. 230[5]. *vtæn allæ loghum* 52_4. *at loghum* 104_6 o. s. v.). Derimod har V. l. i hf. ved siden af *børn* 1,3 (15_9) (= sk. arveb. *børnum*) også *børnæ* (*tha stande allæ the børnæ the iorth til fælægs* 1,1 § 17 = sk. arveb. *allum thøm børnum*; ligeså *tha standær hænnæ thæn arf til oc æi hænnæ børnæ* 1,1 § 19 sl. = sk. arveb. *børnum*), ligesom den har *i hus oc i allæ fangæ* 1,3 (15_4). *i fæ oc i allæ fangæ* 1,13 (21_{12}) = sk. arveb. *i husum* (*i fæ*) *oc i allum* (*andrum*) *fangum*. Hensynsformsendelsen *-um* er her altså ikke ligefrem falden bort, men den fremtræder svækket til *-æ;* at denne opfattelse af *-æ* er den rigtige, bestyrkes ved udtrykkene *at loghæ* 3,13 (59_5), *mæth the loghæ* 2,34, der svarer til de i jy. l. og Er. l. hyppig forekommende forbindelser *at loghum*, *mæth loghum.**

§ 12. I anledning af det nys omtalte *-æ* i flert. af intetkönsordene kan det til bestyrkelse for min forklaring endvidere anføres, at nf. og gf. flert. endnu er uforandret i vore love, da man ingen vægt kan lægge på det aldeles enestående *tolf swinæ* jy. l. 259[1] (men *swin* 268[4])**, eftersom det ellers hedder *fleræ bo* 255_1. *tolf nøt* 258_1. *tolf hors* 259[1]. *sin hors* 267[4]. *tolf fæs hovæt* 259[2]. *mæth nokær andre hus* 80[1]. *i flerœ land .... æth i flerœ hæræth* 256[1]. *i thessæ tu kapital* 231[4] o. s. v. uden undt. i alle vore ældste lovhåndskrifter. Et sikkert eksempel på endelsen *-æ* i intetkön

---

*) også jy. l. 124[4] *i andræ gørthæ watnæ* er vel hf. flert. med *æ* for *um*.

**) også på første sted har Ros. *swin; swinæ* i Flensborgh. kunde let fremkaldes ved det lige efter følgende *wrath* (sml. *mæþ suinæ uraþ* sk. l. 11,10). — I Fl. st. finder vi et par steder *-æ* föjet til flert. af intk., nemlig *børnæ* 1 (gf.) og 2 (nf.), men ellers *børn* både i disse kapitler og andre steder; ligeledes er *af andær landæ* 35 vistnok flert.; men at *-æ* i disse tilfælde er sat urigtig til, da det i det hele var ved at falde bort, og man derfor var usikker i dets anvendelse, er klart (i det sidste tilfælde kunde *landæ* også opfattes som hf. flert. med *-æ* for ældre *-um*).

Digitized by Google

flert. finder jeg derimod hos 'Harpestræng' i det ofte forekommende *blathæ* 57^4 og ialt omtrent 20 gange, hvorimod formen *blath* kun forekommer to gange (i 'kogebogen') $159_{2.18}$.*

Anm. 1. Intetkönsord, der ender på en selvlyd, sammendrager denne med endelsens selvlyd. Vi finder derfor hf. ent. *bo* sk. l. 7,6 (*at bo uskiftu*), hf. flert. *bim* sk. l. 11,4 bis af den sammesteds forekommende nf. og gf. flert. *bi*.**

Anm. 2. Ved siden af *hion* (intetkön *a*-stamme) finder vi i vore love også *hiona* (intk. *an*-st.). Sk. l. bruger flert. intk. *hion* i betydn. «mand og kone, ægtefolk» (*kumæ tu hion samæn* 1,7; sml. *hionælagh*, «ægteskab» kl. 19), derimod *hiona* om «tjenestefolk», «træl» (*takær man hiona annærs manz* 6,12. *far han æftir hionæ sit* ib. *þær ær han uil ransakæ æftir hiona sinu* ib.*** *alt þæt fæ annøþoght hionæ aflær* 6,13. *giuær man annøþoghæ hionæ frælsæ ællær þæt løsær sic* † 6,5). Fra de andre love kan anføres: *giuær bonden sit hion* (Ros. *sit hionæ*) *frælsæ* Er. l. 3,16 (smst. i oversk. *vm hionæ liusæs frælsæ* og sammest. slutn. *haldæ han til annughthæ hion*, hvor Ros. har *annøtught hionæ*). *foræ hwart hiŏn* V. l. 3,12 (59^5), men *for hwart hionæ* ib. 59^6 (A. har ligeledes på første sted *hion*, på andet *hionæ*). *for annæt annogthæ hione* V. l. 2,45 (A. *annøthugh hionæ* = sk. l. † 3,19 *foræ annat annøthoghith hionæ*, AM. 41: *fore annat annothoct hiona*). *nokær hans hion frælst ællær annogth* † V. l. 2,32 (= sk. orbm. *nokit hans hion frelst ellir annodhukt*); i flert. *tho at han akær sinæ hyon* (*sin hion* Ros.) *mat ut* Er. l. 2,74 og sammesteds *ær ... rithær ut til gingi ællær hyonum* (Ros. *thær ... rithær ut til ginggæ ællær til hion*). *hionæ læghæ* jy. l. 14^5. — *of hion skilliæs æi i theræ liuæ* V. l. 1,3 (15^4). *vten of hion skildes* jy. l. 16^4. *samnes hion* ib. 17^4. *horæ aruæ bitnæng ær tho hionæ i mællen* V. l.

---

*) derimod bruger AM. 187 i flert. *blath*, f. eks. bl. $2a^8$. $11b_9$. 27b oftere; ligeledes *taar* ('tårer'; oldn. *tár*) bl. $9b_{9.12}$. $11b_{10}$ (med kendeord *taren* $10a^5$). *taar* også hos Harpest. 69_2.

**) flert. *bi* findes ligeledes jy. l. $245_{1.2}$. $246_{1.2}$ og oftere, ligeledes *bi* og bestemt *bin* E. l. 3,37 oftere. Også Harpestræng har i flert. *bu* 88_8, *by* 118_2, hvorimod den yngre form med *-r* forekommer i AM. 187: *mange bijr* bl. $47b_4$ og bestemt *biernæ* ib. b_3.

***) derimod i hf. urigt. *sinu hiono* 6,13 (S. *hionæ sinu*).

†) således håndskr., ikke *annøgth*, som Thorsen har.

Digitized by Google

1,2 (14[12]). På samme måde står også på oldnord. og gl. sv. *a*- og *an*-stammen ved siden af hinanden (*hjón*, *hjún*, *hjú* og *hjóna*, *hjúna*; sml. Rydqv. II, 110 og 231).

Ligeledes findes i vore love ved siden af *a*-stammen *syzkæn* også *ja*-stammen *syzkini* både i ent. og flert.: *et syzkini* sk. l. 1,27. *þæt syzkini* 3,11. *æræ þe syzkini* 1,27. *syzkini mughu* 3,11. *syzkinæ børnum ællær næst syzkinæ børnum* kl. 11 (AM. 37 har *syszkine* på begge steder; S. *syskini* ... *syskyni*...). I de andre love har vi derimod *a*-stammen: *nokæt suzkæn* E. l. 1,49. V. l. 1,18. *nokæt thet suzkæn* ib. 1,17. *annæt suzkæn* ib. *annæt syskæn* jy. l. 31₁; og flert. *with andræ suzkæn* E. l. 1,49. *allæ hans annæn suzkæn* V. l. 1,18. *suzkæn aghæ* ib. 1,17 (sk. arveb. har på første sted *al hans annar syskin*, men på andet *syskini agho*). *sum the waræ allæ syskin* jy. l. 17[1]. I ef. findes uden betegnelse: *tha ær thet e hans suzkæn* V. l. 1,13 sl. (sk. arveb. *syskine*). Også på oldnord. og gl. svensk findes de to former jævnsides (sml. Rydqvist II, 116).

§ 13. 'u-omlyd'.

På oldnord. virker som bekendt et *u* eller *v*, der findes i endelsen (eller fandtes der i en tidligere sprogperiode) på et *a* (i de ældste håndskrifter også *á*) i rodstavelsen, såat det går over til ǫ (*ö*) (og ǫ́). Denne omlyd findes ikke på gl. svensk og dansk uden i sparsomme levninger, og den mangler ikke blot i tilfælde, hvor *a* ved ligedannelse kunde trænge ind fra andre former* (*sök*, ef. *sakar*, fl. *sakar*; *mörk*, ef. *markar*, fl. *markir*), men også hvor den gik gennem hele ordet (*söng*, ef. *söngs*, fl. *söngvar*; *söðull*, ef. *söðuls*, fl. *söðlar*). I enkelte ord kan omlyden måské eftervises i en tidligere sprogperiode, hvor den nu mangler; herpå tyder den större Jællingestens ᛏᛆᚿᛘᛆᚢᚱᚴ tanmaurk (gf.)** med *au* ligesom i ᚴᛆᚢᚱᚢᛆ kaurua

*) sml. K. J. Lyngby, 'den oldnordiske udtale' i tidskrift for filol. og pædag. II, 298—99.

**) også i slutningen af indskriften må man læse: auk tanmaurk lit kristnạ (sé C. Hofmann, 'über einige runeninschriften' i sitzungsber. der königl. Bayer. akad. der wissensch. for 7. Juli 1866).

Digitized by Google

sammesteds, medens den mindre Jællingesten har ef. ᛏᛅᚾᛘᛅᚱᚴᛅᛦ tanmarkaʀ; ligeledes finder vi i gl. sv. og dansk (sk. l.) *u* i anden stavèlse af tillægsord i det omlydsforhold, som af Gislason betegnes med navnet 'samlyd'*, f. eks. *skiftæ børn* ... *ut iorþ*, *ok ær annur værræ æn annur* sk. l. 3,12. *þæt syskini* ... *ma æi kallæ hin annur til iafnæþæ* 3,11. I andre tilfælde kan omlyden findes nu, medens den kan være borte i det ældre sprog, f. eks. *mal* Fl. st. 35 (men Harpestr. 44^{9} *møl* som nu); ligeledes findes *arn* Brandt gammeld. læseb. 140^{24} (men Harpestr. 142^{6} *ørnæ* som nu). I det hele kan man imidlertid sige, at omlyden i vore ældste mindesmærker spores i de samme tilfælde som nu og ikke i flere; og hvad der er det vigtigste: levende fandtes omlyden dengang som nu kun i ordet *barn* — *börn*. Vi finder da i vore love uden omlyd:

hf. flert. *dagum* sk. kl. epil. Schl. o. s. v. (sé §§ 2, 10, 11).

huk. nf., gf. og hf. ent. *sak* sk. l. 1,4. jy. l. 174^{8}. *skam* jy. l. 130_{8}. *marc* jy l. 77^{2}. *tharf* E. l. 2,71. *graf* sk. l. 11,7. (Eksempler på hf. sé § 7).

intk. nf. og gf. flt. *land* jy. l. 256^{1}. *fang* sk. l. 14,5. *all giald annur* ib. † 5,37.

Endvidere i tilfælde, hvor omlyden skulde gå gennem hele ordet:

saþul sk. l. † 5,3. *fiatur* sk. l. 7,2; hf. *fiatre* 7,4 (*fiætær* E. l. 2,21). *aftæn sangs timæ* E. l. 3,62.

Omlyd er imidlertid i vore love tilstede i ordet **barn**, som vi ovenfor nævnte, og den kan desuden påvises i ét intetkönsord endnu, **lov**, der dog allerede i vore love viser overgangen til den nyere sprogbrug. Da disse to ord frembyder forskellige interessante former, vil vi omtale dem noget nærmere:

---

*) Gisl. oldn. forml. § 44. Dette er det eneste tilfælde, i hvilket omlyden med sikkerhed kan påvises i Gutalag.

Digitized by Google

§ 14.

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	barn	*barn*	1,2	*barn*	10^{1}
	gf.	barn	*barn*	1,1	*barn*	11_{2}
	hf.	barni	*barne*	1,1	*barn*	28_{1}
	ef.	barns	*barns*	2,6	**barns**	
Flt.	nf.	börn	*børn*	1,5	*børn***	14_{2}
	gf.	börn	*børn*		*børn***	17^{4}
	hf.	börnum	*børnum*	1,6	*børn*	50^{5}
	ef.	barna	*barna* / *børna*		*barnæ* / *børnæ*	

I ef. flert. trænger ved ligedannelse formen *børna* ind ved siden af *barna*. Vi finder *moþær børnæ* sk. l. 1,23. 3,1. *eghn børnæ* †3,14 bis. *børnæ sinnæ møþrinis iorþ* 3,1. *børnæ iorþ* 3,3 (S. *barnæ*). *børnæbørn* 2,9 bis, men også *barnæbørn* 2,5. 8. 9 bis og *barnæbarn* 2,5. 6. 3,10 bis, og i jy. l. *børnæ goz* 50^{6}. *børnæ iord* 50_{1}. *barnæbarn* 14_{3}. 29^{3}. V. l. har ikke blot *børnæ børn* 1,1 § 4 oversk. *børnæ wæriænde* ibid. ved siden af *barnæ barn* ibid. *sin sløkæfrith barnæ bruti* 2,44, men også uden endelse *foræ sin børn sakæ* 1,2 (12_{2}) (= sk. arveb. *for sina børna saka*); ligeledes E. l. *børnæ børn* 1,9 og ofte. *barnæbarn* 1,9. *barnæ børn* 1,15. 16, men også *at athelkunæ børn ræt* 1,50. *til sløkæfrith børn ræt* ibid. *sinnæ frændæ børn fæ* 3,10. Ligeledes *smabørn wæriæ* jy. l. 45^{4}. *børn moth*ær Fl. st. 10. (Enten er

*) *thes barn møthrene* V. l. 1,1 § 14; sml. *af klostær halvæ* jy. l. 60^{1}. *landæns* jy. l. f. $3^{3.5}$. 4^{4}. 6^{7} (på de to første steder ligeledes i AM. 455, 12mo, som derimod på de to sidste steder har *landzæns* (Thorsen V. l. s. 79—80); AM. 286 fol. har *lanzens* 4^{4} tilskrevet over linjen, ellers *landens*; 453 har de tre steder *landæns*, 4^{4} *landens*). — *barn* for *barns* findes også i Eriks krønike udg. af Nyerup § 59 (*erik barnsøn*), ligesom det sammesteds § 73 hedder *knuts kuningsøn* (sé Rasks not. 73 og 103 og sml. i det hele foran § 4 med not.**).

**) Ved en unöjagtighed har V. l. et par gange *barn* i flert.: *æn um sua wæl williæs fathærfath*ær *ællær father mother withær theræ barnæ barn, at the williæ giuæ them, tha mughu the æi them meræ giuæ*... 1,1 § 7 beg. (ligeledes i 455, 12mo, hvor afskriveren dog først på begge steder skrev *thet*, som han senere rettede til *them*; sé Thorsen s. 92; AM. 26, 8vo har *thæt* begge steder); ligeledes *hore barnæ barn aræ næst at æruæ* 1,1 § 8 overskr.

Digitized by Google

børn ef. uden betegnelse, eller har mistet *æ*; det samme gælder også den § 12 anm. 2 sl. omtalte ef. flert. *suzkæn*; sml. ligeledes § 10, anm. 1 med not.)*. Nu siger vi *'barnebarn'*, men *'börnebörn'* ved en art samlyd, der allerede har begyndt at göre sig gældende i vore love.

I de gamle sv. love træffer man i flert. *børn* ved siden af *barn*, i hf. dog kun *barnum*. Da flert. som bekendt nu er *barn* uden omlyd, er Rydqvist (II, 104) tilböjelig til at ansé formen *børn* for at være indtrængt i ældre svensk ved fremmed indflydelse.

§ 15. Medens i ordet *'barn — börn'* omlyden endnu er levende i sproget, kan det med hensyn til ordet *'lov'* kun ad sproghistorisk vej godtgöres, at vi i dette ord egenlig har en form, der er fremkommen gennem *'u*-omlyd'; dette viser sig klarest af ordets böjning i sk. l.:

Ent.	nf. } gf. }	*-lagh*	1,5 / 17,5
	hf.	*-laghe*	1,16
	ef.	*lax*	† 5,4
Flt.	nf. } gf. }	*logh*	2,1
	hf.	*loghum*	1,7**
	ef.	*lagha*	4,15***

I ent. har sk. l. ordet i sammensætninger (*fælagh* 1,5 og oftere [også *fælægh* ib.]; *hionælagh* kl. 19, hvor AM. 37 har hf. *hiona laghi*. Desuden findes ef. † 5,4 i udtrykket *laxmæn* 'lavsmænd', 'lavsbrødre' ɔ: staldbrødre). Til dette *lagh*, som vi endnu har i vort intetkönsord *'lav'* (håndværkslav),

*) jy. l. 45[4] har 286 fol. *sma børn weri* ligesom Flensbh.; 286 har også *børn iorth* 50_1. 51[1], hvor Flensbh. på første sted har *børnæ iord*, men på andet *børn iord*. — *barnæ hals* Harp. 59[4]. *barnæ skin* ib. 49_6. AM. 187 derimod *thinæ børnæ tændær* 54b[13].

**) kl. 10 (S. *laghum*; ligeledes AM. 37 med *lagh* skrevet i slutning af en og *um* i begynd. af næste linje).

***) også *laghæ* 4,15 oftere. † 4,20; men *til loghe* kl. 10 (S. *laghæ*; AM. 37 *laghe*). *til logha* kl. 20 (S. & AM. 37 *loghæ*).

Digitized by Google

svarer flert. *logh*, der endnu findes således i sk. l.: *sum logh æræ* 1,17. 25 og oftere. *logh ofna sua mykil sum* ... 16,3. *mæþ þæm sammæ loghum. loghen skulu wæræ* ... † 4,12*. Men da *loghen* (intk. flert.) i det ydre vilde falde sammen med huk. ent., forklares overgangen dertil let, og eksempler på denne brug findes allerede i de ældste håndskrifter af sk. l.: *siþæn logh ær førþ* † 3,12. *swa sum logh ær* † 4,20 beg. (men senere i samme cap. *æræ*. AM. 41 har på begge steder *æra*). *swa ær logh* † 5,37. *brystær hanum logh* † 5,2 (AM. 41 *brystæ h. l.* = 7,5 *bristæ* (*brystæ*) *hanum logh* runeh. og S.). *þa hafir þæt uaræt logh* 13,3. *þa ær þæt samma logh* 11,10 bis. I jy. l. findes det gamle ent. i udtryk som *hafnæ lagh* 209[2]. *hans høghæst lagh* 206[4]; men af det gamle flert. er et nyt ental dannet: *loghæn skal wæræ* f. (3s) med en ef. *lox* f. (5[3])**; dog har flert. holdt sig i udtryk som *mæth loghum* (sé § 11), *laghæ for fal* 40[1]. *laghæ hæfth* 62[5]. *laghæ wæriæ* 46s. Som jy. l. forholder også de sæll. love sig.

Omlydens indtrængen i ef. flert. viser sig i sk. kl. *til loghe* (sé s. 36 not.***); ligeledes finder vi *til loghæ* E. l. 2,15 (sml. § 14 *barnæ* og *børnæ*).

De gamle sv. love har *lagh* (altså uden den omlyd, der findes i dansk) som intk. flert.; men senere gik det i betydning 'lov' ligesom på da. over til huk. ent. (Gustav I's bibel Rom. 3,19 *alt thet laghen sägher*, *thet sägher hon til them*), og endelig i samme betydning til hak. «så väl i riks-språket som de fleste dialekter, — ett bevis bland många på den förvirring, som ofta uppstår, när ett gammalt helt sönderbrister» (Rydqv. II, 99)***.

---

*) Overgang til ental viser sig i AM. 41, der på dette sted har: *mæth thæn sammæ logh, loghæn scal wæræ* ...

**) 286 fol. *loghsens*; 453, 12mo *loghs* (derimod har 455, 12mo *landz*; sé Thorsen V. l. 80[6]).

) også i ældre norsk kan man træffe *lög* som huk. ent., sål. i Diplom. Norv. I, 587[17]: *Thy forbiudher ek vidher* ***lagar *oc krononnæ hardhæ ræffster* (brev fra 26 Juni 1448).

Digitized by Google

§ 16. Udstødelse af selvlyd under böjningen.

a. I hankönsord, der dannes ved afledningsendelserne *la-*, *na-* og *ra-* med en foregående selvlyd, udstødes på oldnord. denne selvlyd foran en böjningsendelse, der begynder med selvlyd. Vi har derfor:

nf.	lykill	aptann	hamarr
hf.	lukli / lykli	aptni	hamri

Det samme finder også sted i vore love: *aghsul* sk. l. 10,3; gf. fl. *aghslæ* ibid.* *lykil*, *lukil* Er. l. 3,19 (93_2). 44; gf. fl. *lyklæ* 3,19 (94^1); *mæth sinæ luklæ* ib. 1,31 (sml. hf. fl. meth *sinum niklum* sk. arveb. 42). *mæth staplæ* jy. l. 66_1. 67_2. *aftæn*; hf. *aftne* sk. l. 9,11. 12,4. *iorþadrotæn* sk. l. 17,3; ef. *-drotæns* 17,5 S.; hf. *-drotne* 17,7 S. *fiatur* sk. l. 7,2; hf. *fiatre* 7,4.**

Anm. I vore love må vi også herhen regne ord som *akær* sk. l. 4,11, flt. *akræ* 4,11. 9,11, *akrum* 9,3. hf. *uaghne* sk. l. 9,18 (*waghæn* jy. l. 125_2, men *wagn* Er. l. 2,64 uden hjælpelyden).

b. Af huk. hører kun et enkelt ord herhen: oldnord. alin, flt. alnar (alnir), ef. alna. I vore love findes dette ord i forbindelsen *fivghærtan alnæ breth* jy. l. 82^3.

c. intetkön. Oldnord. har:

	sumar	höfuð
hf.	sumri	höfði;

men derimod uden nogen udstødelse: herað, hf. heraði. Samme forhold findes i vore love: hf. *hofþe* sk. l. † 5,5 (nf. *houæth* Er. l. 2,74 (78^3)); men *hæræþ* sk. l. 14,2. ef. *hæræz* ib. 4,3. hf. *j hæraþe* † 4,17. *af hærætha* Er. l. 2,68

---

*) Petersen gör det (sprogh. I, 104) til huk. ved at forveksle det med oldnord. *öxl*.

**) Af ordet *iætæn* (= oldn. *jötunn*) findes i Stokh. B 77 nf. og gf. *iætæn* (*tha bath læ iætæn* bl. $78a_9$. *han saa thær en iætæn* $84b^3$) og i hf. *iætænæ* for *iætnæ* (*tha sathæ røth quæthiæ konungæns læ iætænæ* $78b_4$), men i ef. flert. *iatnæ land* $84b^2$.

Digitized by Google

(73[6]). *i hærœthæ* 2,49 (50[8]) (men *i hæræth* 2,6. V. l. 3,8 (53[7]). jy. l. 281[1] uden endelse i hf.).*

§ 17. Det v, der i enkelte ord viser sig under böjningen i oldnord. (hak. *söngr*, hf. *söngvi*; huk. *ör*, ef. *örvar*; intk. *fræ*; hf. *frævi*) spores hverken på gl. svensk eller dansk. I vore love findes kun få af disse ord og ikke i de former, hvor *v* skulde indtræde: *sangs* Er. l. 3,62. *frøsgiald* jy. l. 158[6]. *smør* Fl. st. 94[6]. *øøl* Fl. st. 75.

§ 18. '*i*-omlyd' indtræder ikke på oldnord. i *a*-klassens ord undtagen i hf. af ordet *dagr*: *degi*. I vore love findes *daghi* sk. l. † 3,20. 12,4, *daghe* 17,7. 8; men ved siden deraf også *dæghi* kl. 14 (*dighi* AM. 37; *daghe* S.). *døzdæghi* kl. 9 (*døz dighi* S.; *døtha dyghi* AM. 37)**.

§ 19. Det blev ovenfor (§ 3) bemærket, at Kelle aldeles havde misforstået nævneformsendelsen *-ær* på gl. svensk (og dansk)***, idet han her betragtede *æ* som lævning af den oprindelige stammeudlyd. Idet jeg påviste det urigtige i denne opfattelse, bemærkede jeg tillige, at stammeudlyden kunde eftervises i en langt tidligere periode i det nordiske sprog. Jeg skal her optage dette spörsmål, der er af stor vigtighed med hensyn til forholdet mellem sprogene i vor sprogklasse: Ordene af *a*-klassen har mistet stammeudlyden under böjningen på gotisk i nf. og gf. ent. hak. og intk. og får derved udseende af at være dannede umiddelbar af roden; i huk. er det oprindelig lange *a* forkortet. De nordiske sprog har også i det sidste tilfælde bortkastet stammeudlyden, såat alle *a*-stammer får udseende af at være medlydsstammer.

---

*) i sk. l. er det fremmede ord *klostær* 2,10 behandlet på samme måde: hf. *klostre*, *-æ* 2,10.

**) ved siden af det hyppige *dagh* har sk. l. *þæn sammæ dægh* † 5,1.

***) at *-ær* på gl. dansk kun i en enkelt undtagelse findes i navneordenes nf. ent. har manden med det store kildestudium ikke vidst; i hans »kilder« hedder den danske nf. *dag-er*, *dag-r* både i XIII. og XVI. årh.!! (Vergl. Gram. s. 31).

Digitized by Google

Dog finder man på gotisk i reglen stammeudlyden i sammensætninger og på oldnord. en enkelt gang i samme tilfælde i huk. *-u* (svækkelse af det oprindelige *a*), f. eks. *foronavtar* Grágás ved V. Finsen I, s. 5[18]. At imidlertid det fællesnordiske sprog også udenfor sammensætninger har haft den stammeudlyd, som findes i de andre ældre sprog i vor sprogæt (sansk. nf. vṛk-a-s, gf. vṛk-a-m; græsk *λύκ-ο-ς*, *λύκ-ο-ν*; lat. lup-u-s, lup-u-m; oldslav. vlŭk-ŭ; lituisk vìlk-a-s, vìlk-ą; men got. vulf-s, vulf — hvilke former alle i forening fører tilbage til fællesjafetisk nf. vark-a-s, gf. vark-a-m) viser sig, når vi går tilbage til de ældste skriftlige mindesmærker i Norden, indskrifterne med de ældre runer. I en afhandling om «de ældste nordiske runeindskrifter» i «årbøger for nord. oldk. og hist.» 1867, s. 1—64 har jeg forsøgt at tolke enkelte af disse indskrifter og påvise den sprogform, der findes i dem. Jeg har i den nævnte afhandling bevist, 1) at runen ᛉ, ᛦ i de ældste indskrifter er tegn for slutnings-R (dengang måské 'blødt' *s*), der svarer til gotisk *s*, 2) at stammeudlyden er bevaret i de nævnte indskrifters sprogform, samt 3) at sproget er nordisk med bestemt udprægede forskelligheder fra de germanske sprog. Jeg har fremdeles vist, at alle de til de tidligere tolkninger af disse indskrifter knyttede theorier om de nordiske landes beboere i den ældre og mellem-jærnalderen er aldeles urigtige. Mine beviser såvelsom min billigelse eller gendrivelse af foregående fortolkningsforsøg skal jeg derfor ikke gentage her, men kun bemærke, at det var den lærde og skarpsindige P. A. Munch, der først betrådte den rette vej til læsningen af disse indskrifter, som han dog ikke konsekvent forfulgte, da han bedömte indskrifternes sprogform urigtig og derfor tildelte ᛉ både betydningen R og M. Det var forbeholdt en anden norsk sprogforsker, prof. S. Bugge, ved en rigtig læsning af guldhornsindskriften

Digitized by Google

at gå videre på den af Munch betrådte vej*. Jeg skal nu gentage de tre större sammenhængende indskrifter, jeg i min ovennævnte afhandling har været istand til at læse og fortolke og dertil knytte de sproghistoriske resultater, som jeg dèr vel har antydet, men ikke bestemt udtalt. De nævnte indskrifter er:

1) guldhornet:

ᛖᚲᚺᛚᛖᚹᚨᚷᚨᛊᛏᛁᛉ ⁝ ᚺᛟᛚᛏᛁᛜᚨᛉ ⁝ ᚺᛟᚱᚾᚨ ⁝ ᛏᚨᚹᛁᛞᛟ ⁝

2) Tune-stenen:

ᛖᚲᚹᛁᚹᚨᛉᚨᚠᛏᛖᚱᚹᛟᛞᚢᚱᛁ } den ene side

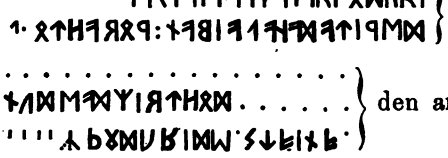

} den anden side.

3) Istaby-stenen:

ᛋᚠᚨᛏᛉᚺᛋᚱᛁᚹᚢᛚᚨᚠᚨ
ᚺᛋᚦᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛉᚺᛋᛖᚱᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛁᛉ } den ene side

ᚹᚨᚱᛋᛁᛏᚱᚢᚾᛋᛉᚦᛋᛁᛋᛉ den anden side.

1) ek hlevagastiR holtingaR
horna tavido.

2) ek vivaR after voduride
vitai(?) gahalaiban** vorahto r(unoR).
. . . .
. . . . . . dohtriR daedun***
(afta)R voduride staina.

---

*) Også Rafn havde sét, at ᛉ måtte være tegn for «slutnings-R» i disse indskrifter; men hans forsøg på at tolke guldhornsindskriften var i det hele så uheldigt, at hans tanke at tildele ᛉ betydning R kun så ud som en ny vilkårlighed blandt de mange andre og derfor ikke kan have nogen betydning.

**) måské skal der dog læses: vitada-halaiban.

***) eller dalidun, som Stephens' tegning snarere synes at have; Munch var i tvivl, om der stod daedun eller dalidun ('Runestenen fra Tune' s. 6).

Digitized by Google

3) afátʀ **h**arivuláfá **h**aþuvuláfʀ
haeruvuláfiʀ várait runaʀ þaiaʀ*.

I Vulfilas sprogform, idet voduride gengives ved hf.:

1) *ik Hliugasts Hultiggs horn tavida.*
2) *ik 'Vivas' afar 'Vodurida' vitin(?) gahlaibin vaurhta (runos).*
.... *dauhtrjus tavidedun afar 'Vodurida' stain.*
3) *afar Harivulf Haþuvulfs Hairuvulfeis(?) vrait runos þos.*

På oldnord.-isl., idet Tune-stenens hf. beholdes:

1) *ek Hlégestr Hyltingr horn [gørða].*
2) *ek 'Vivar' eptir 'Voðuriði' vita(?) [félaga] orta (rúnar).*
.... *dœtr [gørðu] eptir 'Voðuriði' stein.*
3) *eptir Herjulf Höðulfr Hjörylfingr reit rúnar þær.*

En klamme om de oldnord. ord betegner, at det ældre ord (ialfald i den betydning) ikke længre findes i sproget, og at et yngre med samme betydning er sat istedetfor. Herved må dog göres følgende bemærkninger, hvis en eller anden på grund af ordforrådet skulde blive betænkelig ved at ansé sproget i indskrifterne for nordisk: guldhornets **tavido** = got. *tavida* har jeg på oldnord.-isl. gengivet ved *[gørða]*; *taujan* er meget almindelig på got., og dets forekomst på guldhornet var vel en hovedgrund for Munch til at erklære sproget for réngotisk; men det samme udsagnsord kan eftervises ikke blot i oldnord., men også i svensk og dansk: got. *taujan* er oldnord. *týja*, *tœja*, *tjóa*, i homiliebogen AM. 619 skrevet *tøygia*, *tøygiendr*

*) I omskrivningen er rimbogstaverne fremhævede uden at jeg dog vil påstå, at der overalt har været tilsigtet en rythmisk form.

Digitized by Google

(sé Gíslason, um frum-parta íslenzkrar túngu í fornöld s. 195—96 = gammel norsk homiliebog, udg. af Unger i det norske oldskriftselskabs samlinger I & V, 1862—64, s. 74^{26} og 188^{21}); samme ord findes i de svenske sprogarters *ty* (Rydqvist, svenska språkets lagar I, 138. III, 220. P. Möller, ordbok öfver halländska landskaps-målet, Lund 1858, s. 204. Rietz, ordbok öfver svenska allmoge-språket s. 768), og træffes i gammel dansk i Eriks sæll. lov 2,55 (Thorsen s. 63^{14}) i sætningen: *ær han utæn landz oc innæn rikis, tha a thet at standæ siæx ukær før til thet warthær laght, oc sithæn ma thet hanum ey* **tyu**, *at han ær utæn landz ællær utæn rikis*, hvor *tyu* (der findes på samme måde i AM. 26, 8vo) betyder «nytte», ligesom oldnord. *týja* («hjælpe») og svensk *ty (förslå, räcka till; orka, förmå, utstå)*, og samme ord i en noget modificeret betydning findes to steder i den danske rimkrønike, som jeg skal anføre fuldstændig, da ordet dèr hidtil ikke er blevet forstået:

v. 5—10:

Theth syer Beda then ærilighe man:
Theth ær well giort, i hwo theth kan,
ath skriffuæ forælderes gerningher allæ.
Ere the ondæ man maa them fly,
Ere the godæ man maa them **thy**,
och engælunde fraa them fallæ;

og v. 2461—68:

Meth orloff twyngde ieg tydeskæ land,
ieg willæ them intheth spare,
Och saadan skath them foræ fand,
han mwnne dog mwelig ware:
Nar konghe i danmark giordis aff ny,
the skullæ then herre gestæ,
Och saa hans nade ath hedræ oc **thy**
meth hundrede hwidhe hestæ.

Digitized by Google

På begge steder har ordet betydning «anerkende» eller lignende, en betydning, der slutter sig nær til den, som *týja* har i den gl. norske homilieb. s. 2[3-4]: *Þœirri sva gauuglegre bøn iatte ec mic giarnlega tyia* (den lat. tekst har: *cui tam honestæ petitioni libenter me annuere fateor)*. Ordet har således påviselig været brugt og bruges tildels endnu i hele Norden dog med en noget anden betydning end got. *taujan*; men tidlig er det forvekslet eller i sin ydre form faldet sammen med andre ord (oldnord. *tjá* = *'te'* ɔ: «vise»; *þýðask* = *'ty'* til en. Möller har i sin «ordbok öfver halländska landskaps-målet» sammenblandet det til oldn. *týja* svarende *ty* med det, der kommer af oldnord. *þýðask*)*. Ligesom guldhornets *tavido* på oldnord.-isl. er gengivet ved *[gørða]*, har jeg gengivet **daedun** på Tunestenen ved *[gørðu]*; ikke heller på got. findes det enkelte *dedun*, men kun sammensætningen *tavidedun* (derimod

---

*) K. J. Lyngby i antiqv. tidskr. 1858—60, s. 265—66. Forholdet mellem de her nævnte ord oplyses let af gotisk: 1) oldnord. **týja** = got. *taujan;* når *týja* også findes i formen *tjá* (foruden *tæja*, *tjóa*) er det vistnok forvekslet med 2) oldnord. **tjá** (fort. *téða*), der er = got. *-teihan* (brugt i sammensætninger: *ga-teihan*); på oldn. blev *h* udstødt og *e* forlænget (*tjá* for **téa*), og ordet fik «svag» böjning. 3) oldn. **þýðask**; af det got. navneo. *þiuþ* («det gode», *τὸ ἀγαθόν*) afledes tillægsordet *þiuþeigs* («god») og udsagnsordet *þiuþjan* («göre, ønske godt for en», *εὐλογεῖν*), hvoraf oldnord. *þýða* («göre venlig stemt»), især brugt tilbagevirkende *þýðask* («göre til sin ven»; sml. Gunnlaugs saga Ormst. c. 2: *sá (fugl) fló hingat til Borgar ok settist á húsin hjá álptinni ok vildi þýðast hana)*. Dette udtryk ligger til grund for dansk *'ty* til en', svensk *'ty* till, *ty sig* till'; også på Norsk findes forbindelsen med *til*, men den tilbagevisende form er beholdt: *tyast te ein* = «vænnes til ens omgang, holde sig nær til eller blive fortrolig med en» (I. Åsen, Ordbog over det norske folkesprog s. 549). På Norsk ligger betydningen mell. oldnord. og dansk. 4) oldnord. **þýða** = «*tyde*, fortolke» er ganske lig det foreg. *þýða*, men kommer af *þjóð*, got. *þiuda* (egtl. «göre forståelig for folket»); på oldnord. faldt begge ord sammen, da både got. *þ* i *þiuþ* og got. *d* i *þuida* i indlyd blev *ð* på oldnord.

Digitized by Google

oldeng. *dǽdon*, oht. *tâtun*); men ordet, der nu som udsagnso. mangler i de nord. sprog, må have tilhørt *hele* sprogklassen, hvor det er brugt til at danne fortid i de «svage» udsagnsord, og som navneord findes roden i got. *-deds* (brugt i sammensætninger: *missadeds*), oldnord. *dáð*, da. *dåd* (Er. l. 3,27: *hwærkin mæth rath ællær mæth dath*)*. Endelig er Tune-stenens **gahalaiban** = got. *gahlaibin* gengivet ved *[félaga]*; ordet er sammensat af *ga-*, der er så almindelig i de germ. sprog, men også har tilhørt nordisk i en ældre periode (sml. *g-ranni*, *g-líkr*, *g-nógr*); dette *ga-* er ligefrem = lat. *co-*, *con-* i sammensætninger; *-halaiban* = got. *-hlaibin* er dannet af got. *hlaibs* = oldn. *hleifr* ('lev', brød), og *ga-hlaiba* er da ordret oversat = ital. *com-pagno*, fr. *com-pagnon* (af middelald. lat. *companium*). Óm et ældre nord. ord, der svarede til got. *gahlaiba* kan der ingen tvivl være; men ordet er vist tidlig kommen ud af brug, såvelsom hele stavelsen *ga-*. Efter sit **ordforråd** kan indskriftsproget derfor ligeså godt være nord. som germ., **efter sine grammatiske former kun nordisk**.

Ved at sammenligne indskriftsproget med got. og oldnord. finder vi med hensyn til spörsmålet om stammeudlyden:

Nf. hak. med bevaret stammeudlyd i ᚺᛟᛚᛏᛁᛜᚨᛉ holting-a-R (guldhornet) og i ᚹᛁᚹᚨᛉ viv-a-R (Tunestenen); det samme findes i ordet ᛉᚨᛚᛁᚱᛖ eril-a-R ɔ: oldn. *jarl* (slangebilledet fra Lindholm-mose; sml. Varnumstenen), samt i ᚺᚨᚱᚨᛒᚨᚾᚨᛉ haraban-a-R ɔ: oldn. *hrafn* (Varnum-stenen), ᚺᚨᛚᚨᛉ hal-a-R ɔ: oldn. *hallr* (Stenstad-

*) dalidun vilde ikke göre sproget mere nordisk; hvis der skal læses således, forklarer jeg denne form istedetfor dailidun ved en blanding af de forskellige klasser, der både i og for sig er tænkelig, og også ellers kan påvises, såvel indenfor vor egen sprogklasse (sml. Schleicher comp. der vergl. gr. 2 udg. § 109 s. 155), som navnlig i slavisk og lituisk (Schleicher l. c. § 83 og § 97).

Digitized by Google

stenen) og ᛉᚨᚾᛁᚨᛏᛊ s t a i n - a - R ɔ: oldn. *steinn* (Krogstad-stenen)*, da den anden rune her vistnok er en anden form for ᛏ. Også ellers findes endelsen ᚨᛉ, -a-R oftere i disse indskrifter i nf. hak. af *a*-stammerne, ikke blot i navneord, men også i tillægsord og fortids tillægsform. — U d e n s t a m m e u d l y d finder vi derimod: ᚺᛅᚦᚢᚹᚢᛚᚨᚠᛉ h a þ u-v u l å f R (Istaby - stenen); ᚺᚼᚦᚢᚹᛟᛚᚼᚠᛦ h a þ u v o l a f R og ᚺᚼᚱᛁᚹᛟᛚᚼᚠᛦ h a r i v o l a f R (Stentofte-stenen).

Gf. hak. m e d b e v a r e t s t a m m e u d l y d har vi i ᚨᚾᛁᚨᛏᛊ s t a i n - a (Tune-stenen); ᚺᛅᚱᛁᚹᚢᛚᚨᚠᚨ h a r i v u l å f - å (Istaby-stenen) og vistnok i (ᚺ)ᚼᚦᚢᚹᛟᛚᚼᚠᚼ (h) a þ u v o l a f - a (nu tabt sten fra Gommor-engene). Anvendelsen af å på Istaby-stenen i gf. hak. og manglen af stammeudlyd i nf. viser:

1) a t d e b l e k i n g s k e s t e n e hører til de y n g s t e m i n d e s m æ r k e r m e d æ l d r e r u n e r; dette bestyrkes også ved andet, idet runernes form danner et bindeled mellem det ældre og yngre runealfabet, der ligefrem e f t e r h å n d e n er udviklet af det ældre.

2) a t s t a m m e u d l y d e n e r b o r t f a l d e n i nf. t i d-l i g e r e e n d i gf. Det samme vil vi nedenfor sé med hensyn til *u*-klassens ord.

(N f. o g) g f. i n t k. m e d b e v a r e t s t a m m e u d l y d har v i i ᚺᛟᚱᚾᚨ h o r n - a (guldhornet). Om h o r n a efter formen

---

*) Ligesom e r i l a R (Varnum, Lindholm), h a r a b a n a R (Varnum), er også Krogstad-stenens s t a i n a R at opfatte ikke som »appellativ», men som mandsnavnet »S t e n», idet vi i de ældste runeindskrifter ligesom i de yngre *dèls* kun har et enkelt navn i n æ v n e f o r m (Bratsberg- , Berga- og Krogstad-stenen; sml. Strårup - diademet og fibulaen fra Himlingöje); hertil svarer blandt de yngre indskrifter Haverslund-stenen; *dèls* navnet i e j e f o r m, styret af ordet »sten» (Stenstad-, Belland-, Tanum- og måské Tomstad-stenen), der har sit tilsvarende blandt de yngre stene i Kallerup- (eller Höjetostrup-) og Snoldelev-stenen; *dèls* en længre indskrift (sml. foran Tune- og Istaby-stenen), svarende til den store masse af de yngre indskrifter.

Digitized by Google

også kunde være flert., er **måské** tvivlsomt; efter analogi med hunkönsordene ventede jeg snarere **horno**.

I hunkön finder jeg nf. ent. med bevaret stammeudlyd i ᛚᚢᚦᚱᛟ **luþro** (Strårup-diademet) og ᚺᚨᚱᛁᛋᛟ **hariso** (fibulaen fra Himlingöje). Med hensyn til forklaringen af dette **o**, istedetfor hvilket vi snarere kunde have ventet **a**, har jeg i min afhandling i årbøgerne anført analogier, der sikkrer det; efter samme analogi antager jeg, at intk. flert. i disse indskrifters sprogform har endt på -**o**, ikke på -**a** (**horno**), hvilket vilde være det sikkreste bevis for at guldhornets **horna** er ent.

Med hensyn til forklaringen af de øvrige ord, der findes i de af mig her meddelte indskrifter, vil alt fornødent findes i årbøgerne, som jeg derfor ikke skal gentage her. Kun med hensyn til det ofte forekommende indskudte **a**, ikke at forveksle med stammeudlydens **a**, turde jeg måské tilföje, at formen **afátʀ** (Istaby-stenen) dog mulig er fejlhugning for **aftaʀ**, da det synes at være regel, at dette *a* kun indskydes mellem to medlyd, hvoraf den ene er et flydende bogstav; et interessant eksempel på dette indskudte *a* har vi foruden i de af mig i årbøgerne s. 56—57 nævnte ord også i Varnum-stenens **h-a-rab-a-naʀ**, hvor *a* altså er indskudt 2 gange.*

Resultatet af min undersøgelse angående de ældste nordiske runeindskrifter var, at sproget i indskrifterne viste sig som nordisk, og som en hovedsætning udtalte jeg da: «**germansk og nordisk har allerede dengang adskilt sig**

---

*) Tunestenens **voduride** har jeg ovenfor behandlet som *a*-st. i hf. (sml. årbøgerne s. 54 not.*); i disse indskrifters sprogform vilde ent. hak. af en a-stamme altså lyde således:

nf. **vulfaʀ**
gf. **vulfa**
hf. **vulfe**
ef. ***vulfas**,

hvilke former *alle* viser sig ældre end de tilsvarende gotiske (*vulfs*, *vulf*, *vulfa*, *vulfis*).

Digitized by Google

ved karakteristiske ejendommeligheder for de enkelte sprog; men forskellen i det hele kan næppe have været stor; ialtfald er den vanskelig for os nu at opdage» (s. 58). Sammesteds (s. 12 not.) søgte jeg billedlig at fremstille slægtskabet mellem de nord. og germ. sprog ved at antage følgende spaltninger af grundsproget:

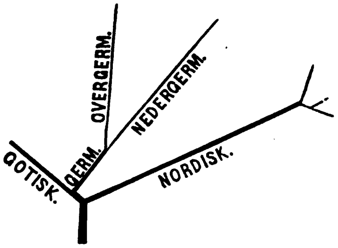

Efter min opfattelse viser sproget i de ældste nordiske runeindskrifter os nemlig den ældste adskillelse mell. nord. og germ., og den ovenfor angivne forgrening grunder sig på følgende formudvikling:

gotisk (germ.-nord.) grundsprog
dag-a-s

germ. grundsprog — nordisk grundsprog
dag-s — dag-a-z*

gotisk — vestgerm. (tysk)
dag-s — dag

I. Det ældste skælnemærke mell. nord. og got.-germ. består deri, at navneordenes stammeudlyd er bevaret i nord., men bortkastet i got.-germ.

II. gotisk-germansk spalter sig atter i 1) gotisk med bevarelse af nævneformsmærket og 2) vestgerm. med bortkastelse af nævneformsmærket.

*) ved *z* betegnes her det bløde *s*.

Digitized by Google

§ 20. I. b) Stammer på -ja.

Disse adskiller sig oprindelig fra *a*-stammerne kun derved, at *j* går foran *a*; men dette *ja*, der er en af de hyppigst forekommende afledningsendelser (sé orddannelseslæren), undergik under böjningen forskellige forandringer, f. eks. oprind. **hirdjas* = got. *hairdeis*, oldn. *hirðir*; opr. **harjas* = got. *harjis*, oldn. *herr*. Indenfor de enkelte kön falder *ja*-stammerne på oldnord. og gl. da. i to afdelinger, hvorfor vi opstiller to böjningsmønstre for hvert kön:

hankön.

		oldnord.	sk. l.	jy. l.
a) Ent.	nf.	læknir	**læki*	**læki*
	gf.	lækni	**læki*	**læki*
	hf.	lækni	**læki*	**læki*
	ef.	læknis	*lækis** 5,22	**lækis*
Flt.	nf.	læknar	**læka*	**læki*
	gf.	lækna	**læka*	
	hf.	læknum	**lækum*	
	ef.	lækna	**læka*	

Det eneste ord, for hvilket det er muligt at finde et fuldstændigt böjningsmønster i vore love, er oldnord. *eyrir*, flert. *aurar* uden omlyd (enten en ældre form, eller en ny stamme *aura-*, *auran-*; sml. Gisl. oldn. forml. s. 92). Denne forskel mellem ent. og flert. faldt bort på gl. svensk og da., da her både *au* og *ey* blev *ø*. I Gutalag, hvor oldn. *au* er *au*, oldn. *ey oy*, har vi både i ent. og flert. former, der svarer til oldnordiske med omlyd: *byt ifirclepi at oyri. curtil at tueim oyrum* $43^{8\text{-}9}$. *byt tolf oyra* 20^{6}. *siex oyrar* (nf.) 17_{4}. I vore love findes følgende former af dette ord:

*) *lækisgift, lækesgift* sk. l. 5,22. *lækis gift* V. l. 3,12 (55_1); derimod har jy. l. *læki giaf, lækigiaf* $240^{1\cdot 6}$ og Fl. st. *læki giald* 44.

Digitized by Google

		sk. l.	jy. l. og sæll. love
Ent.	nf.	**øræ*	*øræ* E. l. 3,46
	gf.	*øræ* 9,19	*øræ* E. l. 1,34
	hf.	**øræ*	**øræ*
	ef.	*øræs* 2,4	*øræs* E. l. 3,41. V. l. 3,6
Flt.	nf.	*øræ* 9,7	*øræ* 264_1. E. l. 3,41
	gf.	*øræ* 1,14	*øræ* 264_2. E. l. 3,41
	hf.	*ørum**	**øræ*
	ef.	*øræ* 9,7**	*øræ* E. l. 3,41. V. l. 2,17.

De foran angivne former af *læki* er væsenlig dannede efter *øræ*; når jeg i jy. l. har sat *læki* i ent. og flert. grunder det sig på, at vi her i reglen efter en ganelyd har *i*.***

§ 21. I nf. ent. er *r* tidlig faldet ud både på gammel svensk og dansk; dette viser allerede indskriften på Egåstenen, der lyder:

ᛅᛚᚠᚴᛁᛚ : ᚢᚴ : ᚼᚾᛋ : ᛋᚢᚾᛁᛦ : ᚱᛁᛋᚦᚢ : ᛋᛏᛁᚾ : ᚦᛅᚾᛋᛁ : ᛁᚠᛏ :
ᛘᛅᚾᛅ : ᛋᛁᚾ : ᚠᚱᛁᚾᛏᛅ : ᚦᛅᚾᛋ : ᚢᛅᛋ : ᛚᛅᚾᛏᛁᚱᚦᛁ : ᚴᛁᛏᛁᛚᛋ : ᚦᛁᛋ :
ᚾᚢᚱᚢᚾᛅ :

alfkil uk h(a)ns suniʀ risþu stin þansi ift mana sin frinta þans uas lantirþi kitils þis nuruna.

Formen **lantirþi** kan enten være *ja*-stamme med bortkastet nf.smærke og altså svare til oldn. *hirðir*, eller den kunde forklares således, at ordet fra *ja*-stamme var gået over til *an*-stamme; dette spörsmål kan ikke afgöres ved de kilder, der står til vor rådighed. At ordet, når først *-r* var

---

*) kl. 21 S.: *bøte fore hwæria mæþ siax ørum*, men runeh. har her *bøtæ huær mæþ siaghs øræ.*

**) *til siaghs øræ* — her kunde *øræ* dog også være gf.

***) sml. Harpestr. 124_9: *Thæt prouæth galienus læky.* AM. 187 bruger derimod *lækæ*: *manghæ takær til at wære lækæ thæn thær æy kan* bl. $1a^{1-2}$. *swa sighæ læchæ* $43b^{6-7}$.

Digitized by Google

faldet bort i nf., let kunde gå over til *an*-böjningen, er forståeligt, og som stamme på -*an* finder vi det også i de gl. sv. love: *mæþ hund ok hirþa* ØGL. 210_7. 228^7. Også jy. l. *hirthæns* 258^9 (sml. *hirthæ løst fæ* 263^2) tyder på *an*-stamme, da det som *ja*-stamme regelmæssig måtte hedde *hirthæsæns** (sk. l. har kun gf. *hirþæ* (S. *hirþe*) 9,2). Af disse grunde er dette ord ikke brugt som böjningsmønster. Gl. svensk har kun nf. på -*ir* i ordet *lækir* og i navne (*Birghir*, *Swærkir*), men derimod intet *ørir* (Upl. L. 33^5: *þæt ær halwær øri*). At også på dansk nf. på -*ir* har været tilstede i en sprogperiode, der ligger forud for vore love, viser runestenenes navne på -*ir*, sål. ᚦᚢᚱᛁᛦ þuriʀ (Glenstrup-stenen).

Anm. Oldnord. *endir* böjes udenfor nf. som en stamme på -*an*. I vore love finder vi i ent. *mællæ æg oc ændæ* jy. l. 132_1. 133^1, flt. hf. *ændum* sk. l. 11,12. Det har vel her ligesom på gl. svensk været böjet som *an*-stamme helt igennem (nf. *ændin* ØGL. 205^{11}).

		oldnord.	sk. l.	jy. l.
§ 22. b) Ent.	nf.	drengr	**drœng*	*drœng* 210^9
	gf.	dreng	**drœng*	*drœng* 210^1
	hf.	dreng	**drœng*	*drœng* 194_2
	ef.	drengs	**drœngs*	**drœngs*
Flt.	nf.	drengir	**drœngia*	†*drœngi*
	gf.	drengi	**drœngia*	
	hf.	drengjum	**drœngium*	
	ef.	drengja	**drœngia*	

Næsten alle de nævnte former er dannede efter analogi, da vi i vore love kun finder meget få former af de herhen hørende ord. Kun af ordet **by** findes flere forholdsformer, hvorfor vi endnu vil anføre böjningen deraf:

*) *hirthæns* som ef. i jy. l. gör det kun i forening med de øvrige ovenfor anførte beviser sandsynligt, at ordet også hèr er *an*-st., men formen selv er ikke afgörende bevis derfor (sml. *landæns* § 14 s. 35 not. *).

Digitized by Google

		sk. l.		jy. l. og sæll. love	
Ent.	nf.	*by* 4,9		*by*	75[2]
	gf.	*by* 4,1		*by*	66₅
	hf.	*by* 4,1*		*by*	66₈***
	ef.	*by* 7,2**		*bys*	271[2-3]†
Flt.	nf.	mang-ler.		**by*	
	gf.			*by*	E. l. 2,71 ††
	hf.			*byum*	E.l.2,70. *bum* ib.oversk.
	ef.			**by*	

Af andre herhen hørende ord findes i vore love kun enkelte former, nemlig: ent. gf. *øk* sk. l. 9,3. jy. l. 154₁. Er. l. 3,45. *dryc* jy. l. 45[1]. E. l. 1,41. hf. *i særki enæ* E. l. 2,1, og endelig flert. nf. *niþia* sk. l. 7,10. 13,7 (S. *niþiæ* på disse steder og desuden 6,8, hvor runeh. mangler; AM. 41 har *nanitha*), hvortil bruges nf. ent. *nithi* † 6,6 (AM. 41 *nanithi*). †††

§ 23. Efter således at have anført de former, der findes i kilderne, skal jeg forsøge at levere bevis for rigtigheden af de af mig i böjningsmønstret opstillede former. Både gotisk og oldnord. adskiller i böjningen af stammerne på *-ja* ordene med kort og med lang rod-

---

*) *i by* 4,1. 2. *j þem by* † 4,7. *af by sinum* kl. 20.

**) *til annærs by* 7,2. *utæn by .. innæn by* 9,7; her kunde *by* dog måské være gf. Om forklaringen af ef. *by* sé nedenfor § 44.

***) *af bynum* Er. l. 2,21. 55 (63[9]). *i bunum, bynum* 2,56.

†) *en bys — annæns bys. til bus, bys* Er. l. 2,21. 3,20. *til ængs bus* ib. 2,21. *byys* Fl. st. 18. *bysins* ib. 14. 23. Når vi V. l. 2,36 finder *til bu* (= sk. orb. *til bys*) og ligel. *til by* jy. l. 67₃ (= 286; 453). 75₁ (286: *til bys oc til bols*; 453: *til byys oc til bool*), må *by* vist opfattes som gf. (sml. *til annæn bu, til annær by* E. l. 2,21. 3,20).

††) *fleræ by. byir* 2,55 (63₄) må vist være skrivfejl for *byn*, da flert. ellers altid hedder *by* i denne lov, således foruden 2,71 også: *i allæ thre by* 3,20. *af thre bu* 2,21. *at the thre by* 3,20.

†††) Udenfor lovene forekommer desuden: hf. ent. *a bruthæbænke* Stokh. B 77. 83a₆ og i flert. nf. *læggæ* AM. 187. 39a₆. gf. *dric thre drickæ af wijn* 52a[10-11]. *thre dryckæ af calt watn* 52b[11].

Digitized by Google

stavelse. I got. er hele forholdet tydeligt, og man sér straks, om et ord hører til *ja*-stammerne. I de nordiske sprog er det derimod vanskeligere med hensyn til hak.-ordene. Lyngby kommer derfor i sin afhandling om «de oldnord. navneords böjning» i tidskr. for filol. og pæd. VI, s. 20 ff., hvor han (s. 29) opstiller et böjningsmønster uden nf. og gf. flert. som eks. på en *ja*-stamme af hak. med kort rodstavelse, noget tvivlende til det resultat, «at i-klassen i hak. havde spaltet sig, således at i-omlyden dels faldt helt bort, dels gik igennem hele ordet, altså trængte ind i nf. og gf. ent.» (s. 35). Følgen heraf vilde da blive, at af de ord, Gislason anfører i sin formlære § 132, c, A (s. 90—91) blev ordene med ganelyd *i*-stammer, resten, der på grund af deres betydning i reglen ikke forekommer i flert., *ja*-stammer; omlyden i disse *i*-stammer kunde da være fremkaldt ved den følgende ganelyd, ligesom *e* i *tekinn* vel er fremkaldt ved det følgende *k*.* I flere af disse ord *(eykr, býr)* leder imidlertid sprogsammenligningen os til oprindelige grundformer på *-ja*, der vilde svare til oldnord. stammer *eyk-ja-*, *bý-ja-*; en *i*-stamme som *hugr* har heller ikke omlyd, uagtet ganelyden følger efter. Ved derfor at skille de oldnord. ord af *i*-klassen i to afdelinger løses de vanskeligheder, der frembyder sig, ikke, og desuden forstyrres derved på en uheldig måde forholdet mellem böjningen i oldnord. og gl. svensk-dansk, der ellers i alle hovedpunkter er den samme. Derimod tror jeg, at man lettere kommer ud af vanskelighederne ved at opstille som regel, at af hak.-ordene, der på oldnord. i flert. har *-ir*, er de med omlyd

---

*) i *tekinn* er *e* ikke aflyd, men en yngre overgang, en omlyd fremkaldt ved *k* (eller måské snarere det deri liggende *j*); sml. Olaf d. helliges mindre saga (Krist. 1849) c. 25: *var Olafr . . . tækinn til konungs;* denne saga adskiller foran enkelt (usammensat) efterlyd omlyden *æ* og aflyden *e* (sml. fort. s. VIII).

Digitized by Google

ja-stammer, de uomlydte *i*-stammer*, ɔ: alle de för omtalte ord hos Gislason anser jeg både på oldnord. og på gl. sv.-dansk for oprindelige *ja*-stammer. Ordet ***herr***, der af Lyngby benyttes som böjningsmønster, findes tilfældigvis ikke i nf. og gf. flert.; men det gælder ikke alle ord, der böjes på samme måde; vi vil derfor opstille et ord, der böjes som ***herr*** og bruges i (nf. og) gf. flert. ved siden af en af de «omlydte i-stammer»:

Ent.	nf.	byrr	bekkr
	gf.	byr	bekk
	hf.	byr**	bekk
	ef.	byrjar***	bekks / bekkjar
Flt.	nf.	byrir†	bekkir
	gf.	byri†	bekki
	hf.	byrjum	bekkjum
	ef.	byrja	bekkja

*) Höjst mærkeligt er det forøvrigt, at «*i*-omlyden» så ofte mangler, netop når grunden til den er tilstede, men derimod findes, når årsagen er bortfalden; skulde *i* virke omlyd, måtte man vente det i tilfælde som got. ***stadeis***, men det blev på oldnord. ***staðir***. Spörsmålet kommer igen frem ved de med *-ja* afledede udsagnsord (sé orddannelseslæren). Hele forholdet med *i*-omlyden trænger til undersøgelse; skulde det ikke være rigtigere at tale om *j*-omlyd, end om *i*-omlyd? Kun tilsyneladende er ord som *gestr*, *glæpr*, *skellr* omlydte *i*-stammer; oprindelig har vi her *ja*-stammer.

**) f. eks. Hávam. v. 90; ligeså *her* Gislason 'prøver' 132[8].

***) således af dette ord; men ved siden af *herjar* også *hers* Gisl. prøv. 121[4], *hersins* ib. 132[16].

†) Bevissteder for flertalsformerne på -ir, -i af dette og lignende ord er: Njáls saga s. 10[19]: *ok gaf honum vel* **byri**; ibid. 138[13] og 268[10]: *gaf þeim vel* **byri**. Bragða-Mágus saga 4[7]: *sigla þaðan hæga* **byri**. Fóstbrœðra saga 36[4] (ed. Gisl.): *þeim gefr vel* **byri** (papirsafskrift); ibid. 106[8]: *þeir fá góða* **byri** og i Edda Hyndluljóð v. 3: **byri** *gefr hann brögnum*. Egilsson anfører kun dette sted; ellers findes denne almindelige form ikke i ordbøgerne, uagtet gf. flert. i disse forbindelser synes at forekomme næsten lige så ofte som gf. ent. (Nj. 267[1]:

Digitized by Google

Her er ikke nogensomhelst forskel i böjningen og derfor heller ikke nogen grund til at göre det ene ord til *i*-stamme, det andet til *ja*-stamme. Enten må begge være *i*-stammer, eller begge *ja*-stammer; kun hvis formerne var:

flt. nf. byrjar bekkir
gf. byrja bekki

vilde adskillelsen mellem *i*- og *ja*-stammerne være tilstedelig. Spörsmålet bliver da for alle disse ord, om de tilhører stammer på *-i* eller på *-ja*. Jeg henfører dem til det sidste, da hf. og ef. flert. er *ja*-stamme, og da på gl. svensk-dansk også nf. og gf. flert. viser *ja*-stammer, idet de endes på *-iar*, *-ia* (*drængiar*, *armlæggia* o.s.v.; sé Rydqvist II, 43—47, der med hensyn til disse former bemærker: «För ofvan behandlade subst. med *i* gäller, att nom. pl. på *-iar*, *ia*, öfver hufvud uppenbarar sig i äldre skrift, *-ir* (*er*) i yngre; blott ett exempel af *drængir* och två af *þyni* varseblifvas under fornspråkets bättre tid, men intet från dess äldsta skifte.» Hermed stemmer også i dansk formen drengjar på den ene slesvigske runesten fra Vedelspang, der har: ᚦᚬ ᛏᚱᛁᚴᛁᛆᛦ ᛋᛆᛏᚢ ᚢᛘ ᚼᛆᛁᚦᛆᛒᚢ þą trekiaʀ satu um haiþabu, sé Thorsen, De danske Runemindesmærker I, 145—147; sml. AnO. 1859 s. 15. & 160). På norsk-isl. var da *i*-böjningen trængt ind i nf. og gf. flert., såat *byrir* og *bekkir* stod for **byrjar* og **bekkjar*. At disse former har været tilstede på oldnord., ligesom de findes på gl. svensk-dansk, er ikke blot en grammatisk

---

byr gaf; Bandam. s. 39_2 *gefr hánum byr;* ibid. 39_1 *nú tók af byr*). I glossariet til Njáls saga göres *byri* urigtig til intetkön. Et andet eksempel på *-ir*, *-i* i flert. af disse ord haves i den ofte forekommende flertalsform af ordet *býr* eller *bœr*. Selv ord, der ifølge deres betydning kunde synes ikke at bruges i flert., kan dog findes, således Skírnisf. v. 14 *hlymja*; ligeledes har ordet *dykr* (Alexanders saga 76^{20} = Gíslason um frum-p. XLIII^{8}) i gf. flert. *dyki* Bárðar saga Snæfellsáss 32^{11} (sml. Ungers note til stedet i Alexanders saga).

Digitized by Google

theori, men vi finder virkelig endnu i literaturen lævninger deraf. Blandt de ord, der böjes som *herr*, findes en virkelig *ja*-stamme i ordet **niðr** både i den oldnord., den gl. sv. og da. literatur. Formerne af dette ord i den ældre Edda er:

Ent.	nf.	niðr	Hávam. 72
	gf.	nið	Hávam. 72
	hf.	nið	H. H. I, 5
	ef.	niðs* / niðjar*	
Flt.	nf.	niðjar	H. Hi. 11
	gf.	niðja	H. H. I, 12
	hf.	niðjum	H. H. II, 11
	ef.	niðja	Vafþrúðn. 28.

Denne böjning svarer aldeles til böjningen af got. *niþjis*, flt. *niþjos*. I Edda findes som nf. ent. kun *niðr* (Hávam. 72. Grottas. 21. H. H. II, 9. 50. Fáfn. 44. Rígsm. 42 som et af navnene på jarlesönnerne), men ikke den senere nf. *niði*, st. *niðjan-*, som derimod er kommen ind på gl. svensk og dansk, hvor vi intet *niþær* finder, men dette forudsættes af de øvrige former, der svarer til de oldnord., nemlig:

Ent.	nf.	*nyþj* Gutal. 69_2. *nithi* sk. l. † 6,6.
	gf. / hf.	intet eksempel.
	ef.	*niþiar* ØGL. $102_{7.9}$. 123_2. 130_2. yngre Vestm. L. 130^4. *niþær* Upl. L. 120_6 (var. *nidiar*).
Flt.	nf.	*niþiar* Gutal. 19^{12}. 45^{10}. *niþia* ØGL. 120^9 (var. *nidhiar*). 123^6. sk. l. 7,10.
	gf.	*niþia* Gutal. 19^7. 29^7.
	hf.	*niþium* Gutal. 50^5. ØGL. 107^8.
	ef.	*niþia* Gutal. 61_2.

*) ikke i Edda, men bevissteder for disse former findes hos Egilsson.

Digitized by Google

Hvis ikke i nf. ent. stammen *niþjan-* var trængt ind på gl. da. og svensk ligesom senere på oldnord., vilde vi gennem hele böjningen af *niðr* have et ord med de for *ja*-stammerne ejendommelige former både på got., oldnord. og gl. sv.-da. At henføre flertalsformerne på sv.-da. til st. *niþjan-* vilde være urigtigt ikke blot på grund af forholdet til oldnord., men også på grund af ef. ent. *niþiar*, der kun kan henføres til en nf. **niþœr* = oldnord. *niðr*.

Imidlertid er *niðr* ikke, således som man hidtil har antaget, det eneste ord på oldnord., der i nf. og gf. flert. har bevaret de for *ja*-stammerne oprindelige former på *-jar*, *-ja*. Også af de ord, der böjes som *bekkr* findes nemlig i den oldnord. literatur enkelte former som minder om en tidligere böjning, der tydelig anviser dem plads blandt *ja*-stammerne og svarer til de ovenfor omtalte former på gl. sv.-dansk. Af sådanne former i gamle norsk-islandske håndskrifter, som man hidtil har overset eller anset for urigtige, har jeg optegnet følgende:

Ent. nf. *væringr* norsk homilieb. 166[29]*

Flt. nf. { *væringiar* ibid. 166[35]*; *Grikkjar* Fornm. sögur XI, 315[23] }

gf. { *Girkia oc væringia* norsk hom. 152[4] (af Unger rettet til *Girki*)**; *Grickia* Alex. saga (cod. AM. 519, 4to) 106[20] (af Unger rettet til *Gricki*); *vængia* norsk hom. 126[22] (af Unger rettet til *vængi*).*** }

---

*) mangler i håndskr. af hom. (AM. 619, 4to) og er taget af Olaf d. hell. mindre saga (Krist. 1849 efter en cod. Upsal.) s. 88[15. 20]. AM. 619 har dog *væringiar* 152[25] (= Ol. d. hell. s. 78[4]).

**) = Ol. den hell. s. 77[26], hvor udgiveren har beholdt *Girkia oc væringia* i teksten.

***) *drykkja* Skírnisf. v. 35 kunde da måské snarere være at opfatte som gf. end som ef. flert.

Digitized by Google

Udgiveren af homiliebogen synes dog selv (s. 220) at være bleven betænkelig ved sine rettelser; men hans antagelse af «svage» former (*Girki*, *vængi*) ved siden af de «stærke» bestyrkes ikke i literaturen; formen ***væringr*** synes han at have overset; den og dens tilsvarende flert. ***væringiar***, ***væringia*** viser os forholdet; det er gået med dette ord som med ***niðr***. Idet den gamle böjning af *ja*-stammerne blev udvisket på oldnord., skete det nemlig på dobbelt måde, idet man enten i nf. og gf. flert. fik *-ir*, *-i* istedetfor *-jar*, *-ja* (*Grikir*, *-i*; *vængir*, *-i*), eller man beholdt nf. og gf. flert. på *-jar*, *-ja* (*niðjar*, *væringjar*), men dannede da et nyt ental dertil (*niði* og *væringi*) for at bringe dem i samklang med ord som ***höfðingi*** o. s. v. ɔ: *ja*-stammerne fik det i den got. sprogkl. så indgribende *-n* föjet til og blev *jan*-stammer. Alt hvad Unger har rettet viser sig netop som mærkelige gamle former, når det sammenlignes med gl. sv. og dansk i de ældste skrifter og på runestenene.

Efter det her udviklede ordner alle *ja*-stammer af hak. i de nord. sprog sig da på følgende måde:*

Oldnordisk:

Ent.	nf.	hirðir	drengr	niðr, [niði]
	gf.	hirði	dreng	nið
	hf.	hirði	dreng	nið
	ef.	hirðis	drengs	niðs / niðjar
Flt.	nf.	hirðar	[drengir]	niðjar
	gf.	hirða	[drengi]	niðja
	hf.	hirðum	drengjum	niðjum
	ef.	hirða	drengja	niðja

*) de former, der efter min opfattelse er at betragte som yngre udviklinger, har jeg sat i klammer.

gammel svensk og dansk:

Ent.	nf.	*øri*	*drængær* *	[*niþi*]
	gf.	*øri*	*dræng*	—**
	hf.	*øri*	*dræng*	—**
	ef.	*øris*	*drængs*	*niþiar*
Flt.	nf.	*ørar* *	*drængiar* *	*niþiar* *
	gf.	*øra*	*drængia*	*niþia*
	hf.	*ørum*	*drængium*	*niþium*
	ef.	*øra*	*drængia*	*niþia*

Inden vi forlader disse ja-stammer, må vi endnu göre en bemærkning med hensyn til den forskellige böjning af disse ord, eftersom de har lang eller kort stammestavelse. Gotisk gör i intetk. ingen forskel på ordene med lang og kort stammestav., hvorimod forskellen iagttages i hak. og huk. Oldnord. gör forskel i alle tre kön, men vakler så ofte, at man aldeles ikke kan opstille nogen regel for böjningen af ord med kort og med lang stammestav. uden straks at måtte göre så mange undtagelser, hvor den ene art griber over i den anden, at denne inddeling bliver uheldig, f. eks. huk.ord med kort stammestav. böjes som *ben*; men således böjes ikke blot ordene *fit*, *il*, *klyf*, *menjar* (flert.), *nyt* og *syn*, men også *egg*, *eng*, *ey*, *þý* og udenfor nf. ent. *mær*. I hak. er på oldnord. ordene som *bekkr* behandlede som ord med kort stammestavelse svarende til got. *niþjis*; ellers vilde vi i ent. have nf. **bekkir*, gf. og hf. **bekki*, ef. **bekkis* ligesom *hirðir* svarende til got. *hairdeis*.

For hunkön og intetkön af *ja*-stammerne opstiller vi ligeledes to mønstre:

---

*) da jeg her opstiller former for gl. sv. og da. i forening, har jeg med vilje beholdt *r* som nævneformsmærke.

**) da intet eks. på gf. og hf. af dette ord findes i kilderne (sé s. 56), har jeg hverken villet indsætte *niþ* (*ja*-st.), eller *niþja* (*jan*-st.).

Digitized by Google

§ 24. **hunkön.**

		oldnord.	sk. l.	jy. l.
a) Ent.	nf.	öxi	*øxæ* 7,8*	*øxæ*
	gf.	öxi	**øxæ*	
	hf.	öxi	**øxæ*	
	ef.	öxar	**øxæ*	
Flt.	nf.	öxar	**øxæ*	*øxæ*
	gf.	öxar	**øxæ*	
	hf.	öxum	**øxum*	
	ef.	öxa	**øxæ*	

I lovene findes foruden ordet *øxæ* E. l. 3,40; *mæth øxæ* 3,41 også *hethæ* jy. l. 288_2; *a hethæ* 285_8,** samt *hælgh* nf. sk. l. 7,16. gf. Er. l. 2,49. ef. *hælghæ brut* sk. kl. 15. 16. *hælghæ brot* jy. l. 166_1. Dette ord bruges ofte i sammensætningen *manhælgh* jy. l. 104_5. *manhælghe* E. l. 2,51 (58[6]). V. l. 2,18. *man hælghi* ib. 3,13 (61[14]); men det er måské overalt intk., da vi ofte finder *sit manhelghe* E. l. 2,51 (58[11]). *sit man hælghi* 2,52 (59[14]); *sit manhælgh* ib. $59_{8.15}$ (sml. *sit manhælgth* jy. l. 235_3; *manhælght* ib. 235[3]. *man hælghæt* V. l. 2,41 sl. (= sk. orb. *helgi*)). Også på gl. svensk findes *manhælghi* som intetk.: *at somi hans uar skærdær ok manhælghi hans brutit* ældre VGL. 20_6.

§ 25. På oldnord. har nf. i almindelighed fået et *-r* i disse ord: *heiðr*. Skönt dette *r* ikke spores i de gamle svenske og danske love, har vi dog beviser for dets forekomst i runestenenes kvindenavne på *-r*, således ᚱᛆᚴᚿᚼᛁᛚᛐᚱ raknhiltr på Tryggevælde- og Glavendrup-stenen.***

Anm. Også oldnord. *gersemi*, flt. *gersemar* hører herhen; flert. på *-ar* findes også i gl. svensk (Rydqv. II, 77).

---

*) i runeh. skrevet *øghæ*.

**) *a loheth* Stokh. B 77 bl. 92a[7].

***) I nf. forekommer *ulvild* (Frodes dronning) runeh. $92a_4$ *(ulvild het drotning hans)*. *vluild* Stokh. B 77 bl. $76b_4$. 81a[5]. *swauild* 84a[10]. *gunnæld* 86b[11]; men *Thorildæ* $82a_3$. *hildæ* 82b[7] (*hildæ het hans drotning*).

Digitized by Google

I vore love forekommer *gorsum*, *gørsum* jy. l. $228^{2.4}$; men ef. har antaget et *-s* i E. l. 3,62 *gørsums fisk* (sml. § 8 sl. og *kynzimis* nedenfor § 71).

		oldnord.	sk. l.		jy. l.
§ 26. b) Ent.	nf.	eng	**æng*		**æng*
	gf.	eng	*æng*	9,6	*æng* 132_1
	hf.	eng	*æng**		**æng*
	ef.	engjar	**ængia*		**ængi(æ)*
Flt.	nf. gf.	engjar	*ængia*	* 9,11	**ængi(æ)*
	hf.	engjum	*ængium*	9,3	
	ef.	engja	**ængia*		

Böjningsmønstret *æng* er valgt her på grund af formerne i sk. l., uagtet vi i dette ord har to medlyd; men det böjes ikke desto mindre som ord med kort rodselvlyd med enkelt medlyd efter (sml. foran § 23, s. 59).

Følgende former findes i vore love af herhen hørende ord: ent. *æg* jy. l. 132_1. E. l. 2,31. *i hæl* jy. l. 246_5. ef. *til hælliæ* E. l. 2,31. *til heliæ* ib. 2,65 (70_5). 66. I flert. gf. *ængia* sk. l. 9,11 ter. 12,4 beg. (S. har 9,11 *ængæ* på første og sidste sted, men *ængiæ* på andet; 12,4 derimod hf. *ængium*); hf. *ængium* 9,3 bis. 18. 12,3. 4 sl. (S. har *ængium* 12,4 bis, men *ængum* de andre steder). I de andre love findes gf. fl. *allæ nytiæ* jy. l. 46_1. *ængi nuti* E. l. 3,55 (123_6) (= *ængæn nytiæ* Ros.; sml. § 27 not.*, § 66).**

Anm. Herhen hører også ordet *mø*, der på oldnord. i nf. hedder *mær*, men gf. *mey*, hf. *meyju*, ef. *meyjar*. I

---

*) 9,6 har runeh. gf. *i æng ællær i akær*, men det had. håndskr. rigtigere hf. *j æng* ællær *j akre*.

**) gf. flert. *ræþiæ* AM. 187 bl. 16b[1] (= oldn. *hreðjar*; sml. *rethi sten* V. l. 2,10. *ræthiæn* Harpest. 111_5); i AM. 187 på det anførte sted og ligeledes ib. 29a[4] (*tac ornæ ræþæ*) skrives ordet med *þ*, der kun findes på disse to steder i håndskriftet og ellers ikke træffes i vore ældste håndskrifter, undtagen stadig i runeh. og almindelig i det hadorf. (navnlig i slutn., hvorimod det i beg. oftere har *th*); kun AM. 455, 12mo har *þ* et par gange, nemlig i *mæþ* E. l. 1,43. 3,45 overskr. 66. *wærnæþ* 1,48. *eþ* 3,4.

Digitized by Google

vore love finder vi ent. *mø* sk. l. 13,4. jy. l. 23_1. E. l. 1,16 og i flert. med end. *-r*: *mør* jy. l. 149_2. *møør* E. l. 1,26. 49.

§ 27. **Intetkön.**

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
a) Ent.	nf. gf.	klæði	*klæþe*	7,8 *	**klæthæ*	
	hf.	klæði	**klæþi*		**klæthæ*	
	ef.	klæðis	**klæþis*		**klæthæs*	
Flt.	nf. gf.	klæði	**klæþi*		*klæthæ*	* 276[1]
	hf.	klæðum	*klæþum*	5,13		*
	ef.	klæða	**klæþa*			*
Ent.	nf. gf.	ríki	**riki*		**riki*[*]	
	hf.	ríki	*riki*	7,10	*riki* f. (9_1)	
	ef.	ríkis	**rikis*		**rikis*	
Flt.	nf. gf.	ríki	**riki*		**riki*	
	hf.	ríkjum	**rikium*		**riki*	
	ef.	ríkja	**rikia*		†*riki(æ)*?	

Som beviser vil vi anføre nogle af de i lovene forekommende former af herhen hørende ord:

Ent. nf. *uitnæ* sk. l. 1,1 (S. *witni*). *møþrini* 1,24[**]. *et syzkini* 1,27. 3,11. *liutæ* V. l. 2,9. *hærwærki* jy. l. 118[9]. *herwærki* E. l. 2,16 ov. gf. *frælsi*, *frælsæ* sk. l. † 6,5. *thet liutæ* V. l. 2,8. *hærwærki* jy. l. 86[1]. hf. *uitni* sk. l. 1,2. ef. *fæþrinis* sk. l. 1,2. *skiftis* 1,21. *æplis* 3,6. *frælsis* † 6,5. *liutæs* V.

*) *yvær alt hans rikiæ* jy. l. 216_2 (*sint riki* Ros.; jy. l. f. (9_1) har Flensborgh. og 286 fol. *riki*, men 455 *rikie*).

**) sk. l. har *møþrini* 1,24. *fæþrinis* 1,2. jy. l. *fæthærn*. *møthærn* 54_1, ef. *fæthærns*. *møthærns* 54_1. V. l. ved siden af *møthærn*. *fæthærn* 1,15 også *møthræne* 1,1 § 12 og ved siden af *fæthærns lot* 1,8. 15 også *fæthrinis iorth* 1,1 § 1 (men 455 *fæthærns* også her; sé Thorsen s. 91).

Digitized by Google

l. 2,8. E. l. 2,34. *rikis* E. l. 1,41. V. l. 1,19. *hærwirkis* E. l. 3,48 og i flert. nf. og gf. *syzkini* sk. l. 1,27. † 3,16. *allæ the liutæ* E. l. 2,37. V. l. 2,14. *sin æfnæ* E. l. 2,51 (58_7). *i allæ skiftæ* jy. l. 32_2. *æpæl* jy. l. 275_2 (*æplæ*, *æpplæ* 'Harpestræng' $111_{5.8}$. 112^1; *æplæ* AM. 187 bl. 31 b^{10}. 36 b_5. 46 a^5). *sin (thissæ) klæthæ* Fl. st. $112_{7.8}$, men ved siden deraf også *sin klæthær* 112_9 og *af thry par klæthær* l. *hwar sum malyrt lægs i klæthæ tha skathær them æi møl* Harp. 44^3; ligeledes har AM. 187 *thijn clæthæ* 27 a^5, men *mz klæthær* 43 a^9. 52 b^5 og *thinæ klæth*ær 42 a_7. *i sma styki* findes derimod 'Harpestræng' 158_8. 160^5. *i sma styckæ* AM. 187 bl. 37 b_{12}. 43 a^4; ligeledes *thesse thre knippæ* AM. 187 $1b^5$ (*eet knippæ* $1b^8$; sml. Rydqv. II, 299). hf. *uærkium** sk. l. 9,21 (= S.) hører vel også herhen. På ef. flert. findes intet eks. i lovene.

		oldnord.	sk. l.	jy. l.	
§ 28. b) Ent.	nf. / gf.	kyn	**kyn*	*kyn*	* 110^6
	hf.	kyni	*kyni* 1,2	*kynæ* / *kyn*	67_2 / 121_1
	ef.	kyns	*-kyns* 5,17	*kyns*	10_1
Flt.	nf. / gf.	kyn	**kyn*	**kyn*	
	hf.	kynjum	**kynium*	**kyn*	
	ef.	kynja	**kynia*	?	

I ent. har jy. l. hf. med bevaret endelse i udtrykket *næfnd i kynæ* 67_8 ved siden af *næfnd i kyn* 121_1. 232_4. e f. *kyns* findes jy. l. 10_1. 238_4 og desuden her såvelsom i de andre love i forskellige sammensætninger: *hwærskyns* sk. l. † 5,1. E. l. 2,45. *þæskyns* sk. l. 5,17. *theskyns* jy. l. 240_2. E. l. 3,38. V. l. 1,20. *alzkyns* sk. l. 15,5. jy. l. 275^1. E. l. 3,54.** I flert. findes af ordet *uæþ* (*wæth* jy. l. $269^{1.3}$) nf. og gf. *uæþ* sk. l. 9,14. hf. *uæþium* 9,11 (*wæthium* † 4,21).

*) sml. *a sinæ eghnæ wærki* jy. l. 244_5. 245^3 (Ros. *wærki*, *wærkæ*; 453 på begge steder *wærki*).

**) *thrinnækyns* Harp. 50^6. *twinnækyns* 62^8. *thre køns røtær* AM. 187 bl. 29 a_3.

Digitized by Google

II. Stammer på -i.

Af disse findes i vor sprogklasse kun ord af hak. og huk. — Skönt vi fra vore kilder ikke kan anføre fuldstændige böjningsmønstre, kan dog ligesom ved *ja*-stammerne de fleste former med sikkerhed dannes efter analogi:

§ 29. **hankön.**

		oldnord.	sk. l.		jy. l.
Ent.	nf.	staðr	**staþ*		**stath***
	gf.	stað	*staþ*	7,11	**stath*
	hf.	stað	**staþ*		**stath*
	ef.	staðar	**staþæ*		?
Flt.	nf.	staðir	**staþær* / **staþæ*		**stathæ*
	gf.	staði	**staþæ* / **staþær*		**stathæ****
	hf.	stöðum	*staþum*	17,6	*stathæ* 229₂ †
	ef.	staða	*staþæ* †	5,3*	**stathæ*

Det ord, der frembyder de fleste former i vore love er **lot** = oldnord. *hlutr*; men jeg har ikke stillet det som böjningsmønster, da gf. flert. hlute i Grågåsen (sé Egilsson lex. poët. s. v. hlutr) og lutu i Gutal. (sml. Rydqv. II, 152) kunde tyde på, at ordet oprindelig var en *u*-stamme. Da det imidlertid ellers både på oldnord., gl. sv. og da. böjes som et hankönsord af *i*-klassen, vil vi endnu anføre dets böjning for såvidt mulig at få et fuldstændigt böjningsmønster:

---

*) *dræpin annæn þærræ stathæ*; sml 7,4 *ængin þænnæ* (S. *þæsæ*) *staþæ*.

**) Fl. st. har *i theræ stæth* 60, men *i the stath* 80; ligeledes findes hos 'Harpestr.' *i thæn stæth* 42⁵, men *stath* 49⁵. *summæ stæthæ . . . oc summæ stathæ* 105₇.

***) *allæ stathæ* E. l. 2,28. 3,48. *wnnæ mangæ vtalikæ stathæ* Stokh. B 77 bl. 84 a₄.

†) *i thessæ stathæ* E. l. 2,52 (59₃).

Digitized by Google

	sk. l.		jy. l.	
Ent. nf.	*-lot*	2,13	*lot*	20^5
gf.	*lot*	1,5	*lot*	16_2
hf.	*lot*	4,11 *	**lot*	††
ef.	*lotæ*	15,4**	**lotæ* ?	†††
Flt. nf.	*lotær*	17,6	*lotæ*	31_2
gf.	{ *lotæ*	3,21***	} *lotæ*	15_1. 17^2
	{ *lotær*	1,23 †		
hf.	**lotum*		**lotæ*	
ef.	**lotæ*		**lotæ*	

Med hensyn til de enkelte former af de ord, der böjes som *staþ* og *lot*, kan bemærkes, at vi i vore love i ent. hf. og ef. kun finder de ved *lot* anførte former. *† Det oprindelige *-ar* i ef. ent., hvoraf *-æ* i sk. lovs *lotæ* er opstået, finder vi på vore runestene i Snoldelevstenens ᚦᚢᛚᛅᛦ þulaʀ (= oldn. *þular* af *þulr*), samt i enkelte navne: ᚴᚢᚦᛘᚢᛏᛅᛦ:ᛋᚢᚾ kuþmutaʀ sun (Hörning-stenen). ᛋᚢᚾ: ᚴᛁᚱᛘᚢᚾᛏᛅᚱ sun kermuntar (Brynderslev-stenen). **†

§ 30. I flert. træffer vi foruden de under *staþ* og *lot* allerede nævnte former endvidere følgende:

nf. *uini* sk. l. 5,29. *winæ* V. l. 2,8. *winnæ* Fl. st. 114_3.

*) ligeledes: *hofoþlot* 2,10. 18. 7,6. kl. 9.

**) *til sins lotæ* (S. *lote*). *ufriþæman* 8,2 (*úfriðarmaðr*).

***) to gange; på begge steder har S. *lote*.

†) ligeså 2,15. † 6,6. *hofoþlotær* 2,13.

††) *mæth al sin houæt lot* V. l. 1,4 (= sk. arb. meth *allum sinum howith løt*). 21 (= sk. l. *mæþ sinum hofoþlot*). *af sin lot* 17 (= sk. arb. *af sinum løt*).

†††) hvorvidt ef. i jy. l. har hedt *lotæ* som i sk. l. er usikkert. *til lotæ* V. l. 1,1 § 7. Er. l. 1,20 er måské ef. ent.; men *til houæth lote* Er. l. 1,45 (24[9]). *til houæthlotæ* V. l. 1,1 § 12 og oftere snarest flert.

*†) 'Harpestræng' har ef. *u wins* 142[11].

**†) Hertil svarer ef. *værmunda sun* runeh. 92 a[2-3]. 94 a[4]. *asmundæ sønær* Stokh. B 77 bl. 77 a_9. *larmundæ søn* ib. 84a_9. *ærkebiscop til lundæ kirkæ* 88 b[12]. Disse ord vakler forresten mellem *a*- og *i*-stammer (sml. Gisl. oldn. forml. § 131 A. 1 & 2). Stokh. B 77 har også *hodbrodæ søn* 79 b[2].

Digitized by Google

v win Fl. st. 113 (uden endelse som så ofte). *munæ* E. l. 1,26. 3,57 (125_{10}). V. l. 1,7. *

gf. *lotæ* V. l. 1,1 § 14. 1,23. 2,46 bis. *houæt lotæ* 1,2 (13^9) [sml. *til houætlotæ* ib. 13^7 og oftere. E. l. 1,31]; men *lotær* E. l. 1,49 ter. *tvo løtæ* Fl. st. 112_7 og uden end. *tvo løt* ib. 6. ** *uuini* sk. l. 7,11 S.*** *vwinæ* jy. l. 282^9 †; men *mæth andræ . . . winnær* E. l. 2,51 (55_{10}). *munæ* V. l. 1,6. 14. 2,25. E. l. 1,3. 5. 6. 25. *nokær storæ mun* jy. l. 254^8. ††

Af det her anførte ses, at *r* er stærkt på veje til at forsvinde i nf. flert., hvor dog sk. l. 17,6 endnu' har *lotær*; men på den anden side viser gf. *lotær* i sk. l. og E. l. ved siden af *lotæ* samt *winnær* i E. l., at der i virkeligheden har fundet en blanding af nf. og gf. sted.

Hf. flert. findes udenfor sk. l. (*uuinum* sk. kl. 5) kun bevaret i *winum* E. l. 2,51 (57^{12}); ellers hedder det *i allæ the munæ* V. l. 2,29 (= sk. orbm. *i allum them munum*) o. s. v.

I ef. findes *winæ* E. l. 3,27. *danæ lething* ib. 3,63.

§ 31. Til denne böjningsmåde er både på oldn., gl. sv. og da. de ord overførte, der er dannede ved afledningsendelsen oldn. -(*n*)*aðr*, gl. da. -*naþ*, -*næth*, uagtet de oprindelig var stammer på -*u* (sé orddannelseslæren). I vore love finder vi kun eks. på ent.: hf. *kostnaþe* sk. l. 3,12.

---

*) Af folkenavne forekommer i nf. *danæ* jy. l. f. oversk. i 455, 12mo (sé Thorsen V. l. 79^2). *danæ* Stokh. B 77 bl. 81 b^5. 84 b^{12} og oftere, *dænæ* ib. 76 b^{12}. 85 b^6. 87 a_8; men *danær* 86 b_7 (ligeledes *dænir* runeh. 95 b_1); fremdeles: *han war dræpæn af frisæ* Stokh. B 77 bl. 91 b_1.

**) 'Harpest.' *twa lotæ* 49_3 og oftere. *twå lot* 81_{10}; ligeledes AM. 187 *sæx lothæ* 3 a^3. *tua lotæ* 10 b^{12}. *to lotæ* 29 b^7. *to lodæ* 25 b^9; derimod *to loder* 6 a_8 (i ent. forekommer hèr ved siden af *en lod* 45 b^{10} også *eet lod* 12 b^9).

***) runeh. har på dette sted *uuina*.

†) *u winæ* 'Harpestr.' 135_9. 137^{12}.

††) hører herhen ordet *samfyndir* sk. l. 5,15? (kl. 21 bis har runeh. og S. *samfynd*, men AM. 37 *samfund*). — Endnu skal jeg anføre udtrykket *gangæ til winium* E. l. 3,23, der vist er misforstået af afskriveren (såvidt jeg kan sé, skrev han først *winin* eller *winim*).

Digitized by Google

þiufnæþe (S. *þiufnaþe*) 11,5 og ef. *iafnaþæ eþ* sk. l. 5,29. † 30. *til iafnæþæ* ib. 3,11. *til halfnæþæ* (S. *-nathæ*) ib. 1,7.

Anm. 1. Som ordene på *-naþ* böjes tildels også ordet *manaþ* på gl. da., ligesom oldnord. *mánaðr* ved siden af former, der viser, at det oprindelig er medlydstamme, også har antaget samme former som de andre ord på *-naðr*. I vore love findes ef. ent. *halfs manaþæ* sk. l. 7,10. *half manæth thing* jy. l. † 89₁. Af flt. forekommer nf. *manæth* sæll. kl. 76[2]*, men *manatha* sk. kl. epil. Schl., hf. *manathum* sk. kl. epil. Schl.

Anm. 2. På oldnord. böjes ordene på *-skapr* som de på *-naðr*; medens de oldnord. ord altid ender på *-skapr* og er hak., er de da. på *-skab* dels fælleskön dels intetk., ligesom de sv. på *-skab* dels er hankön (Rydqv. II, 292. 4), dels intetk. (Rydqv. II, 295. 1). Rask har som grund til intetk. i disse ord anført, at det oldnord. navneo. *skap* ligeledes er intetk. (Anvisn. till Isl. § 343), og dette gentages af Petersen (sprogh. I, 231) og Levin (dansk lydlære og dansk könslære, anmærkn. til § 231). Sagen turde dog måské forholde sig anderledes; i de gamle sv. love finder vi *buþskaper* og *reþskaper* som hak., medens nu *budskap* og *redskap* er intetk., og i da. finder vi endnu i 16. årh. flere ord på *-skab* som fælleskön, der nu er intetkön. I vore love kan könnet af de herhen hørende ord i almindelighed ikke ses**, og uagtet intetkönnet af og til fremtræder allerede i lovene, kan man dog med sandsynlighed antage, at også ord som *hærskap* sk. l. 15,2. *hærscop* Fl. st. 11. *boskap* jy. l. 42[3] o. s. v. i gl. da. oprindelig var hankön. Men enkelte af disse ord er tidlig gået over til intetkön både på dansk, som allerede vore lovhåndskrifter viser, og på sv. (eksempler hos Rydqv. II, 121—22). Intet af de herhen hørende ord findes i vore love i flert.; derimod har E. l. 2,20 i ef. *thes undscap* (for *undscapæ*?), hvorimod Fl. st. 14. 29 har *hærscops*.

§ 32. Medens vi i ordene på *-naþ*, oldn. *-naðr* så en overgang af oprindelige *u*-stammer til *i*-stammer, finder vi i andre ord en overgang fra *ja*-klassen til *i*-klassen, så-

*) også 'Harpest.' har gf. fl. *thre manæth* 156₈.

**) dog findes *sint hærscap* V. l. 1,6 (17[9]); *alt boskap* jy. l. 18[3. 8]. *ant boskap* 18₃.

Digitized by Google

ledes i oldnord. *gestr*, hvis oprindelige stamme er *gastja-* *); men flertallet böjes nu som *i*-stamme (*gestir*, *gesti*, *gestum*, *gesta*). Af dette ord har vore love nf. fl. *gæstæ* Fl. st. 37. (nf. ent. *gæstæn* jy. l. 125[2]; *hans gæstæ hæstæ* ib. 125[1]).

§ 33. Den her omtalte blanding af enkelte *u-* og *ja*-stammer med *i*-stammer har dog intet at betyde i sammenligning med den måde, hvorpå i vor sprogklasse *a*- og *i*-klassens ord har grebet ind i hinanden; det viser sig allerede i got., hvor hele hak. ent. af *i*-stammerne böjes som *a*-stammer. I oldn. såvelsom i de gl. svenske og sk. l. mangler de ægte *i*-stammer i reglen endelse i hf. ent. I flert. ender på oldnord. *i*-stammerne i nf. og gf. på *-ir*, *-i*, men *a*-stammerne på *-ar*, *-a*. Medens i vore love ordene af *a*-kl. bortkaster *r* i flert. nf., såat nf. og gf. bliver éns og begge endes på *-a*, *-æ*, fandt vi i *i*-kl. dels endelsen *-i*, *-æ* i begge disse forholdsformer, dels *-ir*, *-ær*. Dog er formerne på *-i*, *-æ* langt talrigere (undtagen i sk. lovs *lotær*) og bruges udelukkende i jy. l.; herved faldt altså nf. og gf. sammen på den måde, at gf. sejrede ligesom i *a*-klassens hankönsord. Men medens i den sprogform, vore love fremstiller, kampen i *a*-klassens hak. mellem nf. og gf. er afsluttet med gf.s fuldstændige sejr, er den i *i*-kl. endnu uafgjort; vi skulde rigtignok vente, at

*) sml. 'de ældste nordiske runeindskrifter' s. 53-54. Efter min opfattelse på det anførte sted er -gastiʀ (guldhornet, Berga-stenen), þaliʀ (Bratsberg-stenen), haeruvulåfiʀ (Istaby-stenen) at betragte som *ja*-stammer (sml. ligeledes sammensætningen harl-vulåfå på Istaby-stenen); efter *formen* kunde disse ord naturligvis også opfattes som *i*-stammer, da disse ligeledes i de ældste indskrifters sprogform vilde ende på *-iʀ* i nf.; men i *i*-stammernes *-iʀ* har *i* været kort, i *ja*-stammernes langt. Den samme forskel antager jeg har fundet sted mellem nf. ent. huk. af *a*- og *an*-stammerne, som begge i den ældste tid har endt på *-o*, der imidlertid i *a*-stammerne var kort, men i *an*-stammerne langt (nævneformen alene kan derfor ikke afgöre, om de foran s. 47 omtalte kvindenavne på *-o* (luþro, hariso) er *a*- eller *an*-stammer).

Digitized by Google

gf. også her vilde sejre, og at den samme bevægelse vilde foregå med end. *-ir* i flert. af navneordenes hak., som vi i vore love finder gennemført i nf. flert. hak. af tillægsordene, hvor *-ir* altid blev *-i*, *-æ*; men tilsidst gik dog i navneordene nf. af med sejren, og formerne *lotær*, *winær*, der i lovenes sprogform er på veje til at vige for *lotæ*, *winæ*, trængte omsider fuldstændig igennem; et varsel om disse formers endelige sejr viser sig i vore love deri, at de undertiden har bemægtiget sig gf.

§ 34. Blanding af *a*- og *i*-kl. og overgang fra den ene til den anden viser sig endnu stærkere i hunkönsordene end i hak., medens på got. huk. af *a*- og *i*-stammer er holdt ude fra hinanden (sml. § 7).

hunkön.

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent	nf.	sótt	**sot*		**sot*	
	gf.	sótt	*sot*	kl. 19	**sot*	
	hf.	sótt	**sot*		*sot*	256[2]
	ef.	sóttar	*sota*	kl. 19	**sotæ*	
Flt.	nf.	sóttir	**sotær*		**sotæ*	
	gf.	sóttir	**sotær*		**sotæ*	
	hf.	sóttum	*sotum*	kl. 9	**sotæ*	
	ef.	sótta	**sota*		**sotæ*	

Med hensyn til de enkelte former er følgende at mærke: hf. ent. har ingen end. i sk.l.: *eghn* † 3,14 sl.* *sæþ* 4,10. 9,13. kl. 23. *lønd* † 3,17. 13,5. 6. *bygd* 4,3. *gift* 3,2. 13,5. *tylt* 7,8. *husætoft* † 4,13. Dette stemmer med oldnord., der

*) *j eghen . . uskifti* 1,1 S. (runeh. har nu på dette sted *sitta i egen . . uskiftø* [ikke *uskifto*, som Schlyter angiver]; men her, som i det hele på den første side, er der senere foretaget flere voldsomme rettelser; det er dog endnu tydeligt, at der oprindelig istedetfor *sitta* har stået *sitia* eller *sitiæ*, idet det andet *i* (ᛁ) senere er rettet til *t* (ᛐ), hvilket ses af blækkets forskellige farve, og uden tvivl også den höjre tværstreg i runen for *æ* (ᛆ) er udraderet; hvad der oprindelig stod istedetfor ordene *i egen*, er det derimod ikke muligt nu at sé).

Digitized by Google

kun sjælden har -*u* i disse ord, og med gl. sv., hvor vi kun finder -*u* i *topfto* ældre VGL. 46[10]. Ef. ent. har i enkelte forbindelser bevaret den fulde endelse -*ar*, -*ær*, således i det hyppig forekommende udtryk *tyltær eþ* sk. l. 1,19. *tylftær eþe* sk. l. 1,4. *tultær eth* V. l. 1,1 § 4. § 7. E. l. 1,19*; ligeledes *tryghdær eþ* sk. l. † 5,30. *fryghthær orth* jy. l. 243[9]. *byrþær mæn* sk. l. 2,6. *giftær orth* jy. l. 105[8]. 106_8. E. l. 1,48 ov. *syntær rum* jy. l. 138_2. *ien syntær dagh* Fl. st. 64. Ellers er *r* udfaldet af ef.s endelse: *sota forfal* sk. kl. 19. *sotæ forfall* V. l. 2,1. *ættæ bot* sk. l. † 5,1. 9. jy. l. 113[9]. *ættæ saal* Fl. st. 68. *asynæ uitni* sk. kl. 11. *til sivne* mæn jy. l. 46_2. 83_3. *til sunæ* E. l. 3,57 (126[4]). *til tharvæ* jy. l. 48[8]. 50[5] (sml. *til framtharf* 50_5; 286 fol. *til fram tharfæ*). *bygdæ mæn* jy. l. † 90_1. *soknæ men* V. l. 2,49 (sml. *til sognæ* V. l. 2,18). *wanæsak* jy. l. 198_3. *sialæ gift* jy. l. 59_1 og oftere. E. l. 1,32. *bothæ gang* E. l. 2,25. Ganske uden endelse findes ef. i forbindelsen: *foræ minæ hæfþ sakæ* sk. l. 4,11. 13. *fore sinnæ hæfþ saka* sk. l. † 4,11 (sml. *fore þæs sakæ* sk. l. † 4,13). *for sin* (*min*) *hæfdh sakæ* V. l. 3,5. 6. *til sinnæ wærn* Er. l. 1,41 (med udeladt *æ*; *til sit wærn* Ros.).**

§ 35. I flert. nf. og gf. finder vi en stor vaklen mellem endelserne -*ær* (-*ir*) og -*æ*:

Nf. *næfndir* sk. kl. 9. *toftæ* jy. l. 74[5. 6]. 78[6]. 80_5 og uden end. *fleræ næfnd* 76_4; i de sæll. love både *swa sannæ iærtægnæ* V. l. 1,19 og *thre tultær* V. l. 2,15.

På gf. finder vi endnu flere eksempler: *skyldær* sk. l. 4,11. *husætoftær* 3,12; men *husætoftænæ* 4,1. *allæ lundæ* 7,12.*** jy. l.

*) sml. *tuiggia tyltær eþ* sk. l. 5,14. *twiggæ (twiggi) tultær eth* V. l. 2,15. *thrigia tyltær eþ* sk. l. † 5,36. *thrigæ tultær eth* V. l. 2,15 (*thre tultær eth* V. l. 3,13 (59_7). E. l. 2,20; *mæth thre tultær eth* V. l. 3,12 (55_{10})). *mæth twinnæ tultær eth* E. l. 2,45. *en tultær eth* V. l. 2,16. (derimod *mæth tultæ eth* V. l. 2,33. *mæth en tultæ* V. l. 3,12 (55[2])).

**) sml. *en yrt rot* Harp. 69_8. *een yrt frø* AM. 187. 56 a[3]. *for skam skyld* Stokh. B 77 bl. 78 a[4]. Sml. også foran § 8, s. 25

***) derimod har det had. håndskr. 4,1 *husætoftærne*, hvor *ne* dog igen er udslettet, og 7,12 ental *allæ lund*.

Digitized by Google

har *toftæ* 79[1]. 270[6]. *allæ* .. *lundæ* 117[1] *. *i* . . . *theræ bothæ* 190_5. *at salt bothæ* Fl. st. 49. *bønæ* Fl. st. 112[9] og samme ord uden end. *bøøn*** Fl. st. 94_5; ligeledes uden end. *thry tylft pilæ* jy. l. 211_2. *i fleræ bygd* 256[1]. I de sæll. love: *hustoftæ* V. l. 2,47. *toftæ* E. l. 2,54 bis (og sammesteds bis, samt 3,12 sl. *mællæ toftæ*, medens Ros. på alle fem steder har *toftær*). *allæ sculdæ* V. l. 3,5. *i thre fimtæ* (*fymtæ*) E. l. 2,69 (74[9. 10]). 3,60; men *thre fymtær* 3,24. *fimtir* 3,40. *hæfthir* 2,49 (50[7]). *næfndær* 2,52 (59[13]). *tultær* 1,35. 3,34. 68; derimod findes ofte *mæth thre tultæ* V. l. 1,2 (12_6) o. s. v. E. l. 1,36 (20[4. 6])

---

*) ordet *lund* finder vi brugt i forskellige forbindelser både i gf. ent. og flert.: *þe lund* sk. l. 10,4; men *allæ lundæ* ib. 7,12 (S. *lund*). *andra lund* ib. 16,1. 3,2. *andær lvnd* jy. l. 130_2; men *andærlundæ* ib. 56_5. *sammæ lund* sk. l. † 5,1. 9. *the samæ lund* V. l. 1,1 § 19; men *allæ the samæ lundæ* jy. l. 117[1]. *thæssæ lvnd* ib. 135_3; men *thessæ lundæ* ib. 19_2. *ængilund* ib. 279_2 og *ængi lundæ* 21[3]. *huilkæ lund* sk. l. 9,9 og *hwilkæ lundæ* jy. l. 243_3.

**) oldn. *baun*, fl. *baunir*; 'Harpest.' har i fl. *bønæ* 48_7. 61[11]. 107[12]; *bønær* 60[7]; men da han i ent. bruger *en bønæ* 53[4]. 78[6], er ordet måské i gl. da. *an*-stamme. AM. 187 bruger i flert. kun *bønær* $9b_{11}$. 24a[1]. $56b_6$. Det samme gælder om ordet *rosæ* hos 'Harpest.' (ent. *rosa* 88[5. 16]. 84_3), der oftere forekommer; men i alm. kan det ikke afgöres, om det er ent. eller flert; oldnord. har *rós*, flert. *rósir*, dog også *rósa* i nf. ent. (den latinske nf. bevaret?). I sammensætninger med dette ord bruger 'Harpest.' *rosæ watn* 72_3 (= oldn. *rósa-vatn*). *rosæ oos* $88_{4.9}$; derimod findes formen *rosæn* 'Harpest.' 75[2] *(gamæl oli af rosæn* ved siden af det hyppige *oli af rosæ* 77[4] og oftere), ligeledes sammensætningen *rosæn blath* i AM. 187. $11b_9$ (sml. *tac thørræ rosæn* ib. $10b_2$. — *tac rosam* 23a[1] ɔ: den lat. gf. ent.). Flere andre ord, der allerede på gl. da. er gået over til *an*-stammer findes omtalte § 9, s. 26 not.*; sml. ligeledes nedenfor § 40, s. 77 not. ** — Af *yrt* 'Harpest.' 115[6] (oldn. *urt*, fl. *urtir*?) findes flt. *yrtæ* 125_{12}. 149_2, men *yrtær* 118_1. 114[8]; AM. 187 *yrter* $29a_7$. 47a[10]. *allæ yrternæ* $12b_{11}$. Endvidere forekommer i AM. 187 følgende flertalsformer af *i*-stammer: *tac to skether* $1a_6$. 10a[11] (*een sketh* $8b_6$ = oldn. *skeið*). *alle thessæ dygthær* 51b[12] (*thæn dygth* 32a[5] = oldn. *dyggð*; 'Harpest.' *thæssæ dygh* 107[1]). *allæ thessæ søttær (søtær)* $23a_8$. $25a_{1.6}$. 42b[11] (af det hyppig forekommende ent. *sot*). *to wæctær* $30a_1$ (*een wæct* $30a_2$; oldn. har *vætt* = *wæt* hos 'Harpest.' 114_3 og oftere).

Digitized by Google

o. s. v. ved siden af *mæth thre tultær* V. l. 2,2. 28. E. l. 3,26 (101₈) og ofte; men da vi også finder *mæth threm tultær* V. l. 3,12 (54₄) og *mæth threm tultum* E. l. 2,23, var det muligt, at *-æ* i udtrykket *mæth thre tultæ* var en svækkelse for hensynsf.s endelsen *-um* (sml. § 11 slutn.).

Reglen, der lader sig uddrage af de her anførte former, synes da at være den, at sk. l. endnu står på oldsprogets standpunkt og har bevaret *-ir* (*-ær*) i endelsen, medens jy. l. har fået *-æ*, og de sæll. love som sædvanlig indtager en vaklende mellemstilling. Også hèr har således den bevægelse vist sig, hvorved *r* i endelsen blev bortkastet, og efter runeh.s *husætoftæ*, *lundæ* at dömme har bevægelsen også strakt sig til Skåne; men medens *-r* således i de ældste håndskrifter er stærkt på veje til at svinde bort, sér vi det i noget yngre håndskrifter stedse mere og mere trænge frem også på steder, hvor det oprindelig ikke hørte hjemme.

§ 36. Lævninger af hf. flert. findes både i jy. l. og de sæll. love. Ligesom sk. l. har *tyltum* 2,4. *hæfþum* 3,9. *sottum* † 3,20. *løndom** kl. 10, finder vi *tultum* E. l. 2,23 (sml. det foran bemærkede). *i hæfthvm* jy. l. 123¹. *i hæfthum* E. l. 1,9 og oftere**. *stundum* E. l. 2,48. *socnum* E. l. 2,49. *a hins a sunum* E. l. 3,44. *mæth . . a syunum* 55 (123₁₅).***

Anm. Ordene på *-an*, *-æn* svarende til de oldnord. hunkönsord på *-an* (*-un*) hører også herhen; men vi træffer kun få former i vorę love: ent. *hemblan* sk. l. 16,2. *skipæn* jy. l. 224¹·⁴, og flert. *i fleræ skipæn* ib. 222⁴·⁵.

---

*) *i løndom* er hf. flert., der findes ved siden af hf. ent. (*i lønd* sk. l. † 3,17. 13,5. 6). Også Stokh. B 77 har *i løndum* 81a⁸. Nu betragtes og behandles 'löndom' som et med «-dom» sammensat ord, hvortil man endog har fået et flertal 'löndomme'.

**) *hauæ i hæfthæ* V. l. 1,1 § 7 (= sk. arvb. *hefdhum*); *i hæfthæ* jy. l. 67³; her står *-æ* måské for *-um*. Også enkelte andre af de under gf. nævnte former kunde forklares på den måde.

***) *a hans asiunæ* E. l. 2,46 (for *asiunum*? sml. *at asynum* runeh. 95b⁵·⁶).

Digitized by Google

§ 37. III. Stammer på -u.

Et enkelt intetkönsord hører hertil i vor sprogklasse og af hunkönsord i oldnord. og vore gamle love kun en enkelt forholdsform; ellers finder vi i denne klasse kun

hankön:

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	sunr	*sun*	1,5	*sun*	18[1]
	gf.	sun	*sun*	1,22	**sun*	
	hf.	syni	*syni*	13,6	*sun*	30[1]
	ef.	sunar	**suna*		*suns*	12[1]
Flt.	nf.	synir	*synir*	2,5	*synær**	
	gf.	sunu	*synir*	1,23	*synær*	112[4]
	hf.	sunum	**sunum*		**synær*	
	ef.	suna	**suna*		*synær*	f. (7[3])

§ 38. Ordene i denne klasse frembyder flere mærkeligheder dels ved at have holdt stærkt på det gamle, dels ved at vise os overgangen til det nye.

Som bekendt har *u*-stammerne på got. bevaret stammeudlyden, der er bortkastet i *a*- og *i*-stammerne (s u n - **u** s, s u n - **u**; men v u l f - s, v u l f; s t a þ - s, s t a þ); på oldnord. har også *u*-klassens ord mistet deres stammeudlyd. At stammeudlyden imidlertid i de ældste lævninger, vi har af nordisk sprog, de ældste runeindskrifter, endnu er bevaret, har jég i det foregående godtgjort ved mange eksempler med hensyn til *a*-stammerne (sé s. 45 ff. og sml. ligeledes s. 68 not.). At udlyden i disse indskrifters sprogform også vilde findes i *u*-stammerne, kan vi sproghistorisk slutte os til, og vi har også i de i det foregående givne fortolkninger af nogle af disse indskrifter truffet *u*-stammer, i hvilke udlyden var bevaret i sammensætninger

*) nf. findes 20₁ skrevet *svnær*; i böjningsmønstret har jeg imidlertid indsat den ellers udenfor nf. almindelig forekommende form.

(haþ**u**-vulåfʀ haer**u**-vulåfiʀ Istabystenen: oldn. *Höð-ulfr Hjör-ylfingr* = hlev**a**-gastiʀ guldhornet: oldn. *hlé-gestr* = sal**i**-gastiʀ Berga-stenen: oldnord. *sal-gestr*). Selv om vi derfor ikke i de ældste indskrifter fandt et utvivlsomt eksempel på en *u*-stamme med udlyd i nf. og gf.*, vilde disse former med fuld sikkerhed kunne forudsættes, og det såmeget mere, som vi endogså på de yngre runestene finder et par former, der viser, at *u*-stammerne idetmindste i gf. har bevaret deres udlyd så langt ned i tiden. Vi finder nemlig på Helnæs-stenen:

ᚱᚼᚢᚢᛚᚠᛦᛋᛆᛏᛁᛋᛏᛆᛁᚾᚾᚢᛦᛆ
ᚱᚢᚦᚢᚱᛒᛏᚢᛗᚢᚦᚢᚴᛏᚠᛆᛁᚦᚢᚴ
ᛋᚢᚾᚢᛋᛁᚾ....

rhuulfʀ sati stain, nuʀa-kuþi,
aft kuþumut, bruþur *sunu* sin . . . .**

og den samme form findes på Røk-stenen fra Øster-Gøtland på forsiden i 2den linje:

---

*) Et sådant eksempel finder jeg imidlertid i Tomstadstenens ᛉᚢᚱᚨᚹ varuʀ, dannet af roden VAR i oldnord. *verja* (sml. oldnord. *vörðr, vörn*), der vilde være et passende ord for en mindesten («varde»); foruden dette ord er endnu kun to runer ᚾᚨ . . . an tilbage af det foregående ord, der har indeholdt mandens navn i ef. Længre har indskriften ikke været. På mindestenene fra den ældre jærnalder synes man i det hele oftest at have brugt enten formlen «*N. N.*» eller «*N. N.s mindesten*»; sml. foran s. 46 not.

**) Denne sten oplyser og oplyses atter af en anden runesten, der af Stephens er optaget blandt mindesmærkerne med de ældre runer, hvor den ikke hører hen, nemlig Sølvesborgstenen, hvis hidtil uforståede indskrift må læses:

....ᛁᚼᚱ·ᛁᛏᚢᚱ
ᚨᛋᛗᚢᛏᛋᚢᚾᚢᛋᛁᚾ

ruti rai[t (eller raist) runaʀ aftiʀ]
ąsmut sunu sin.

Både på Helnæs- og Sølvesborg-stenen har vi endnu ᛗ istedetfor det yngre ᛘ; på begge er udlyden bevaret i gf. sunu, men bortkastet i -mut (ɔ: -mund), ligesom begge har det yngre ᛌ = *s*.

Digitized by Google

. . . ᚠᛅᚦᛁᚠᛅᚦᛁᛦᛅᚠᛐᚠᛅᛁᚴᛁᚬᚾᛋᚢᚾᚢ

faþi faþir aft faikiąn *sunu**

Da vi finder gf. sunu, men ikke f. eks. staina, viser det sig, at *u*-stammerne længst har holdt på udlyden; og som vi bemærkede med hensyn til *a*-stammerne, synes den også i *u*-stammerne at være udfalden i nf. tidligere end i gf.

§ 39. Vi går nu over til at omtale de former, der findes i vore love, forsåvidt de frembyder noget mærkeligt:

hf. ent. modtager *i*-omlyd på oldnord., og heraf findes i vore love følgende lævninger: *syni* sk. l. 13,6. *suni* E. l. 1,7 (men *sun* 1,7. 8). *a withæ wællæ* jy. l. 248[9].** *mæth wændi* E. l. 2,43 (men *mæth wand* jy. l. 171[2]). Af de oldnord. ord, der ikke modtager *i*-omlyd, indsætter de, der har *ja* i roden, den oprindelige selvlyd i hf. (*skjöldr*, hf. *skildi*); et eksempel herpå frembyder sk. l. *hærskildi* 14,5 (gf. *sin skiold* † 5,3). Af ord, der ikke forandrer selvlyden under böjningen, findes i hf. *ræti* sk. kl. 23 (sml. *meth allom retti* sk. arveb. 58). *ræte* sk. l. 4,3***. *kostæ* sk. l. 7,1†. *af lythæ* Harp. 59[5] («af led»; oldn. *or liði*).

---

*) denne sten indeholder både i tegn og former en mærkelig blanding af gammelt og nyt sammen med ting, der hverken synes at være det ene eller det andet; men i ethvert tilfælde står gf. faikiąn sunu som minde om en gammel tid. — Et minde om en svunden tid, da stammeudlyden endnu var tilstede i *u*-stammerne, finder vi også i ordet ᛋᚢᛏᚱᛁᚴᚢ sutriku på den ene slesvigske runesten fra Vedelspang (sml. Gislason i tidskr. for fil. og pædag. VI, 246 not. 2); på denne sten står sutriku ved siden af sun, det gamle ved siden af det nye.

**) *uppa bra wælle* Stokh. B 77 bl. 83b[6].

***) *at kunun(g)s ræte* 4,8; men *at ærkebiskops ræt* 4,4.

†) *kostæ* (-*e*) *sinum* 7,1. 2. 3. 4. 6; men *sinum (þem) kost* 8,2. 3. Ordet kostr modtager heller ikke på oldnord. omlyd, uagtet det er ægte *u*-stamme, dannet ved afledningsend. -*tu*; det under *i*-stammerne § 29 omtalte *hlutr* står det meget nær i böjning, og begge ord burde måské rettest behandles sammen.

Digitized by Google

ef. ent. på *-æ* (af oprind. *-ar*) findes i *sunæ* E. l. 1,11. 3,26 (101^{11})*. *til rætæ* jy. l. 104_5**. E. l. 2,50 (52^{12}). *til alz rætæ* sk. l. 1,20. V. l. 2,27.*** Det oprind. *-ar* i ef. er bevaret i runestenenes sunaʀ og biarnaʀ (brugt som navn) (ᛋᚢᚾᛅᛦ Snoldelev- og Brejninge-stenen. ᛒᛁᛅᚱᚾᛅᛦ ᛋᚢᚾᛅᛦ Grensten-stenen). Den yngre ef. på *-s* er trængt ind i *suns* jy. l. $12^{1.3}$. 18^1. 190_4. 191^1. E. l. 1,11. *i søns nafn* AM. 187 bl. $50a^2$. Formen på *-s* findes også i de sv. love: *i nampn faþurs ok sons* Upl. L. 41_1.

§ 40. I nf. og gf. flert. hersker en vaklen mellem formerne på *-ir*, *-ær* og på *-æ*, idet vi finder:

nf. på *-ir*, *-ær*: *synir* sk. l. 2,5. *sunær* V. l. 1,16. *svnær* jy. l. 20_1. *costær* E. l. 3,57 (125_{11}).

nf. på *-æ*: *kostæ* jy l. 130_1 og oftere. *costæ* V. l. 3,13 (64_6). *twa limmæ* V. l. 2,12. *limmæ*, *limmæ* E. l. 2,33. 41.

gf. på *-ir*, *-ær*: *synir* sk. l. 1,23. 2,5. *synær* jy. l. 20_3. 112^4. E. l. 3,35. *sunær* E. l. 1,20. *limmir* sk. l. 5,13. 9,23. *costær* E. l. 2,27. 3,60 sl. *costær* 2,25.

gf. på *-æ*: *limmæ*, *limmæ* jy. l. 100^5. 120_4. 147^2. 149^3.†

---

*) i forbindelserne: *sin sunæ kune* og *sunæ syn*. *knuts sønæ søn* Stokh. B 77 bl. $89b_3$ (ligesom endnu i »sönnesön« o. s. v.).

**) ligeså 126_5; men *til ræt* 160^{6-7}. *til ... ræt* 152_{2-3}. *rætæns* f. (3^2).

***) endnu et eks. på ef. på *-æ* findes i ordet *with cast* E. l. 2,78, hvor Ros. har *withæ* (= oldn. *viðarköstr*); ligeledes findes *wethacast* sk. orb. 15 (V. l. 2,42 udelader dette ord). — Er *skioldæ* i *skioldæ køp* jy. l. 214^6 ef. ent.?

†) også 'Harpestr.' har omtr. 20 gange *limmæ (lymmæ)*, men kun én gang *limmær* 63^5; jy. l. 234^3 synes *limmæ* at være brugt som ent. intk.: *warthær manz limmæ livt. oc warthær thæt tho nokæt nyt. swa at han ma thæt bathæ krympæ. oc rækkæ.* 286 *of mans limmæ worthær lyt. oc tho swo at han ma thet bathæ krympæ oc rættæ.* 453 *worthær mansz limmæ lyt. oc worthær nokæt tho nyt. swo at han ma thæt bathæ krympæ oc rekkæ.* Hermed kan sammenlignes udtrykket hos Harpestr. 102_9: *hwilk en lymmæ thæt løpær til.* E. l. 2,33 beg. viser overgangen af *lim* fra hak. til intk. — Af herhen hørende ord forekommer endvidere *quistæ* Harpestr. 129^8. AM. 187 bl. $12a^4$. $27a^{10}$.

Digitized by Google

limæ 170₁. *limmæ* E. l. 2,41 og oversk. *kostæ* jy. l. 119₁ og ofte (omtrent 50 gange). *costæ* V. l. 3,13 (64[6]). E. l. 2,24 bis. 3,60 beg. *lithæ* jy. l. 100[2]. E. l. 2,33 (ent. *lith* E. l. 2,73)*. *skioldæ* jy. l. 212[4]. *fiorthæ* E. l. 3,59 (ent. *fiordh* ib. 3,59).**

Sk. l. har altså ikke blot beholdt *-ir* i nf.s endelse, men har også udstrakt det til gf., hvorimod jy. l. både i nf. og gf. har *-æ*, undt. i ordet *synær*, der fik *-ær* i begge forholdsformer. De sæll. love er vaklende.***

Anm. Det *u*, hvorpå gf. flert. ender i oldnord., spores ikke i sk. l., men vel i de gamle sv. love, hvor vi foruden den oftere forekommende gf. fl. *lutu* i Gutal. (sml. § 29) finder *uiþu* ældre VGL. 61₈. *weþru* Gutasaga 98[3], samt i flere runeindskrifter *sunu* (*eftiʀ* . . . *sunu sina* Liljegren, Run-Urk. no. 452. 1067. 1096. 1098).

§ 41. Ligesom jeg i det foregående nogle gange har antaget hf. flert. for at ende på *-æ* istedetfor *-um* i de sæll. (og jy.) l. (sé § 11 sl., § 35 og oftere), kunde enkelte former i flert. på *-æ* af *u*-stammerne forklares på samme måde (sml. E. l. 3,60 beg. *costæ* med *costær* sammesteds i slutn.), og samme forklaring kunde ligeledes anvendes på flere af *i*-stammernes flertalsformer på *-æ* (sml. § 30 sl.); men at afgöre dette spörsmål med sikkerhed er naturligvis umuligt. — I ef. flert. har jy. l. uden betegnelse

*) men *andræ thinæ lethær* AM. 187 bl. 32a[6-7]. — Som intetk. træffes ordet i jy. l. 234[1]: *thet øværst lith*, 286 *thet ouærst lith*, 453 *thæt ouærst liith*.

**) gf. *twa wantæ* Stokh. B 77. 79a[3] (oldn. *vöttr*; måské er ordet allerede på gl. da. gået over til *an*-st., som i nuvær. da. og sv.; sml. Rydqv. II, 145. 319 og ovenfor § 9, s. 26 not. *; § 35, s. 71 not. **).

***) To former ved siden af hinanden, hvoraf den ene viser tilbage til den gamle nf., den anden til gf., findes i den gamle danske bibeloversættelse 4 Moseb. 17,6 (Molbechs udg. s. 329): *ok allæ höffdinghæ gaffwæ hannom wondhe ællær wændher.* Sammesteds (Dom. 16,12; Molb. s. 553) bruges flert. *trædhær* (ent. *thrath* Harp. 140[11]. AM. 187. 53b₁₀).

Digitized by Google

synær rath f. (7[8]) (*sunær rath* 455 12mo; *syner raath* 286 fol.; *synnær raath* 453 12mo)*. *styvpsun*ær *wæriæ* 48_9 (*stypsyn*er *weri* 286; *stiupsynnær wærri* 453).

§ 42. Nævneformsmærket *r*, som vi under *a*-klassens ord i ordet *þiufær* fandt som et minde om en svunden tid (§ 3), er også i et par tilfælde tilstede i *u*-klassens nf. i sk. l., nemlig *kostær* 7,1 (men *kost* 7,7. 18. 8,2. 3. 17,1; ligeså S.). At *kostær* på det første sted (*uarþær annærs manz fæ stolæt ællær kostær hans*) er ent., fremgår af det følgende, hvor ordet stadig bruges sål.; men afskriveren kan gærne have opfattet det som flert. Ligeledes findes i nf. *rætær* kl. 1 sl. (men *ræt* 1,22. 4,7. kl. 1 beg. 2); kun runeh. har imidlertid *rætær* (*fore þy at rætær af harþær før*), hvorimod S. har *þy at rætæn war of harþær før* og AM. 37 *thy at rettin war of harthar før*; i runeh. mangler efter *rætær* det nødvendige *uar*, som de andre håndskrifter rigtig har; hvorledes dette er gået til, kan man sé af selve runeh.: i det håndskrift, hvorefter det blev afskrevet, stod rætær uar af harþær; men afskriven brugte ikke *rætær*, men *ræt* som nf.; derfor skrev han også her først: ᚱᛆᛏ : ᚢᛆᚱ : ; ved imidlertid at sé efter i grundhåndskriftet fandt han, at dèr stod *rætær* og rettede da : ᚢᛆᚱ : til ᛆᚱ : ᛆ, såat der kom til at stå ᚱᛆᛏᛆᚱ : ᛆᚠ, hvorved han begik den nye fejl at glemme *uar*. Når man efterser selve stedet i runeh., som tydelig viser både hvad der oprindelig stod, og at rettelsen er foretaget af den første afskriver, kan man næppe tvivle om, at det er gået til på den her angivne måde, og dette er da et godt bevis på, hvorledes gamle former, der ikke længere var i brug, mekanisk kunde overføres fra et håndskrift til et andet.

Medens vi således endnu i sk. l. finder et par ene-

*) i Ribehåndskriftet findes på dette sted ef. *sønnæ*; sml. Thorsen, fort. til Eriks lov s. 13—14. — *arnæ gallæ* AM. 187 bl. 10b[5] kan være ef. i flert. ell. ent. (nf. flert. *ørnæ* findes 'Harpest.' 142[6]); det samme gælder udtryk som *kattæ ost* Harp. 75_2.

Digitized by Google

stående lævninger af nævneformens *r*, må dette tidlig være udfaldet i et andet af *u*-klassens ord, nemlig i det som böjningsmønster opstillede *sun*, der også på oldnord. ved siden af *sunr* kan hedde *sun*. Også på vore runestene mangler *r* i nf. af dette ord, sål. på Ejstrup- (Asferg-) stenen: ᚦᚢᚱᚴᛁᛦ:ᛏᚢᚴᛅ:ᛋᚢᚾ:ᚱᛁᛋᚦᛁ:ᛋᛏᛁᚾ þurkiʀ tuka sun risþi stin, ligeledes på Gylling-stenen o. s. v. (Gammel svensk forholder sig på samme måde).

§ 43. Den af *u* fremkaldte omlyd, der er tilstede på oldnord., mangler på gl. da. i *hat* sk. l. 11,11. Er. l. 2,43 (oldn. *höttr*). *mal* Fl. st. 35 (= oldnord. *mölr*; nu på da. *møl*); derimod findes *biørn* Fl. st. 43. jy. l. 122_2, *biorn* sk. l. 5,21 (= S.). Sml. i det hele foran § 13.

Nu er *i*-omlyden oftere ved en slags ligedannelse fra flert. trængt ind i ent. (*sön* — *dræt*); det spores i ordet *sön* allerede i vore love: medens runeh. stadig har *sun*, findes i det hadorf. håndskr. ikke blot *sun* (S. c. 22. 91. 146. 213) og *son* (S. c. 21. 34), men også *søn* (S. c. 5. 35). I jy. og de sæll. love bruges næsten stadig *sun*, men dog forekommer *søn* E. l. 3,27. V. l. beg. i AM. 455 (Thorsen $90_{4.\,5}$). *syn* E. l. 3,26 (100^4. $101^{10.\,11.\,12}$). 28.

§ 44. Det til *u*-klassen hørende *intetkönsord* böjes således:

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	fé	*fæ*	1,6	*fæ*	122^1
	gf.	fé	-*fæ*	1,9	*fæ*	117_1
	hf.	fé	*fæ*	9,5*	-*fæ*	61^1
	ef.	fjár	*fæ*	† 4,20	*fæs*	259^2

Når Petersen (sprogh. 1, 108) anfører *fæsins* som ef. i sin «første periode», kan jeg ikke være enig med ham heri. Sk. l. 4,20, hvor runeh. mangler, har det hadorf. håndskr.: *for þy at han war j laghæ forfal ofna fiati fæ sins* og ligeledes AM. 41; sammenhængen kræver også

*) *mæþ sinu fæ*; ligeledes *ofna þy fæ* 11,7.

Digitized by Google

fæ sins, ikke *fæsins*. Ef. *fæ* er ganske regelmæssig udviklet: den oldnord. ef. *fjár* står for et ældre **féar*, ligesom vi i ældre VGL. finder *fear-* i sammensætning $39_{6.10.12}$; i end. *-ar* vilde sk. l. bortkaste *r*, altså **fea*, der igen blev *fæ*, da i ord, der ender på selvlyd, böjningsendelsens selvlyd regelmæssig opsluges af endeselvlyden i ordet (sml. § 6, anm.; § 10, anm. 3; § 12, anm. 1). Ef. *fæ* er da udviklet på samme måde som ef. *by* i sk. l. (sé § 22), hvor vi har udviklingsgangen **byar* (*til byær* ældre VGL. 47[1]), **bya*, *by*; på samme måde forklares da flertalsformerne *by* § 22 (gf. flert. *tvæ byæ* ældre VGL. 32_4; sml. også oldnord. *blæja*, ældre VGL. 35_6 *vnþir ena bleo*, men *ble* sk. l. 13,1. E. l. 2,1. jy. l. 244_1). Derimod har jy. l. *fæs* i ef., ligesom E. l. *fæs houæth* 2,58 og flere steder (på samme måde havde vi også dèr af *by* ef. *bys*).

Anm. 1. Ordet *fæ* er den eneste *u*-stamme af intetk. Når man i alm. i oldnordiske grammatiker anfører, at *kné*, *tré* og et par andre ord böjes som *fé*, er dette en misforståelse. Ligesom got. *faihu* er ægte *u*-stamme, sål. er got. *kniu* og *triu* ægte *a*-stammer (*kniva-*, *triva-*), og netop det samme er også tilfældet på oldnord.*

Anm. 2. Uagtet i de nord. sprog intet hunkönsord er oprindelig *u*-stamme, som vi vil sé nedenfor, finder vi dog i den oldnord. hf. *hendi* af nf. *hönd* en efter analogi med *u*-klassens hankönsord dannet form. Ligesom denne form endnu findes bevaret i sproget ('i hænde'), forekommer den også i alle vore gl. love: *af hænde* (*-æ*) sk. l. 4,15. jy. l. 44[4]. V. l. 3,8. E. l. 2,50. *i hænde* (*-æ*) sk. l. 16,2. jy. l. 243_1. E. l. 3,2. *mæth hændi* E. l. 2,43 sl. (men *mæth hand* ib. beg.).**

---

*) de ældste eksempler på flertal af disse ord i gl. da. finder jeg i runeh. 95b[7]: *starkaþar fiol niþær a sin knæ fore han* og AM. 187. 43b[9]: *aff allæ træ*. — hleva- i guldhornets hlevagastiʀ viser os den ægte stamme i det oldnord. *hlé*, der forholder sig som *kné* og *tré*.

**) når sk. l. 15,4 har *fran handæ* (= S., medens alle andre håndskrifter har det rigtige *hænde*), beror det vel på en forveksling med det oftere forekommende *til handæ* 4,15. Dog findes i dette udtryk også *til hændæ* 1,26, ved forveksling med hf. ent., eller fordi omlyden fra nf. og gf. *hændær* også trængte ind i ef. (sml. *børnæ*, *loghæ*). Også i de sæll. love veksler *til handæ* (V. l. 1,1 § 19. 1,2 beg. 3,2. Er. l. 1,11. 41) med *til hændæ* V. l. 2,47. 3,13 (63_{14}). E. l. 3,55 (123_3)).

Digitized by Google

B. Medlydsstammer.

§ 45. I. Énstavede medlydsstammer.

I oldnord. hører 5 hankönsord, nemlig stammerne **mann-**, **fót-**, **fingr-**, **nagl-** og **vintr-**, og endel hunkönsord ind under denne klasse. Det samme forhold som på oldnord. findes i vore gamle love. Alle herhen hørende ord omhandles i orddannelseslæren under ord, der dannes umiddelbar af roden uden afledningsend., en klasse ord, der i vor sprogklasse kun er svagt repræsenteret, navnlig ved hunkönsord. Dette er eftervist af Lyngby i hans afhandling 'de oldnord. navneords böjning' i tidskr. for filol. og pædag. VI, s. 38—43. Imod den opfattelse, hvorefter former som *fœtr*, *nætr* er udviklede gennem ældre former **fót-ir*, **naht-ir*, hvor *-ir* atter står for et ældre *-as* (sml. sanskr. ef. *vâč-as*; nf. og gf. flert. *vâč-as*; gr. *ὀπ-ός*; *ὄπ-ες*, *ὄπ-ας*) har imidlertid Gislason gjort indvendinger (sammesteds s. 247—52), navnlig fordi *a* mangler på gotisk, og han finder det derfor naturligst at forklare de oldnord. ord som *u*-stammer ligesom de gotiske; omlyden i ef. ent., nf. og gf. flert. forklares da i overensstemmelse med de gotiske former: »Der er nu tilbage een Form i tre Casus, nemlig bœkr (Gen. sg., Nom.-Acc. pl.). Hvad Gen. sg. angaaer, saa er det usandsynligt, at den Hjelpelyd (a), hvilken Sanskrit (for at bruge Bopps Udtryk) »gleichsam nothgedrungen annimmt»*, og som er ganske forsvunden

*) »Da Sanskrit nemlig (paa en Undtagelse nær) ikke taaler tò Consonanter i Enden af et Ord.»

Digitized by Google

ikke alene i Gothisk, men ogsaa i Lituisk, medens den rigtignok er reddet i Oldslavisk, men kun i den lette Form af e, og kun ved at opoffre Endelsens Hovedbestanddeel, eller snarere selve Endelsen, s — det er usandsynligt, at hiint Hjelpe-a endnu skulde være tilstede* i den oldnordiske Omlyd (i bœkr), med andre Ord, at Oldnordisk her skulde staae paa et «ariopelasgisk» Standpunkt, i Modsætning til «Slavisk»gothisk. Om -as i Nom. pl. gjelder væsentlig det samme, som om -as i Gen. sg.; thi uagtet a i hiint synes fra först af at betyde noget mere, end i det sidste, saa er det dog ligeledes bortdunstet baade i Lituisk og Gothisk**, medens Oldslavisk i nogle Tilfælde endogsaa er gaaet videre her, end ved Gen. sg., og har udeladt ikke alene -s, men tillige a (eller e for a). Omlyden i bœkr vil i al Fald vise sig ganske anderledes begrundet, naar man opfatter denne Form (i alle tre Casus) som staaende for *bókjur (ældre *bókjus, af en Stamme BÓKU), i Fölge en Synkope, der ingenlunde er stærkere, men snarere svagere, end den, hvorved Nom. sg. masc. lœkr (Bæk) er dannet af *lœkjar (for *lœkjas), eller Nom. sg. fem. ylgr (Ulvinde) af *ylgjar (for *ylgjas).» o. s. v. Når man ser sagen fra det gotiske standpunkt, kan jeg ikke nægte, at Gislasons forklaring af disse oldnord. former er skarpsindig; men jeg tror dog, at han tillægger gotisk en noget for stor betydning til forklaring af de oldnord. former. Når han nemlig l. c. s. 245 siger: . . . «Gothisk, hvilket Sprog man ikke uden vægtige Grunde er berettiget til at forlade, naar man vil forklare oldnordiske Sprogphæno-

*) «Oldnordisk har ikke engang skaanet det thematiske a i sanskr. og lit. -as, Nom. sg. masc., men, sluttende sig som sædvanlig til Gothisk, ladet sammme sporlöst forsvinde (naar man seer bort fra den Reaction, der bl. A. har frembragt den nyislandske Form).»

**) «Undtagen i den gothiske Sammensmeltning o for ā ved a-Stammer af Hankjönnet, som i fiskos.»

Digitized by Google

mener», så er jeg selvfølgelig enig med ham i denne sætning, ligesom også i de ord, han tilföjer hertil i en note: «Det er ikke uden Grund, at Bopp kalder det Gothiske «wahrer Leitstern deutscher Grammatik» og «unser germanisches Sanskrit». Dog er den gothiske Sprogform, Oldnordisk forudsætter, noget ældre, end Sproget hos Ulfilas.» Men jeg mener, at man må lægge noget större eftertryk på den sidste del af denne sætning, end Gislason synes at være tilböjelig til. Når han nemlig som et bevis imod, at *a* skulde være tilstede i den oldnord. omlyd i bœkr, anfører, at oldnord. ikke engang har skånet det thematiske a i sanskr. og lit. -as, nf. ent. hak., men, idet det som sædvanlig sluttede sig til gotisk, har ladet det sporløst forsvinde, da vilde dette ganske vist være et stærkt bevis for rigtigheden af hans forklaring, hvis vi ikke indenfor de nord. sprog havde sprogminder, der viser, at oldnord. netop i det af ham selv anførte tilfælde har stået på et ældre standpunkt end got. og har bevaret stammeudlyden i sine a-stammer i en periode, da dette a forlængst var bortfaldet i gotisk. Deraf at gotisk fra 4 årh. i næsten alle tilfælde har brugt ældre former end oldnord. fra 12. årh., følger jo ikke, at oldnord. fra 4. årh. ikke i mange tilfælde kunde opvise ældre former end got.; og at det virkelig forholder sig således, kan man praktisk eftervise. Ligesom Vulfilas sprogform med rette kan kaldes de 'gotiske' sprogs sanskrit, således kan sproget i de ældste nordiske runeindskrifter med lige så stor ret kaldes de nordiske sprogs Vedasprog, idet de viser os grundformerne for de nyere nordiske sprog; da sprogstoffet i disse indskrifter imidlertid er så ringe, at næppe mere end navneordenes böjning vil kunne fastsættes med fuld sikkerhed, vil gotisk alligevel altid beholde sin store vigtighed til forklaring af de oldnordiske former; men sproget i disse indskrifter viser, at vi må være forsigtige med uden videre at erklære de vulfilanske former for grundformer

Digitized by Google

til de oldnord., selv om disse med den störste rimelighed kan udledes af hine. Når nu *a*-stammerne har bevaret stammeudlyden i alt fald i gf. endog på de yngste stene med ældre runer, så sér jeg ikke, at noget kan være til hinder for at antage, at også *a*, svækket til *i*, kan have været bevaret i ef. ent. samt i nf. og gf. flert. af ord som *bækr* i den sprogform, hvorfra oldnord. har udviklet sig, selv om dette *a* (*i*) mangler i gotisk. Og en ligefrem bestyrkelse for denne påstand frembyder den anden side af Tune-stenen, hvor jeg finder nf. flert. dohtriʀ. Rigtignok nævner Gislason ikke i sin afhandling slægtskabsnavnene på *-tar;* men det er vel rimeligt, at han forklarer oldnord. *bræðr* af got. *broþrjus*, ligesom *bækr* af **bókjus*, **bókjar*. Efter på Tune-stenen at have fundet formen dohtriʀ kan jeg imidlertid ikke andet end betragte den som grundformen for *dætr*, hvorimod jeg anser gotisk *dauhtrjus* for en særlig gotisk udvikling, fremkaldt ved ordets overgang til *u*-klassen (sml. *sunjus; handjus*). De nordiske sprog har således fulgt de andre jafetiske sprogs udvikling, men got. har forladt denne og er slået ind på en ny vej. Overensstemmelse findes således imellem:

	sanskr.	græsk	oldnord.
nf.	*pitar-as*	*πατέρ-ες*	*feðr* (af **faðr-ir*).
gf.	*pitar-as**	*πατέρ-ας*	

Ligesom got. overførte slægtskabsnavnene på *-tar* til *u*-klassen, overførte det også flere af de énstavede medlydsstammer til denne klasse. Svarende til oldnord. stammer findes dog også på got. *mann-* (hak.) og *naht-* (huk.); også af Schleicher er got. *mann-* opfattet som en levning af medlydsstammerne, uagtet det i nf. og gf. ent. dannes af st. *mannan-* (Schleicher, compendium der vergl. gram. der indogerm. sprachen, 1866, s. 378 § 215 og s. 595).

*) således lydér den ældste form, der er eftervist af Th. Benfey, Vollständige gram. der Sanskritsprache s. 307 not. 2

Digitized by Google

Efter disse almindelige bemærkninger går vi over til at behandle de enkelte herhen hørende ord i vore gamle love.

§ 46. **hankön.**

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	maðr	*man*	1,1	*man*	f. (2^1)
	gf.	mann	*man*	2,15	*man*	238^2
	hf.	manni	*manni*	3,7	*mannæ* / *man*	
	ef.	manns	*manz*	2,7	*manz*	f. (4^1)**
Flt.	nf.	menn	*mæn*	1,18	*mæn*	f. (3_9)
	gf.	menn	*mæn*	2,16	*mæn*	f. (4_1)
	hf.	mönnum	*mannum*	1,2	*mæn*	14^2
	ef.	manna	*manna*	2,16*	*mannæ* / *mæn* / *mænsz*	51^5 / 11_4 / f. (4^2).

Med hensyn til dannelsen af de enkelte forholdsformer i lovene er følgende at mærke:

nf. ent. hedder altid *man*; på vore runestene finder vi mąnr på den store Skærnsten, hvorimod den ene slesvigske runesten fra Vedelspang har matr; da *t* nu ikke i runeindskrifterne står for *ð (þ)*, kan man ikke antage denne form for at stå istedetfor maþr; men gl. svensk hjælper os her på det rette spor; dèr finder vi nemlig i nf. ikke blot *maþer* og *man*, men også *mander****, og da *t* på rune-

---

*) *tuiggia mannæ* 1,4. *goþræ mannæ* 2,16. *næfndræ manne* 1,4; men *tuigia mænnæ* (S. *twigiæ mannæ*) 1,2 (sml. *børnæ, loghæ*).

) ef. *man* V. l. 1,1 § 11 oversk., men *manz* 1,6. *manszæns* 1,2; sml. § 4 not., § 14 not.*, og oftere. Når Harpest. 44^6 har: *ær man niuræ hart*, kan *man* både være hf. og ef., men bør ikke rettes til *manz*, som Molb. gör.

***) den ældre VGL. bruger i alm. runen ᛘ for dette ord, der dog forekommer både i formen *maþer* 4^2 og *man* 14^5; men 6_6 står *marder*, hvilket må læses *mander*. Gutal. har oftere *mandr*; sml. Rydqv. II, 170.

Digitized by Google

stene ofte står for *nd*, må vi på den omtalte slesvigske sten læse mandr, hvorved al forundring over *t*, der virkelig står der og ikke lader sig bortforklare, af sig selv falder bort.

hf. ent. har ikke blot bevaret sin endelse i sk. l., men også i de andre love finder vi formen *mannæ* ved siden af *man*: *manni* E. l. 1,49. *mannæ* 1,32 og ofte. V. l. 3,12 (56[10]). jy. l. 114[4]. *umbutzmanne* E. l. 3,60.

§ 47. Flertallets nf. og gf. hedder **mæn**; imidlertid findes i jy. l. og de sæll. love også entalsformen **man** brugt kollektivt, og heraf forklares da den i vore love med undt. af sk. l. hyppige brug af *mæn* med udsagnsordet i ent., ligesom omvendt af *man* med udsagnsordet i flert.*: *thet* (*tha*) *skal* (*scal*) *men* V. l. 2,18 (34[4]). 29. E. l. 2,46 bis og oftere. *thet* (*tha*) *a men* E. l. 2,29. 51 (56_{10-11}). *ma men* E. l. 2,37. 3,6. 7. *tha mun thingmen* E. l. 2,50 (52[11]). *thol men* E. l. 3,6. *bøtær men* E. l. 2,72. *røv*ær *nokre andræ* mæn jy. l. 280_5. *liuær nok*ær *mæn* jy. l. 108[2]. *tha gang*ær *sannænd mæn til* jy. l. 254_8 og med *mæn* foran udsagnsordet: *men scal* E. l. 3,49 (118_7). *men wet* V. l. 1,16. 19. E. l. 3,8. *men bøtær* V. l. 3,12 (58_8). *men sighær* E. l. 2,42 sl. Men omvendt findes: *thre man æræ i mællæn* E. l. 1,17 bis. *man skulæ (sculæ)* jy. l. 182_2 (sml. 183[2]). V. l. 3,12 (57[14]). 3,13 (61[2]). *man swæræ* V. l. 3,13 (61[18]). *of man ransakæ* jy. l. 202_2. *hwaræ sum man finnæ ham* jy. l. 179_4 (sml. 190[4]). *sum man stæfnæ* E. l. 2,52 (60[5]). *vm man huggæ træ samæn* E. l. 2,62 ov. *man givæ* jy. l. 59[3] og med udsagnsordet forrest: *sculæ man* V. l. 3,8 beg. *aghæ man* V. l. ibid. (53[6]). *mvghæ*

*) *brytæ man up* sk. l. 9,18 (sml. ibid. beg. *brytær man up*) er enestående, og S. har *brytær*. — *nokræ man* (for *nokær man*; Ros. har kun *nok*ær uden *man*) E. l. 3,1 viser også, at *man* og *mæn* er forvekslede. Også hos Harpest. finder vi: *en pænningh wæt skul man . . . takæ* 84[5-6], en brug, som Lund (»bidrag til dansk sprogh.« Ålborg 1865, s. 23) finder aldeles enestående; men den forklares tilstrækkelig af lovenes sprogbrug, og også hos Harpest. finder vi omvendt: *vnio hetær en steen thær man kallæ pærlæ* 152[2].

Digitized by Google

man jy. l. 68_1. *hittæ man* jy. l. $190_{4\text{-}5}$. *delæ man* jy. l. 100_2. *hoggæ man træ* E. l. 2,62. Selv om et og andet af de her anførte steder kunde bortforklares som forestillende måde, bliver der dog tilstrækkelige beviser tilbage for rigtigheden af min påstand, hvortil man kan finde idetmindste en enkelt analogi også i oldnord.: «menn veit (ikkė vitu!) forekommer oftere indskudt i talen som et bekræftelsesudtryk, et slags ed....; også veit menn..; þat veit menn...» (Fritzner s. v. *maðr*).*

§ 48. Ef. fl. har i sk. l. den gamle form *manna* (sé § 46 og not.*), der også findes i de andre love; men her trænger flere nyere former sig frem ved siden af. Vi finder derfor i jy. l. og de sæll. love ef. flert. udtrykt ved:

1) **mannæ**: *lekmannæ thing* jy. l. 51^5. *thriggi mannæ witnæ* jy. l. 244_1. *tuiggiæ mannæ witnæ* V. l. 1,1 § 4. § 7. 2,18. E. l. 1,2. *aldræ mannæ* V. l. 1,12. *mannæ bøtær* V. l. 2,3. *thing mannæ witnæ* E. l. 1,32. *thingmannæ domæ* V. l. 3,13 (61^6)**. *tultær eth næfndæ mannæ* E. l. 1,32. *bref... gothæ mannæ* E. l. 3,57 ($125_{6\text{-}7}$).

2, a. **mæn**: *tolf mæn eth* jy. l. 11_4 og oftere. *mæth tvo men witnæ oc tølf lagh bymen ieth* Fl. st. 12 og oftere. *æftær gothæ men asyun* V. l. 1,24 (= sk. l. *æftir goþræ mannæ asyn*). *i thingmen wald* V. l. 3,12 (57_7). *mæth thing men rath* E. l. 3,10. 36. *tultær eth laghfastæ men* V. l. 3,8 (53^2).

b. **man**: *mæth tolf man eth* sæll. kl. 70^3. *laghfastæ man eth* E. l. 2,40. (Kunde *man* i disse forbindelser måské stå for *mannæ*? sml. s. 88 not.).

---

*) Samme udtryk forekommer også på gl. da., f. eks. Brandt gammeld. læsebog 215^{22}:

wed mend, nu skalt thu Didrik bidhe!

**) *mæth thingmennæ raath* E. l. 3,11 (sml. § 46 not.*). — *meth laghfastæ mannæ* E. l. 2,40 kan forklares som hf. flert. med *æ* for *um* (sml. § 41), hvis man ikke vil antage *eth* for udfaldet efter *mannæ*.

Digitized by Google

3, a. **mænz**: *allæ mænsz* jy. l. f. (4^9) og ofte (sml. nedenfor i noten). *mens* Fl. st. indl. (*bymens*) og oftere.

b. **manz**: *mæth thriggæ manz æth* V. l. 2,17. *thriggiæ manz eth* E. l. 2,58 sl. *thrænnæ manz eth* E. l. 2,72 (sml. *thrithiæ manz eth* E. l. 2,73 sl.).

Vi finder altså dels den gamle ejeform (alle love, dog ikke Fl. st.), dels ordet uden nogen betegnelse brugt som ef. og i de sæll. love også ent. for fler., dels den yngre ef. på *s* i jyske lov og Fl. st., men i de sæll. love ent. ef. på *s* brugt for flert., idet ordet behandledes som samlingsord. I jy. l. er formen *mænz* den hyppigste; medens den findes omtr. 26 gange, bruges *mæn* omtr. 12 gange og *mannæ* kun 2 gange*.

§ 49. Medens mann- i hele vor sprogklasse i alt fald med undtagelse af enkelte former viser sig som medlydsstamme, gælder dette ikke de andre 4 hankönsord, der på oldnord. böjes efter denne klasse, idet got. fotus og vintrus er *u*-stammer, got. figgrs (og *nagls?)

*) I 286 er forholdet mellem *mæn* og *mæns* omtrent som i Flensbh.; ti på 4 steder, hvor Fl. har *tolf mæn* (mæn) *eth* har 286 *tolf menz* (*mens*) (11_4. 55_3. 160_1. 189^3); men til gengæld har Fl. på 4 andre steder (184_5. 240_1. 242_2. 278_2) *tolf mænz* (*menz*) *eth*, medens 286 har *tolf men eeth* (*eth*). (Derimod stemmer de overens i udtrykket *tolf mæn*, mæn (*men* 286) *eth* 115_2. 158^2. 172_1). Ligeledes har Fl. *gothæ* mæn *a sivn* 119^1, *lærthæ* mæn *iorth* 218^4, men 286 *mens* (*mæns*) og omvendt Fl. 166^4 *biskops mænsz bryti*, men 286 *biscops men brytir* (overensstemmende har Fl. 166^1 *kvnungs mæn bryti* og 286 *kunungs men brytir*). At formen **man**, som ovenfor antydet, kunde være en forkortning af *mannæ*, kunde bestyrkes derved, at 286 har *a lecman thing* svarende til Fl. *a lekmannæ thing* 51^5. (Istedetfor Fl. *thriggi mannæ witnæ* 244_1 har 286 *twigi mens witnæ;* men på den anden side har 286 *tolf man eet* 142^4 = Fl. *tolf* mæn *eth.* — Formen *mannæ* anføres 184_5 efter et Upsalahåndskr. hos Ros., hvor Fl. har *tolf mænz eth* og 286 *tolf men eeth*). AM. 453 har overalt *mænsz* (*mænz*) både hvor Fl. har *mænz*, *mæn* og *mannæ*. — Hos 'Harpestr.' findes ef. flert. kun 2 gange i forbindelsen *blamannæ land* 138^6. 141^{10}.

Digitized by Google

a-stammer. Vi vil opstille endnu et böjningsmønster fra vore love:

	oldnord.	sk. l.	jy. l.
Ent.	nf. fótr	**fot*	*fot*
	gf. fót	*fot* 5,10	*fot* 233^3
	hf. fœti	?	**fot*
	ef. fótar	**fota*	**fots* (?)
Flt.	nf. fœtr	**føtær*	*føtær*
	gf. fœtr	*føtær* 5,10	*føtær* 233^1
	hf. fótum	**fotum*	**føtær*
	ef. fóta	**fota*	**fotæ* (?)

Med hensyn til de enkelte forholdsformer er følgende at mærke:

hf. ent. *wintri* findes i sk. kl. epil. had. håndskr. Om *i*-oml. har været tilstede i hf. af *fot*, kan ikke afgöres; men det er sandsynligt, at hf. i sk. l. vilde have lydt *føti*, da gl. svensk både har *føti* og *foti* (Rydqv. II, 169).

I ef. ent. findes *foths* V. l. 2,11 (= sk. orbm. *fotz*); jeg har derfor indsat den yngre ef. med *s* i böjningsmønstret fra jy. l.; i sk. l. vilde den rimeligvis lyde *fota*.

I flert. nf. og gf. forekommer: *føtær* V. l. 2,11. E. l. 2,33. *uintær* sk. l. 3,2. † 13. † 15*. sk. kl. epil. had. håndsk. *wint*ær jy. l. f. (6_1) og oftere. *wintær* V. l. 3,6.8. sæll. kl.74_{2-3}. 76^{1-2}. Er. l. 2,70. 3,3. 6. Derimod *fingræ* sk. l. 5,12 (= S.). † 33. V. l. 2,9 (= sk. orb. *af them firum fingrum*). E. l. 2,34; men jy. l. *fing*ær 234^2, ligesom Harpest. 147_8: *han* (stenen) *brænnær hans fingær, thær hanum halnær.* Om vi her har

---

*) på alle tre steder, hvoraf kun det første findes i runeh., i forbindelse med *gamal*: *fæmtan uintær gammælt.* På alle disse steder har AM. 41 *wintræ*; det er usikkert, om det er den yngre form på -*æ*, der trænger frem, eller om det er ef. styret af *gamal*, medens det i runeh. og had. h. var forbundet med gf.; for at opfatte det som ef. taler sk. kl. 16, hvor runeh. har *fæmtan uintre gamal* (sml. oldn. XV *vetra gamall*) og AM. 37 *wintra* (uden *gamal*), men had. atter *wintær*.

Digitized by Google

den yngre form med udeladt endelse, eller den ældre form (= oldn. *fingr*), kan ikke afgöres. AM. 187 56a[8] har *thre fingræ*.

hf. *uintrum* sk. l. 3,5.

ef. uden betegnelse findes i: *thriggi* (*thʀikki*) *wintæʀ hæft* (*hæfth*) jy. l. 62[4]. 68₃*. *thriggi wintær hæfdh* E. l. 3,4 (*thre winter hæfth* E. l. 3,1). Derimod findes hos 'Harpest.' *fotæ sot* 47[4] og flere steder; måské kunde man da også antage denne form i jy. l.**

Anm. 1. Af ordet 'negl' findes kun ent. *naghl* sk. l. 1,2. *naghæl* jy. l. 234[1]. At flertalsformen har lydt *neghl*, kunde det nuværende 'negl' lede til at antage på grund af omlyden, der fra flert. kunde være trængt ind i ent. (sml. § 43 og nedenfor § 52, s. 94 not.***, s. 95 not.*). Dog er det ikke nødvendigt at forklare omlyden i dette ord på den måde; den kunde også senere være fremkaldt af *j*, medens den ikke fandtes på gl. da., som sk. og jy. l. viser. 'Harpest.' har i flert. *harthæ naghlæ* 101[8], men *illæ næghlæ* 73[10]; ligeledes AM. 187 *næglæ* bl. 56b[12. 14. 15].***

Anm. 2. På oldnord. hører folkenavnet *Vindr* herhen; vi finder også i Stokh. B 77 nf. og gf. *windær* 83b₄. 79b[11]. 83b[1] (hvorimod vi har *danæ* og *frisæ* = *Danir*, *Frísir* (sé § 30, s. 66 not.*) samt *iutæ* 76a₁ og *saxæ* 84b[8] = *Jótar*, *Saxar*).

§ 50. hunkön.

Af hunkönsordene er kun meget få medlydsstammer fælles for got. og oldnord., således f. eks. naht-; derimod er de fleste af de i oldnord. bevarede medlydsstammer af huk. på got. gået over til selvlydsstammer, ligesom vi så med hensyn til de fire hankönsstammer. Som böjningsmønstre fra vore love opstiller vi:

---

*) 286 fol. har *thrigi winter heft* 62[4], men *thrigi winthers heft* 68₂; 453 på begge steder *thriggi wintær hæfth* (*hefth*).

**) *thrigiæ fot diup* AM. 187 8b₁, med udeladt *æ* ell. med overgang til kollektiv betydning.

***) Med hensyn til Harpest. skal jeg endnu bemærke, at han i flert. bruger *wintær* 113₅, men i ef. ent. *wintærs kuld* 125₂.

Digitized by Google

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	nótt	**nat*		**nat*	
	gf.	nótt	*nat*	10,2	**nat*	
	hf.	nótt	**nat*		**nat*	
	ef.	{ nætr / náttar	*natæ*	14,5	*natæ*	284_4
Flt.	nf. / gf.	nætr	*nætær*	* kl. 2	*nættær*	* 71^2
	hf.	nóttum	*natum*	7,11	**nættær*	
	ef.	nátta	**nata*		**natæ*	
Ent.	nf.	bót	**bot*		**bot*	
	gf.	bót	*bot*	5,23	**bot*	
	hf.	bót	*-bot*	5,9	**bot*	
	ef.	bótar	**botæ*		**botæ*	
Flt.	nf. / gf.	bœtr	*bøtær*	†5,1 3,22	*bøtær*	* 97_2
	hf.	bótum	*botum*	9,4	**bøtær*	
	ef.	bóta	*botæ*	5,10	*botæ*	100^3

Med hensyn til dannelsen af de enkelte forholdsformer er følgende at mærke:

ef. ent. på én stavelse med *i*-omlyd findes ikke i vore love, men kun former, der svarer til de oldnord. på *-ar*: *natæ* sk.l. 14,5. jy. l. 183_2. 284_4.* V. l. 3,13 (62^{12}). Er. l. 2,15. *strandæ* sk. l. 4,3. jy. l. 82^2. *stangæ hog* sk. l. 5,26. V. l. 2,18. 24 (sk. orbm. *stanga hug*). 25 (sk. orb. *stangshugs*). Er. l. 2,45. Heller ikke gl. svensk kan opvise noget eksempel på ef. med *i*-omlyd.

I hf. ent. findes på oldnord. i flere herhen hørende ord former på *-u* (*grindu*, *röndu*, *sæingu*). I vore love træffes kun en enkelt sådan form, nemlig *i sia(n)gu* sk. l. 13,1 ter. 2. *i siangæ* Er. l. 2,51 (57_{10}). V. l. 3,12 (55_8). *i sængæ* V. l. 2,27. *i horsængi* jy. l. 244^4. *i sivkæ sængi* 72_2

*) *vm nat timæ* 256^5 (Ros. *vm nattæ tiith*); sml. V. l. 3,13 (62_{12}).

Digitized by Google

(men *i horsæng* 244[3.9]. 245[1]). *utæn siukæ sængi* † 92₁ (men *vtæn horseng* 245[3]). På gl. svensk har flere af disse ord bevaret *-u* i hf. (*grindu*, *strandu*, *siangu*, *spangu*, *stangu*; sml. Rydqv. II, 154 ff.).

§ 51. Når vi af et ord som f. eks. 'strand' i vore love havde nf. og gf. *strand*, hf. *strandu*, ef. *stranda*, blev dets böjning i ent. ganske lig et hunkönsords af *a*-klassen. På flert. findes ikke eksempler i vore ældste mindesmærker; men nuværende dansk «strande», «rande» kunde i forbindelse med formerne i ent. tyde på, at flert. havde lydt *strandæ*, *randæ* (ikke *strændær*, *rændær*), det vil sige, at hele ordet var gået over til *a*-klassen.* Imidlertid findes af *brok* flert. *brøker* jy. l. 233[1] AM. 286 fol.**, og ligeledes forekommer flert. *spenger* hos Hans Tavsen (5 Mosebøger 1535): *men bode enderne aff de thoo guldkiæder skaltw feste wed hine thoo spenger* 2 Moseb. 28,25 (= Kr. III's bib. 1550: *Men de tho ender aff de tho kæder skalt dw sette i tho Spenger*. Det samme findes i Kr. IV's bib. 1633, hvorimod Resens 1607 og vore senere derfra udgåede bibeloversættelser bruger andre udtryk); ligeledes har bibl. 1550 2 Moseb. 28,13-14: *Dw skalt oc gøre guld Spenger, oc tho Kæder aff purt guld, saa at ringene henge i huer andre, oc dem skalt dw feste i Spengerne* (= Kr. IV's bib. 1633). Også Christiern Pedersen bruger flert. *spenger* (Danske skr. I, 156[7]. IV, 461[8]); endelig forekommer flt. *hancker* bib. 1550 2 Moseb. 27,10: *met deris hancker aff sølff*. 27,17: *sølffhancker*. 27,11: *met hanckerne aff sølff****. Nu bruges i flert. broge, spange

*) med hensyn til ordet oldnord. *mörk* er jeg mest tilböjelig til at tænke mig forholdet således, at flert. *merkr* er særlig norsk-isl., men at ordet på da. fra ældste tid har været *a*-stamme (sml. § 9).

**) Flensborgh. har: *æth hans brok anboth*, men 286: *ældær sin anbot thær i brøker hængær*. 453 *æth anboth thær i brøchær hængær*.

***) Hans Tavsen (1535) bruger ordet *slindinge*. Kr. IV's bib. 1633 har 27,10: *met deris Hancker af Sølf*, men 27,17: *Alle Støtterne ... skulle hafue Sølf Hancke* og 27,11: *met Hanckene af Sølf*.

Digitized by Google

(begge forældede) og hanke. Det viser tilböjeligheden til at lade disse ord ende på -*e* i flert. i nyere tid; og formerne 'strande', 'rande', 'ege', 'bøge' er utvivlsom også temlig nye dannelser, ligesom 'knibtange', 'vægtstange' først i den allernyeste tid har begyndt at göre 'tænger', 'stænger' rangen stridig. Dette bestyrkes ved nogle oplysninger, jeg har modtaget af min ven den danske sprogforsker F. Dyrlund, der i mange år har samlet bidrag til de danske sprogarter (navnlig ømålet); hans meddelelse lyder: «Af den sællandske sprogart kender jeg flert. rander og, som forældet, rænder*, hvilke begge aldeles nöje, da de udtales med stødtone, svarer til oldnord. rendr. Flert. af strand har vel altid været sjældent, og kan nu betragtes som fremmed for sprogarterne. Ligesom Sælandsk har det stødtonede flt. æjer og böjer (af eg og bøg), således stødtoner det også flert. næjer (af en næj, huk.). I bøðer og glø'er har Sælandsk opgivet stødtonen.» Hos Möller (Ordbok öfver halländska landskaps-målet) finder jeg ligeledes: «BÖG, BÖK, f. (pl. *böger*, *böker*), bok: fagus» og «NEK, NEG, pl. *neker*, f.» og hos Rietz (Ordb. öfver Svenska Allmoge-språket): «RAND pl. *ränder*». Hermed anser jeg det for bevist, at 'rande' o. s. v. på dansk er yngre former, men at de ældre lød som oldnord. rendr o. s. v. Kun med hensyn til et enkelt af de her omtalte ord skal jeg tilföje et par bemærkninger: **neg** (der ikke forekommer i norsk-islandsk) er nu intk., men at det tidligere var huk. ligesom endnu i sprogarterne sés

---

*) «begge dog måske kun i en særlig betydning: striber af snavs på töj.» — Som flert. anføres i Vidensk. selskabs ordb. kun Rander efter biblen 2 Moseb. 27,10-11; således står der også i biblen indtil 1830 (18de oplag), men fra 1842 (19de oplag) bruges Rande (de ældre oversættelser har andre udtryk; sé hancker ovenfor). — Flt. stenger — stengerne findes 2 Moseb. 27,6-7 hos Hans Tavsen 1535 og ligeledes i de andre oversættelser lige til 1866.

Digitized by Google

af sk. l. 9,15 *ena nek**; ligesom vi i sællandsk har flert. *neger* med stødtone, således findes også flert. *neger* i biblen 1550 (*wi bunde neger paa marcken, oc min Neg reisde sig op oc stod, oc eders neger bøyde dem ned for min neg.* 1 Moseb. 37,7**. Amos 2,13 *fult met neger*).

§ 52. Medens vi i vore ældste kilder med undtagelse af jyske lovs *brøker* ikke finder noget eksempel på flert. af ord, der i nuværende dansk ikke står på oldsprogets standpunkt («strande», oldn. *strendr* o. s. v.), har vi derimod flertalsformer nok, der svarer til de nuværende danske, som falder sammen med oldsprogets, idet nf. og gf. flert. ender på *-ær* og har *i*-omlyd, såvidt ordet er modtagelig derfor; af sådanne former kan nævnes: *bøtær* sk. l. † 5,1. jy. l. 97_2. V. l. 2,18. Er. l. 2,10. *røtæʀ* jy. l. 77_3. Harpest. 123^7. — *nytær* sk. l. 11,11. Fl. st. 94_5***. — *nættær*

*) sål. både runeh. og det hadorfske. Thorsen har *neg*, men at prikken i *ŕ* er senere tilsat, viser både dens form og farven af blækket. — I de gl. sv. love forekommer *neek* i Søderm. L. 89_9 (Schlyter i glossaret bemærker: «*Nek*, f. (v. *neker*, m.?) kärfve.»)

**) På det tilsvarende sted i svenska medeltidens bibelarbeten (udg. af Klemming) I, 229 hedder det: *miin neek syntis standa, oc idhera neker om kring bugha henne,* hvorimod den gamle danske bibeloversæt. (udg. af Molbech) har: . . . *mik tottæ edher at bindhe negh,* . . . . *Ok myn negh swo som opstandendhe ok stodh, Ok edhre negh standendhe tilbadhe myn negh.* — Med bibl. 1550 stemmer imidlertid ikke blot Hans Tavsen (5 Mosebøger 1535): *wy bunde neger paa marcken, saa reeste myn neg seg op oc bleff staendes, oc eders neger fulde trint omkring, neder for myn neg,* men også Resen (1607): *wi bunde Neger paa Marcken, og see min Neg reisde sig op oc stod ocsaa, oc see eders Neger stode trint omkring, oc bøide sig ned for min Neg,* og således de følgende bibeludgaver indtil 1830 (18de opl.), hvorimod det fra 19de opl. (1842) indtil 1866 hedder: *vi bandt Neg* . . . . *min Neg* . . . . *eders Neg* . . . *böiede sig for min Neg.* Overensstemmende med den nuvær. sprogbrug har derimod Lindberg (1837): *mit Neeg — Eders Neeg.*

***) ent. på gl. da. *nut* Harpest. 76_1. 135^{13}. 152^4. *nutæ kyærnæ* 154^3. Nu med omlyd indtrængt fra flert. *nødd* (sml. § 43); allerede AM. 187 har *walnøtæ oleum* $3b^9$ og ligeledes *bøkæløf, bøckæløf* $17b^{13}$. $18a_3$.

Digitized by Google

jy. l. 71². E. l. 2,50 (51^{15}). 77. *tændær* V. l. 2,6. E. l. 2,37. Harpest. 53_5. *hændær* sk. l. 2,9. jy. l. 29³. V. l. 2,9. E. l. 2,33. *tær* sk. l. 5,13. *tææ*r Er. l. 2,35. Hos Harpestr. desuden *gæs* 156⁶. *ændær* 156⁶. — *getæʀ* jy. l. 275², *gøtær* Harp. 140^{18}. *kindernæ* AM. 187 $21a^{18.20}$. 41b². *gnitær* AM. 187 $53a_{7.9}$ (*gniternæ* 53b³) (= oldnord. *nit*, svensk *gnet*). Endvidere findes hos Harpest. af ordet *gløth* (eller *gloth*?)* flert. *gløthæ* 154_4. 155^{11}, men *gløthær* 155_1; ligeledes bruger han i flert. ved siden af *bryn* 78_7 *brynæ* 69_8.**

Af ord, der nu har mistet omlyden i flert., men havde den i gl. da., findes hos Harpestr. *mys* 113^{13} (ent. *muus* 44⁸) og *lys* 102^{10}***.

§ 53. Som eks. på de andre forholdsformer i flert. anfører vi: hf. *botum* sk. l. 2,15. † 5,37. 9,4. *brokom* ib. 5,10. *natum* ib. 7,11. I de andre love findes kun *handum* lævnet E. l. 1,39.

I ef. har vi: *botæ* sk. l. 5,10. E. l. 2,11 overskr. jy. l. 100³. *til bŏtæ*, *til bŏte* V. l. 2,25. 26. *handamællin* sk. l. 7,7. *handæmællin* ib. 3,3. 5. *til handæ* ib. 4,1†.

Anm. Inden vi forlader denne ordklasse, må endnu en bemærkning tilföjes med hensyn til et enkelt herhen hørende ord. Det er nemlig höjst sandsynligt, at vi i vore love ikke som på oldnord. har 5, men 6 hankönsord, idet ordet **tan**, hvis flert. *tændær* vi efter analogi med oldnord. har sat mellem hunkönsordene, snarere måtte henføres under § 49. Oldnord. *tönn* er huk., og det samme er ordet på gl. svensk, dog med undtagelse af Gutal., hvor det ligesom endnu på Gulland er hak. (c. 19 § 25:

*) nu i ent. *glød* med omlyd indtrængt fra flert. (sml. foreg. anm.); om det allerede har været tilf. i ældre da. er uvist.

**) hører herhen også ordet *ærtær* Harpest. 159^{12}? (Fl. st. har både *ærtæ* 112⁹ og *æært* 94_6) = oldn. *ertr*, *ertrum*, *ertra*.

***) ligeledes har Stokh. B 77 *mys* 78b⁸, *lys* 79a⁴. AM. 187 *løs* $53a_{3.5}$. b^{14} (bestemt *løssenæ* ib. b_8; men *lyssen* a_1).

†) vekslende med til *hændæ* 1,26, hvor S. har *handæ*, medens *til handæ* 4,1. 7. 7,14 hos S. udtrykkes ved *til hændæ*; sml. § 44, anm. 2 not.'' Nu siges '*til hånde*' ('gå en til hånde').

Digitized by Google

slar þu mannj tendr yr hafþi. þa bytir þu so huern sum hann dyrir ir o. s. v.). At hankön er det oprindelige, viser de andre ældre sprog i vor sprogæt (sansk. dantas; gr. *ὀδούς*, lat. dens, got. tunþus). Går vi nu over til vore gamle love, kan könnet ikke sés af sk. lov; derimod har E. l. 2,37: *for hwær tan*, og lidt i forvejen *for hweriæn* og V. l. 2,6: *for hwar kin tan* ... *oc for hwar for tan* (= sk. orbm. *fare hwar kyn tan* ... *fore hwar fram tan*). Her tyder formerne *hwær* og *hweriæn* på hak.*, uagtet de på grund af den opløsning, der findes i böjningssystemet i stedordene i vore love udenfor sk. l. ikke med fuld sikkerhed kan afgöre spörsmålet; denne sikkerhed får vi imidlertid ved hjælp af de nuværende danske sprogarter, idet ordet er hankön i *sællandsk*, *samsøsk* (sé L. Varming, det jydske Folkesprog, s. 264), *vendelbosk* og måské endnu flere sprogarter, ligesom vi træffer det som hak. i det Rantzauske håndskrift e don. var. no. 3, 8vo på universitetsbibl.: *Æn riddær heet henrik eemælthorp fordhæ stærkathærs tan til thydæsland for stoort widundær. oc thær the moldæ hannum om trint om tha wor han swo stoor som sex temmelfingræ pa thiykskels* (= Eriks krøn., udg. af Nyerup § 44); samt i en opskrift fra 16. årh. i Sv. Grundtvigs gamle danske minder I[2] s. 21:

*Kjællingen giver jeg min Tænd,***
(han sidder saa hart, hun fik ham ikke end).

Jeg antager derfor, at vi er berettigede til at ansé ordet *tan* i vore gamle love (i alt fald de sæll.) for at være hak., og at ordet i det fællesnord. sprog ligeledes har haft dette kön. Når *tönn* på oldn. er blevet hunk., er der foregået samme overgang som med fransk *dent* i forhold til lat. *dens*, og også hèr viser sprogarterne os det oprindelige («Dans l'ancien français, *dent* était masculin comme en latin; il est resté tel dans quelques patois: *rire des gros dents*, se dit en Lorraine; il commence à devenir féminin au XIV[e] siècle». Littré, dictionnaire de la langue française. I, s. 1060[c], s. v. *dent*.)

---

*) om hunkönsordet *ta* bruger sk. orbm. c. 28: *fori hweria*.

**) med omlyd fra flertal indtrængt i ental, sål. som på Sælland og i Slesvig (K. J. Lyngby, sønderjysk sproglære s. 48; J. Kok, Det danske Folkesprog i Sønderjylland I, 148. 406); sml. § 43 og flere steder. Omlydens indtrængen viser sig allerede i AM. 187, der stadig har *tænwærc* 20b11 og oftere, samt *tænnæ køt* 21b[1.3] og oftere, hvorimod Harpest. stadig har *tanwærc* 98[13] og ofte, *tangiærth* 46[14].

Digitized by Google

§ 54. II. Stammer på -and.

Nutids tillægsform, der i hele vor sprogæt dannes ved *-nt*, gotisk *-nd*, böjes, når den bruges som navneord, både på got. og oldnord. som medlydsstamme, medens den, brugt som tillægsord, udvides til *-and-an**; i de nord. sprog bruges imidlertid stammen *-and-an* altid i ental, hvad enten ordet står som navneo. eller tillægsord. Heller ikke i flert. træffer vi i vore love former, der svarer til oldnord. *gefendr* (got. *gibands*); de er både i ent. og flert. blevne behandlede som stammer på *-an*; vi finder derfor i ent. *uæriændæ* sk. l. 1,2 (hf. *sinum uæriændæ* (S. *-ande*) 1,1). *wæriænd* jy. l. 50[8]. *weriænde* E. l. 1,2. *weriænd* ib. 1,47. *æghande* sk. l. † 4,20 (hf. *æghande* † 4,17). *æghænde* E. l. 2,75 beg. og i flert. *wæriænd* jy. l. 104[1]. *eghændæ* (S. *eghandæ*) sk. l. 3,21. *æghænde* E. l. 3,8. At flertalsformer som *wæriænd(æ)r*, *eghænd(æ)r* imidlertid ikke har været fremmede for ældste dansk, kan man slutte ikke blot af flertalsformer i de gl. sv. love som *væghænder* ældre VGL. 10[8], men også deraf, at disse former på dansk er bevarede i et par oprindelige nutids tillægsformer, der kun bruges som navneord, nemlig **bonde** og **frænde**.

		sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	*bonde*	9,5	*bondæ*	12[9]
	gf.	*bondæ*	9,5 S.	*bondæ*	59[9]
	hf.	*bondæ*	1,11	*bondæ*	62[1]
	ef.	*bondæ*	1,5 S.	*bondæ*	118[5]
Flt.	nf.	*-bøndær*	† 4,7	*bøndær*	136[9]
	gf.	*-bøndær*	*	*bøndær*	*
	hf.	*-bondom*	1,14	**bøndær*	
	ef.	*-bondæ*	3,3	*bøndær*	266[9]

*) også som rent tillægsord bruger den dog på oldnord. undert. st. *-and*; sé Gislason i tidskr. for filol. og pædag. VI, 252 not. 2. I de oldnord. flertalsformer ser også Gislason medlydsstammer (Íslendingur, 20 november 1862; tidsk. for fil. og pæd. l. c.).

Digitized by Google

		sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	*frændæ*	3,2	*frændæ	
	gf.	*frændæ*	†5,38	*frændæ	
	hf.	*frændæ		*frændæ	
	ef.	*frændæ*	†5,38	*frændæ	
Flt.	nf. gf.	*frændær*	1,1 1,27	*frændær	22^4 *
	hf.	*frændum*	3,7	*frændær*	176_1
	ef.	*frændæ*	3,4	[*frændæ* / *frændær*	205^2] / 23_2

Hele ent. er, som man sér, *an*-stamme, men *bøndær, frændær* stammer på *-and.* I det hele står lovene på oldsprogets standpunkt; kun et par former, der afviger fra det gamle, vil vi særlig omtale:

ef. ent. hedder regelmæssig *bondæ, frændæ* i alle love; men E. l. har ved siden af *bondæ* 1,24 også *at nokær bondæs* 3,57 (125^{10}) og Fl. st. *husbonds* 118.

hf. flert. er foruden i sk. l. også bevaret i formen *frændum* V. l. 3,12 (58^2 = *frænd*ær A.).

I ef. flert. finder vi i jy. l. og de sæll. love dels den gamle form, dels uden betegnelse samme form som i nf.: *mæth frændæ eth* jy. l. 205^2. 258_2. *sinnæ frændæ børn fæ* E. l. 3,10*; men: *frænd*ær *(frændær) rath* jy. l. 23_2. 50^6. 57^1**. E. l. 1,48. 3,27. *mæth theræ frændær witnæsburdh* V. l. 1,20. *frændær wiliæ* E. l. 1,24 (13_1). 2,9. *mæth heghæn williæ oc ængi fren*dær jy. l. 105^2**. *frænder wald* E. l. 2,32. *bønd*ær *wang* jy. l. 266_2***.

*) Dog kunde *frændæ* i disse forbindelser også opfattes som ef. ent. (i sammensætning); i jy. l. har 286 fol. på begge steder *meth frænd eth*; 453 på første sted *frændæ eth*, på andet *næfnd i kyn*; ligeledes har i E. l. 26 8vo *sin frændbørnnæ fæ* (sml. *mæth sinæ frændæ barnæ* E. l. 3,38, hvor 26 8vo har *sit frænd barn*).

**) ligeledes 286 fol. undt. 50^6, hvor ordene mangler; derimod har 453 kun 57^1 *frændær*, men 23_2 og 50^6 *frændærs*, og 105^2 *ænnægh frændæ* i ent.

***) 286 fol. *bondær*, men 453 den yngre form *bøndærs*; også 286 fol. har 219^1 *bønders*, hvor Flensborgh. og 453 har *bondæns*.

Digitized by Google

§ 55. III. Stammer på -ðar, -tar.

Disse stammer indbefatter i vor sprogklasse kun de almindelige slægtskabsnavne, der er fælles for hele sprogæten; men først ved hjælp af de andre ældre sprog udenfor vor egen sprogklasse bliver det os muligt at gennemskue den oprindelige dannelse og betydning af disse ældgamle fællesjafetiske ord. Dette, såvelsom de forskellige former, under hvilke den oprindelige afledningsendelse *-tar* kan fremtræde, vil blive afhandlet i orddannelseslæren, medens vi her kun tager hensyn til disse ords böjning.

		oldnord.	sk. l.	jy. l.
Ent.	nf.	bróðir	*broþær* 2,5 *broþor* 5,9	*brothær* 112[2]
	gf.	bróður	*broþær* 2,8	**brothær*
	hf.	bróður brœðr	**broþær*	**brothær*
	ef.	bróður	*broþær* 2,8	*brothær* 35[1] *brothærs* 64[2]
Flt.	nf. gf.	brœðr	**brøþær*	*brøthær* 59[8] 111[3]
	hf.	brœðrum	**brøþrum*	**brøthær*
	ef.	brœðra	**brøþra*	**brøthær* (?)

Allerede foran (s. 84) har vi gjort opmærksom på dannelsen af flertalsformerne af disse ord, der i de nordiske sprog forudsætter ældre former end de gotiske. Oldnord. nf. og gf. flert. *brœðr*, der ikke finder sin forklaring i got. *broþrjus*, *broþruns*, forudsætter ligesom oldnord. *mœðr*, *dœtr*, *feðr*, *systr* ældre fællesnordiske grundformer *bróðr-ir o. s. v., der vilde svare til de oldindiske og græske former af de tilsvarende ord, og som for det nordiske grundsprog med sikkerhed kan sluttes af Tunestenens nf. dohtriʀ.

De former, der findes af de herhen hørende ord i vore gamle love frembyder flere mærkeligheder. Sk. l. står

Digitized by Google

i det hele på oldsprogets standpunkt, når undtages en enkelt forholdsform, nemlig nf. ent., der ved siden af det gamle *faþir* 3,9 (S. *faþær* og således også ellers i runeh. med selvlyden fordunklet: *faþer* 3,9, *faþær* 3,10. *moþær* 1,2. 4. *broþær* 2,5. *dotær* 2,8. *systær* 2,5) også frembyder *faþur* 1,17. 18. 2,7 (overalt = S.). 9 (ikke hos S.). 3,1 (S. *fathur*, men runeh. *faþær*). † 3,16 ter. † 3,20; ligeledes *moþor faþur* † 3,13. *faþur faþur* 2,8. 9 (*f. fathær*, *f. fath*ær S.). *moþor* 1,22 (*moth*ær S.). [*moþur*] *moþur* 2,8 (*moth*ær *mothær* S.). *faþur moþur* 2,8 (*f. moth*ær S.). *breþor* 5,9 (*broþær* S.). Udenfor nf. finder vi formerne på *-ur* og *-ær* afvekslende: gf. *faþur* 1,2. 4. 2,5. 7. *guþfaþur* 1,3 (*guthfath*ær S.). *faþær* 1,4. *moþur* 2,5. 7. *guþmoþur* 1,3 (*guthmoþær* S.). *moþor* 1,4 bis. *moþær* 1,4. hf. *faþur* 1,5. *faþær* 1,17. ef. *faþur faþur* 2,5. *moþur moþur* 2,5. *moþor* 1,2 (*moth*ær S.).

N æ v n e f o r m e n e r s å l e d e s v e d a t b l i v e f o r t r æ n g t a f d e n f o r m, d e r b r u g t e s i d e t r e a n d r e f o r h o l d s f o r m e r i e n t.; kun i *faþir* 3,9 har vi den ægte gamle nf., da *-ær* ligeså vel kan stå for *-ur* som for *-ir*.

Af flertalsformer har sk. l. nf. *døtær* 1,22 og gf. *døtør** 1,22 (S. ent. *dottær*). *døttær* 1,23. hf. findes i sk. arveb. 46: *meth dottrum sinum* og sammesteds 51 ef. *mellum styffathir oc styfbrøthra.*

§ 56. I de andre love vilde hele ent. lyde ens, idet både *-ir* i nf. og *-ur* i de andre forholdsformer svækkedes til *-ær*; også i ef. findes i reglen de ældre former på *-ær*: *fath*ær *broth*ær. *moth*ær *broth*ær. *broth*ær *børn*. *syst*ær *børn* jy. l. 161-2. *fath*ær*fath*ær *oc moth*ær*moth*ær *oc broth*ær*sun oc broth*ær*dottær oc sustær sun oc sustær dottær* V. l. 1,20. E. l. 1,9. 15. 17. *syst*ær *dottær* Fl. st. 79. I disse forbindelser stemmer det nuvær. sprog med lov-

*) Sml. med hensyn til det sidste *ø* i formen *døtør* hvad der foran s. 20 not.* slutn. er bemærket om AM. 37 4to af skånske kirkelov.

Digitized by Google

sproget; men i lovene findes den gl. ef. også i: *fath*ær *villiæ* jy. l. 21_3. *fath*ær *døthæ* jy. l. 45^4. *moth*ær *hialp* jy. l. 47^3*. *a mothær wagh* E. l. 1,5. *sinæ mothær arf* V. l. 1,8 sl. *sinæ dottær man* E. l. 1,11 beg. og oversk. Ved siden heraf træffer vi dog ofte den yngre ef. på -*s*: *fath*ærs, *fathærs* jy. l. 12^1. 36_2. Fl. st. 2. V. l. 1,1 § 3 bis og oversk. § 6 og oversk. § 13 og oversk. § 14 ov. § 21. 1,2 (12^9). 3 (14_4). 2,44 bis og oftere. E. l. 1,5 bis. 7 bis. 14 ov. 17 ov. 20 ov. (*i fathers nafn* AM. 187 $49b_2$). *brothærs* E. l. 1,43 ov. *mothærs* E. l. 1,7. Fl. st. 2 ('Harpest.' 82^6; *sin mothærs graf* Stokh. B 77 $86b_8$). Også finder vi den ældre og yngre form blandet: *systær lot oc brothærs* jy. l. 64^2. *i fath*ær *fathræs* (ɔ: *fathærs*) *oc father mothærs lifdaghæ* V. l. 1,1 § 7. *brothærs iorh . . . sin sustær iorh* V. l. 1,13. *a mothær wagh oc ey a fathærs* E. l. 1,5. — Formerne på -*s*, som ikke spores i sk. l.**, ser vi derimod i de gl. sv. love; allerede i ældre VGL. forekommer *faþurs* 3_6. 24^8, og i de andre love dukker formerne på -*s* frem også i de øvrige herhen hørende ord.

I flert. forekommer foruden det af jy. l. i böjningsmønstret anførte *brøth*ær endvidere nf. *brøthær* E. l. 1,44. 2,11. 3,26 (101_{18}). *sam brøthær . . . half brøthær* E. l. 1,47. gf. *brøthær* E. l. 1,19. 20 ov. 3,31 og (hf.) *af the brøthær* E. l. 1,43. *mæth tølf gild brøth*ær Fl. st. 78. (*mællæ gilbrøthær* 'Harpest.' 105^{11}).***

---

*) 286 fol. har *fathers weri* 21_3; *mothers hialp* 47^3.

**) Petersen anfører (sprogh. I, 105) *mothers, fathers* under »1ste periode«; de findes hverken i runeh. eller det hadorf., men derimod i yngre skånsk (cod. Ranzov., f. eks. *fathirssins* sk. arvb. c. 35; endogså: *sina kunas eighn oc therres mothirs* sk. arvb. c. 53). — Dog har den senere del af runeh. ef. *faþurs* bl. $94a^2$ (*þe hæfndu faþurs a kunung atild).*

***) Stokh. B 77 har ved siden af det ældre *brøth*ær $77a^2$. $91b^6$ også *brøthræ* $82a^3$.

Digitized by Google

§ 57. IV. Stammer på -an.

Disse spiller en meget vigtig rolle i vor sprogklasse, således at hovedinddelingen af navneordene i to böjningsmåder hos Rask og Grimm (sé s. 14—15) består i, at alle stammer på *-an* regnes til den ene, alle andre til den anden. Den gotiske sprogklasses forkærlighed for *-an* viser sig navnlig i, at ethvert tillægsord i den bestemte form föjer *-an* til stammen.

Efterat have opstillet böjningsmønstre for de forskellige kön fra vore love og have anført de former, der findes i kilderne, vil vi til slutning under ét betragte enkelte mærkelige former noget nöjere:

§ 58. **hankön.**

		oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent.	nf.	arfi	*arfæ*	2,7	**grannæ* *	
	gf.	arfa	**arfa(-æ)*			
	hf.	arfa	*arua*	13,6		
	ef.	arfa	**arfa(-æ)*			
Flt.	nf.	arfar	*arfæ*	1,11	*grannæ*	124^3
	gf.	arfa	*arfæ*	1,8		*
	hf.	örfum	*arfum*	1,11		102_5
	ef.	arfa	*arua*	1,1		196^6

Sk. l. står i ent. i det hele på oldsprogets standpunkt; dog er *-i* i nf. og *-a* i de andre forholdsformer i reglen udtrykt ved *-æ*; derimod træffes *-a* i nf. ligesålidt som *-i* udenfor nf. Vi finder således: nf. *arfæ, arfin* kl. 9 (*aruæ, aruæn* S.; *arui* AM. 37 på begge steder). *utarfæ* 1,21. *bane* og *banæ* † 5,38. *arftæke* 8,3 (*arftaki* S.). *frælsgiui* † 6,6. *oghse* 7,7. *saksøkiaræ* 7,11 (*sac søkiær* S.). *kirkiu brytaræ ællær morþare* 7,15. *bardaghæ* † 6,2. gf. *bardagha* 5,28. *timæ* † 5,7. *oghsæ* 7,14. hf. *saksøkiara* 13,4 (*sac søkiæræ* S.).

*) ordet *arfi* findes ikke i jy. l. (sml. orddannelseslæren).

Digitized by Google

arua 13,6. *banæ* † 5,38. ef. *bana sac* † 5,35. *grannæ* 9,3. *næfæ* 5,16.

§ 59. I jy. l. og de sæll. love er *-i* og *-a* regelmæssig blevet *-æ* og hele ent. derfor ens; dog findes et par spor af nf. på *-i*, nemlig: *nivi* jy. l. 45_1. 53_2. *niui* E. l. 3,57 (125_2), men *niuæ* ib. 2,11. *arftaki* E. l. 1,33 (*arf take* ib. 3,57 (125_2)). Også findes med bortkastet end. *ut arf* V. l. 1,8 (men *ut aruæ* ib. 1,1 § 3), og dette er i jy. l. reglen i de ord, der svarer til de oldnord. på *-ari* (*-eri*)*: *egh*ær jy. l. 74^8. *garth bryt*ær (flt.) jy. l. 275^2 (sk. l. havde *kirkiu brytaræ*; spor til bortkastelse af end. viser sig dog i *sac søkiær* hos S.; sé foran). *gømær* E. l. 3,58 (Ros. *gømæræ*). *arf takær* E. l. 3,57 (126^3) (Ros. *arftakæræ*). *ryddær* Fl. st. 17.**

§ 60. I flert. faldt *r* bort i nf. af end. *-ar*, og nf. og gf. faldt således sammen; i sk. l. ender nf., gf. og ef. på *-a*, i alm. *-æ*: nf. *arfæ* (*arua* S.) 1,11. *grannæ* 4,1. *timæ* kl. 14***. gf. *hanzka* 11,11. *arfæ* 1,8. *grannæ* 7,5. hf. *arfum* 1,10. 11. *grannum* 4,2. *timum* kl. 14 S. & AM. 37. ef. *arfæ* 1,7. *til rætræ arua* (*til rættæ aruæ* S.) 1,1.

I jy. l. og de sæll. love har vi overalt *æ*; hf. på *-um* er kun lævnet i *grannum* E. l. 2,73. Alle former i flert.

---

*) i oldnord. er ordene på *-ari* overflyttede fra *ja-* til *an*-klassen; i got. ender nf. på *-areis*, st. *-arja-*. Et minde om det oprindelige forhold viser oldnord. former på *-eri* med omlyd; sml. Gislason oldn. formlære § 45, s. 12; tidsk. for fil. og pædag. VI, 253. Lyngby sammesteds 49-50. — I jy. l. bortkaster kun Flensbh. regelmæssig endelsen i disse ord, f. eks. $214^{1.3.9.12}$ *skipær*, men 286 fol. overalt *skipæræ*; sml. også eksemplet § 61 anm.

**) Den yngre ef. på *-s* blev påvist i ordet *bonde* (§ 54), der i ent. er *an*-stamme; ellers findes det ikke i nogen *an*-stamme i lovene, men først i AM. 187: *i thæn hælghanz nafn* $50a^3$ (det samme på gl. svensk; sé Rydqv. II, 177-78; derimod har jy. l. 12^2: *i fathærs nafnæ oc suns* [*oc*] *hin hælghæ andæ*). Stokh. B 77 har: *innæn thænnæ frothæs daghæ* 81 b^2 (men *frothæ graf* 81 b^8. *frothæ søn* $82a_4$).

***) *þæse ær timæ þe* (men S. og AM. 37 *æræ* og *æru*) — det eneste sikkre eks. fra runeh. på ent. for flert. i udsagnsordet.

Digitized by Google

blev således ens; vi finder da: *grannæ* jy. l. 124^{2}. 203^{2}. V. l. 2,47. E. l. 2,50 (51_{13}). *æruæ* V. l. 1,22. *arfuæ* E. l. 1,36 sl. *niuæ* E. l. 3,2. *aniuæ* V. l. 2,29. *hanszkæ* jy. l. 130_{8}. *borghæ* jy. l. 149^{2}. *timæ* jy. l. 171^{4}. 172^{1}. sæll. kl. $70_{6.11}$. E. l. 2,69 (74^{8}). 3,28, og uden end. *mæth . . . sæx andræ skipær* jy. l. 207^{2}. *til allæ skip*ær *tharf* jy. l. 214^{1} (sml. § 59 og not.*). Det *-r*, hvorpå flert. nu ender ('timer' o. s. v.) findes (med en enkelt undtagelse, som vi straks skal omtale) ligesålidt i vore gamle love som hos 'Harpestræng' og i AM. 187, 8vo; nogle flertalsformer fra dem vil vi endnu tilföje: *timæ* H. 47^{8}. AM. 187 bl. $50a_{10}$. *kyærnæ* H. $154^{8.8}$; *kærnæ* AM. 187, $3b_{6}$ (oldn. *kjarni*). *gnistæ* H. 138^{3} (oldn. *(g)neisti*). *spinæ* H. 75^{12}. $111^{1.3.4}$. 116_{7}. 140^{10}. *spenæ* AM. 187, $39a_{8}$ (oldn. *speni*). *dropæ* AM. 187, $2a^{18}$. b^{8}. *agborræ* AM. 187, $10b^{11}$ (ent. *agborre* $11a_{5}$; ordet findes ikke på oldn., men gl. sv. *aghborre* VGL. XIV^{19}). *thinæ læbæ* AM. 187, $21b_{10}$ (ent. *læpæ* V. l. 2,6; *saar lippæ* H. 52_{6}; sml. Rydqv. III, 121). *langæ (gamlæ) hostæ* H. 78^{7}. 81^{18} (oldn. *hósti*). *allæ sarøki* H. 85_{1}*.

§ 61. Går en selvlyd foran afledningsendelsen *-an*, sammensmælter på gl. dansk böjningsendelsens selvlyd med rodselvlyden, sål. *landbo* = oldn. *landbúi* (ældre VGL. *landboe, lanboe* $32^{1.4}$); sml. § 44. Vi får altså:

		sk. l.		jy. l. og sæll. love	
Ent.	nf.	*lanbo*	17,3	*lanbo*	84_{2}
	gf.	*lanbo*	17,8	**lanbo*	
	hf.	*lanbo*	17,3	*lanbo*	144^{4}
	ef.	**lanbo*		**lanbo*	
Flt.	nf.	*lanbo*	17,4	*landbo*	E. l. 2,49 (50^{5})**

*) med *i* efter ganelyden; ent. *en sarøki* 93^{4}. *øki* bruges ligeledes hos 'Harpestr.' i sammensætningen *hwalsøky* 51_{4}; det er oldnord. *auki*, der også bruges i forbindelsen *hvals auki* (= »sperma ceti«). — Stokh. B 77 har ligeledes: *oc drapæ kæisær lothwik mæth mangæ vtallikæ greuæ oc hærtughæ* $86a^{6-7}$.

**) ligeledes har Roskilde bispestols jordebog *octo landbo* (Scr. Rer. D. VII, 30, 32) og Stokh. B 77 *tha drapæ wændælbo honum* $88a_{1}$.

Digitized by Google

Derimod har Fl. st. i flert. *mæth atæ naabur* 60. *two nabur* 126 (110_1) og på samme måde AM. 286 fol. af jy. l. *vm lanbor* 218_2. Det er den nye form på *-r*, der er trængt frem, og dette er det eneste eks. derpå fra vort ældre sprog, som vi ovenfor bemærkede.

Anm. Ordet *oghse* sk. l. 7,7. 14. *oxæ* E. l. 2,58. 65 (70_8) findes ikke i flert. i de ældste håndskrifter af vore love; men jy. l. 275^{1-2} har 286 fol. *vtæn for getær enæ. oc for garth brytæræ swa sum ær swin oc øgsnæ. oc for thi scal han dømæ bondæn til at gømæ sin garthbrytær. af thessæ garthæ* o. s. v. og 453 *vtæn for getær enæ. oc for garth brytær swo sum ær øxæn. oc swiin. for thy at han delæ bondæn til at gømæ sinæ garth brytær. Af* o. s. v.; ligeledes har Stokh. B 77 *mz yxæn* $86b_9$; den gamle da. bibeloversæt. *øxæn* (Molb. s. 299); men AM. 187: *om oxæ worthæ siukæ* $53b_6$ (*oxen* ib. b_5).

§ 62. **hunkön.**

		oldnord.	sk. l.	jy. l.
Ent.	nf.	vika	*vka* kl. 14 AM. 37 *uku* kl. 14	*
	gf.	viku	*	*vkæ* 172^6
	hf.	viku	*uku* 7,16	*
	ef.	viku	*	*
Flt.	nf.	vikur	*uku* *	40_1
	gf.	vikur	*uku* 1,1	12_1
	hf.	vikum	*vkum* kl. epil. S.	*vkæ* *
	ef.	vikna	*vkna* kl. 14 AM. 37 *uku* kl. 14	172^4

Vi finder her flere mærkelige former, som vi tildels vil få lejlighed til at omtale nærmere nedenfor. Her skal kun bemærkes følgende med hensyn til de i böjningsmønstret opstillede former:

I ent. står sk. l. på oldsprogets standpunkt, når undtages, at nf. ender på *-u* ved siden af *-a*, det vil sige, at formerne fra de andre forholdsformer også er trængt ind i nævnef., ligesom vi så ved stammerne på

Digitized by Google

-tar (§ 55). Ofte er endelsen fordunklet til *-æ*, der både kan stå for *-a* og *-u*. Vi finder da følgende former:

nf. på *-u*: *kunu* 1,15. 2,1. 9,22 (S. overalt *kunæ*)*. 13,5 bis (= S. på første sted, men på andet sted *kunan*). 13,10 (S. *kuna*)*. kl. 12 (= S.). *uku* kl. 14 ter (S. *ukæ*; AM. 37 *vka* på første, *i . . uku* på andet og tredje sted). *annur laghstæfnu . . . þriþia laghstæfnu* 9,19 (= S.).

nf. på *-a*: *kuna* 13,5 bis (S. *kunæ*). 9,22 bis (= S. på første, men *kunæ* på andet sted). 7,18 (= S.). *annar mylla* 12,4 (S. *annur mylne*).

nf. på *-æ*: *kunæ* 1,4 (S. *kunu*). 2,9 (S. *kuna*). *kunæn* 1,6 (*konan* S.).

Nogen bestemthed hersker altså ikke i brugen af disse former, hvilket navnlig tydelig viser sig 13,5, hvor der i få linjer først to gange står *kunu* og derpå to gange *kuna*. Navnlig i runeh. er formerne på *-u* trængt frem; af de 7 steder, hvor det har *kunu*, findes det kun på de to hos S., som så rigtignok til gengæld har det et andet sted, hvor runeh. læser *kunæ*.**

Medens formerne på *u* således ofte er trængt ind i nf., forekommer aldrig former på *-a* udenfor nf., ligesålidt som vi under hankönnets *an*-stammer finder en form på *-i*, eller under stammerne på *-ðar*, *-tar* en form på *-ir* udenfor nævneformen***.

*) Det kan bemærkes, at Schlyter som i mange andre tilfælde, hvor det gælder det rent sproglige, ikke på et eneste af disse steder anfører varianten fra runeh.

**) Ved en öjeblikkelig distraktionsfejl har Petersen (sprogh. I, 106) sammenlignet nf. *kunu* med de angelsaks. hunkönsord på *-u*.

***) Man er heraf berettiget til at slutte, at *-æ* i nf. ent. af *an*-stammerne i hak. står for *-i* (ikke *-a*, da her ingen blanding af nf. og de andre forholdsformer spores; sml. § 58), i huk. for *-a* eller *-u*, men udenfor nf. i hak. for *-a*, i huk. for *-u*, samt at *-ær* i nf. af stammerne på *-ðar*, *-tar* står for *-ir*, *-ur*, udenfor nf. for *-ur*, såat böjningsmønstrene fra sk. l. med de oprindelige ufordunklede selvlyd i ent. vilde lyde:

Digitized by Google

I gf., hf. og ef. findes kun *-u* (eller *-æ*), f. eks. gf.: *kunu* 1,1. 5. 6. 7,18. *gatu* 4,1. *myllu* 12,1 (S. *mylnu*). *kunæ* 1,6 (S. *-u*). *skeppæ* 14,3 (S. *skiæppu*). hf. *kunu* 1,3. 13,1. *næso* 5,10. ef. *kunu* 1,8. *myllu* 12,1 (S. *mylnu*).

---

nf.	*arfi*	*uka* / *uku*	*faþir* / *faþur*
gf. / hf. / ef.	*arfa*	*uku*	*faþur*

Kun af ordet *bonde* (§ 54) har runeh. 9,5 både i nf. og gf. *bonde* (det hadorf. håndskr. derimod rigtig i nf. *bonde*, gf. *bondæ*); men dette ene eksempel vejer intet, da *-e* her som så ofte må stå for *-æ*, ikke for *-i*; ellers bruger runeh. nemlig stadig i nf. *bondæ*, hvor det had. også har *bonde* f. eks. 1,21. 25. 2,1, hvorimod begge håndskrifter ellers udenfor nævnef. stadig har *bondæ*, *-a*, hvilket også gælder alle de andre hankönsstammer på *-an*. Som en forveksling af *æ* og *e* betragter jeg det ligeledes, når det had. h. 4,17, hvor runeh. mangler, har *af rætum æghande* (sml. 1,1 *mæþ sinum uæriændæ* runeh., men *mæth sinæ wæriande* had. h.). En ren skrivfejl er *bani sac* 5,36 i had. h. (runeh. mangler, de andre *bana sac*). Også i hunkönnets *an*-stammer kunde nf. i et par tilfælde synes at være trængt ind i gf. i runeh., nemlig i det i indledningen s. 5 anførte sted 7,9 sl., hvor runeh. har *friþløsa*, men had. h. *friþløso*; måské kunde ordet i runeh. opfattes som udsagnso., og læsemåden i had. h. blev da urigtig (fremkaldt ved det lige foran stående *friþløso*), eller *fa hanum*, som de andre håndskrr. har foran dette ord, har været glemt i det håndskr., der lå til grund både for A og B, hvorved runeh.s *friþløsa* for *-o* let forklares, da hele stedet blev uforståeligt for afskriveren; ligeledes har runeh. 7,10 *þa skal læggiæ fore hanum halfs manaþæ stæfna*, men da had. h. læser *leggiæs . . . . stæfnæ*, har grundhåndskriftet måské haft *læggiæs . . . . stæfna*. Jeg kan således ikke tillægge disse undtagelser fra den af mig opstillede regel nogen vægt. Rigtignok ligger det nær at antage, at den, der i nf. brugte *kunu*, *faþur* ved siden af *kuna*, *faþir*, også i gf. kunde bruge *kuna*, *faþir* ved siden af *kunu*, *faþur*; men en sådan slutning finder jeg ikke berettiget for den sprogform, der ellers gennemgående hersker i de to ældste håndskrifter af sk. l.; ligesom i hankönnets *a*-stammer gf. fuldstændig har fortrængt nf., ser vi også gf. på veje til at trænge ind i nf. i huk.s *an*-stammer og i stam. på *-ðar*, *-tar*; men den kamp, der således hersker mellem nf. og gf., og i hvilken gf. synes at skulle sejre, ender dog tilsidst med at nf. i en senere periode af

Digitized by Google

I jy. l. og de sæll. love har vi i alle forholdsformer *-æ*: *kunæ*, *mylnæ*, *tungæ*, *gatæ*; kun E. l. 3,41 har bevaret en form på *-u* i udtrykket *mæth tiughu* (oldn. *tjúga*; sml. vort 'høtyv' o. s. v.).

§ 63. I flert. nf. og gf. viser sig i sk. l. gennemgående den lyst til at bortkaste *-r* af endelsen, som vi ofte tidligere har set i andre tilfælde, og først i yngre håndskrifter viser det sig atter, medens vi i runeh. ikke finder et eneste ord med *-ur* i flert. og i det had. kun to eksempler derpå. Vi finder sål. nf. *kunu* 2,6 bis (= S., de andre håndskrr. *kunur*). 2,8 (S. *kunur*); gf. *tiughu uku* 1,1 (yngre håndskrr. *ukur*). *snæru* 11,9 (= S., men de andre håndskrr. former med *-r*). *skæppæ* 14,3 (S. *skiæppur*).

Ligeledes mangler *-r* gennemgående i jy. l., hvor altså flert. ender på *-æ*: *qvinnæ*, *quinnæ* 12_1. 62_4. $114_{4.6}$. 148_1. 208_2. 252^8. Fl. st. s. 112. *vkæ* 12_1. 39^8. 40_1. *mylnæ* 82_2 bis (ent.?). *delæ* 105^1. 270_2. *fleræ reszlæ* 222_8. 224^8 (*en reszlæ* 222_4. 224_5). *i theræ kistæ* 190_5. *ni skippæ* 210_8 og uden endelse: *tvo strok skiep*, *sæx landz skiep* Fl. st. s. 112. — Derimod forekommer endelsen *-ær* kun i *grankonær*, *grankvnæʀ* jy. l. 102_4. 103^1.

De sæll. love vakler mellem endelsen *-æ* og *-ær*. Vi finder: *delæ* E. l. 1,23 (ent.?). *ukæ* sæll. kl. $74_{7.9}$. *nokær andræ waræ* E. l. 1,34 (19^5); men *kunær* E. l. 1,2. 26. V. l. 1,9. (*frughær* V. l., sé § 66 anm.). *ukær* E. l. 1,2. 2,55 (63^{13}). *dagh til siax ukær* ib. 2,51 (57_{14}). *swa a han til sæx ukær dagh* ib. 2,51 (54^{10}). Også findes *ukur* E. l. 3,24. *innæn siæx ukur* ib. 2,51 (55_{12}).

---

sprogets liv trænger fuldstændig igennem, såat vi i 'sk. arvebog' regelmæssig finder:

nf. gf. hf.	*fathir*	*kuna*
ef.	*fathirs*	*kunas*.

. Vaklen mellem *-æ* og *-ær* viser sig også hos 'Harpest.' og i AM. 187, 8vo; dog er hos Harpest. formerne på *-æ* de hyppigste, således *quinnæ* H. 61^{10} og oftere*. *ukæ* H. 156^{5}. *hozlæ* H. 138_{2}. *næthlæ* H. 95_{4}, *næthlæ* AM. 187 bl. $20b_{8}$. $25a^{7}$; men *næthlær* $38a^{8}$. *gæddæ* AM. 187, bl. $10b^{10}$ (oldn. *gedda*). *loppæ* H. 43^{6}; men *loppær* 102^{10}. *lop*er AM. 187, $53b^{4.6}$ (sml. *Loppa* Åsens ordb.). *fikæ* H. 90^{9}. 97_{5}; men *fikær* AM. 187, $6a_{8}$ (oldn. *fíkja*); også *rynkiæ* H. 73_{2} (oldn. *hrukka*; sml. § 66 sl.). Derimod findes *-ær* i: *konær* H. 47^{12}. 66^{6} og oftere. *harthæ hosær* H. 57_{2} (oldn. *hosa*). *flughær* H. 43^{6}, *mangæ fluer* AM. 187, bl. $48a^{1}$ (oldn. *fluga*). *wartær* H. 128_{10} (oldn. *varta*). *kaker* AM. 187, $9a_{9}$. $16a^{8}$ (sml. *Kaka* Åsen). *ryttæʀ* H. 113^{13} (svensk *rotta* huk.). *myrær* AM. 187, $35a_{11}$ (svensk *myra* huk.).**

§ 64. I ef. flert. finder vi den gamle form på *-na* i udtrykket *fran ni ucnæ fasto* sk. kl. 14 i det had. håndskr. og AM. 37 (*vkna*), hvorimod runeh. på dette sted har *uku*, samme form, som bruges i nf. og gf. flert. I de andre

*) ligeledes Stokh. B 77: *tha sæntæs theræ quinnæ* $82a_{9}$. *drap en dag en kæmpæ oc annæn dagh twa kæmpæ* $83a_{9}$ (= oldn. *kempa*; sml. hak. *kappi*). — Hos Harpestr. hører vel også følgende flertalsformer herhen, skønt könnet ikke er ganske sikkert, men som jeg dog vil anføre her, da de alle i flert. ender på *-æ* hos Harp. i modsætning til den nuværende sprogbrug: *garæ* 137^{7}. 148^{6} (oldn.? *gdri*; Åsen *Gåra* og *Gåre*). *stripæ* 138^{4} (Åsen *Stripa*). *spottæ* 138^{10}. 141_{2} (sml. norsk *Spetta*). *smittæ* 60^{4}. 65_{7}. 132^{10} (*en smittæ* 64^{1}; sml. Fl. st. 35: *mæth nokær smit gørth fult* og gl. svensk *smit* i ett forn-sv. legendar. udg. af Stephens s. 63^{16}: *føþas af renne mø vtan smit*, samt N. M. Petersen sprogh. II, 325). *blænæ* 96_{3}. 111^{12} (ent. *lauth a blenæ tha forwarthær hun* 107^{13}). Hak. er vist *boldæ* (norsk og sv. *bolde*) 47^{1}. 56^{5} (*en bolde* 77^{9}; også *byld* bruges ofte hos Harpestr. (82_{5} o.s.v.) og i AM. 187 *byld* $56b^{4}$, *byldæn* ib. b^{6}; bib. 1550 *Bulde* ɔ: »bylder« 5 Moseb. 28,27. 35). *krummæ* 107^{11}. *æggi blomæ* 158^{4}.

**) Som bevis på hvorledes *-r* trænger frem i AM. 187, kan det også tjene, at medens Harpestr. stadig bruger flert. *thinningæ* f. ex. 69_{3}, har AM. ikke blot *thynningæ*, *thinninge* $1b_{5}$. $2a^{2}$ og oftere, men også *thininger*, *thinninger* $3b^{5}$. $16a^{4}$ (ent. *thynningh* Harp. 127^{14}).

Digitized by Google

love hedder det: *sæx ukæ hæfh* V. l. 1,1 § 7*. *sæx uktæ rum* 1,1 § 12 bis**. *ni vkæ fastæ* jy. l. 172¹. Alle lovene har bevaret den gamle ef. *kvinna: goþræ kuina* (*gothæ quinnæ* S.) sk. l. 1,1. *kuinnæ* 1,21. *quinnæ* jy. l. 86¹. 22₁. *kwinnæ* E. l. 1,17 [i jy. l. og hos 'Harpest.' bruges *quinnæ* også i de andre forholdsformer i flert. istedetfor og sammen med *konær*; sé eksemplerne ovenfor***].

§ 65. Blandt *an*-stammerne træffer vi såvel i vore love som på oldnordisk stammer på *-jan*:

	oldnord.:	
	hak.	huk.
Ent.	höfðingi	kirkja
	höfðingja	kirkju
Flt.	höfðingjar	kirkjur

I vore love svarer hertil:

	sk. l.				jy. l.			
Ent.	*bryti*	7,21	*kirkia*	kl. 2	*bryti*	51₅	*kirki*	f. (5³)
			kirkiu	kl. 2				
	brytia	9,5	*kirkiu*	5,15	*bryti*	120⁶	*kirki*	f. (6⁴)
Flt.	*brytiæ*	9,5	**kirkiu*		*bryti*	166¹·⁴	**kirki*	

I sk. l. er forholdet som på oldnord., når undtages, at i huk. formen på *-u* også er trængt ind i nf. ved siden af den på *-a*, ligesom i de andre *an*-stammer; dog er det kun runeh., der i kl. 2 har nf. *kirkiu* og *kirkia* ved siden af hinanden; had. h. og AM. 37 har på begge steder *kirkia*.

---

*) det fortjener at bemærkes, at sk. arveb. her har den gl. ef. *siex vghna hefth.*

**) sk. arvb. *siex vkun rum* på første sted, på andet *i siex wghum.*

***) når det hos Harpest. 51¹² hedder: *Thæt . . . økær konær miælk oc wækkær lyst til quinnæ*, kunde *konær* opfattes som ef. uden betegnelse, men er dog snarere hf. (sml. § 46 not.**). I dette eksempel sér vi den oprindelige ef. til *konær* quinnæ fremtræde som et selvstændigt ord ved siden af »kone» og med den mere omfattende betydning, hvorimod kone er brugt i modsætning dertil om »den gifte kvinde».

Digitized by Google

Af herhen hørende former træffes forøvrigt i sk. l. i hak. nf. *bryti* oftere (*brytin*, *brytæn* 15,4) og i de andre forholdsformer *brytia* 15,4.6; *brytiæ* † 3,16. *uilia* 14,5; *uiliæ* 7,13. På flert. findes intet eks. uden *brytiæ* 9,5. I huk. nf. *kirkia* og *kirkiu* (sé ovenfor). *ænkiæ* 3,2. *styriæ* 8,1 (S. *styria*) og i de andre forholdsformer *kirkiu*. Ingen flertalsform forekommer.

§ 66. I jy. l. og de sæll. love forekommer i hak. *bryti* helt igennem*, desuden nf. *wiliæ* jy. l. 263_1 og ligeledes i de andre forholdsformer i ent. Hvad der § 59 blev bemærket om ordene på *-ær* i jy. l., svarende til oldnord. *-ari*, gælder ligeledes ordene, der svarer til de oldnord. på *-ingi*, idet disse på samme måde bortkaster endelsen i jy. l.** og helt igennem ender på *-ing*: *allæ hans aruing* 20^5 og ofte. *allæ wærldz høfthing* f. (6^3). *thinghøring* $72^{3.7}$. *næfning skvlæ swæræ* 126^2 o. s. v.; ligeledes *aruæng* V. l. 1,3 (15^8), men *aruænge* ib. (15^9), *aruingæ* 1,21. E. l. 1,1 (hf. ent. *enum ærfungæ* E. l. 1,32). Da disse ord således i deres böjning ikke blev forskellige fra stammerne på *-inga*, er det også let forklarligt, at vi i ef. ent. finder den yngre form på *-s*, *høfthings* jy. l. f. (3^8. 4^6)***. I huk.sordene har jy. l. i ent. *kirki* (sé ovenfor, *kirki sokæn* 166^6), *ænki* (nf. 57^1, *ænki bo* $35^{3.4}$), i flert. *enki* 149^3; men også *styriæ* 276_2; de sæll. love har afvekslende *kyrkiæ* E. l. 2,8. *kyrki*

---

*) $166^{1.4}$ hvor Flensborgh. i flert. har *bryti* findes den yngre form *brytir* hos Ros.

**) dette gælder dog kun Flensborgh.; 286 fol. har også *-ingæ*, f. eks. 197^2 *nefningæ* (= Flensbh. *twiggi næfning witnæ*); sml. § 59 not.*. 197^2 har 453 den yngre ef. *twiggi næfnings*. Også sk. l. 5,3, hvor runeh. mangler, har det had. h. *hin ær høfþing war* (AM. 41 *hyfthing*). Mulig er da i gl. da. alle disse ord stammer på *-inga*, ikke som i oldnord. og gl. sv. på *-ingjan*.

***) 4^6 må *høfthings* måské endogså efter sammenhængen snarest opfattes som ef. flert., skönt udsagnsordet står i ent. i Flensborgh. og 455, 12mo (Thorsen V. l. 79_1), medens flert. bruges i 286 fol. (*oc høfthin(g)s i land æræ*) og i 453 12mo (*oc høfthings thær i land æræ*).

Digitized by Google

ib. 2,9. *kirkæ* V. l. 1,5. *ænki* V. l. 1,13. *styrie* E. l. 3,62.* (Ligeledes findes hos 'Harpest.' *lyliæ root* 73[5], men *lyli blathæ* 73[7]. Den fra ham i § 63 anførte flertalsform *rynkiæ* hører også herhen, ligesom gl. sv. *rynkia*, Rydqv. II, 224, men oldn. *hrukka*; omvendt har oldnord. *fíkja*, men gl. sv. og da. *fika*).

Anm. Ligesom i vore love *ble* svarer til oldnord. *blæja* (sml. oldn. *styrja*, *styriæ* sk. l. 8,1. Er. l. 3,62. jy. l. 276₂, men nu «*stør*»; sé i det hele foran § 44), således svarer også til oldn. *húsfreyja* det i vore love meget alm. *husfrø* (*husfræ* E. l. 1,3 ov.**), ef. *husfrø* (*husfrø*) sk. l. 7,6. jy. l. 61[2]. 187₃. 251₂. E. l. 1,11. 27 ov. 35 ov. 37. *husfrøn* E. l. 1,35***; dog findes det yngre *husfrøs* jy. l. 18₃†. — I V. l. forekommer formen *husfrø* 1,6 (17[6]); men ved siden deraf findes ef. *fruænnæ* 1,1 § 16. 1,2 (14[3]). 1,6 (17[5]), der må være *an*-stamme (= oldn. *frúinnar*), ligesom *fruæn* 1,1 § 16 (nf.). § 18 (nf. & gf.), da vi desuden finder nf. *fruæ* 1,1 § 17, *frughæn* 1,7; gf. *fruhæ* 1,1 § 15 og ef. *frughæ* 1,10. I flert. bruges *frughær* 1,10 (nf.). 1,8 (gf.) (Sk. arveb. har næsten på alle disse steder former af ordet *kuna*††; men dog findes også dèr *høsfrw* c. 34 og c. 42 og ef. *husfruna* c. 42). I Stokh. B 77 forekommer ved siden af *husfrughæ* (bl. 86b[10] og oftere†††) også *til hustrø* 79b₆. Med hensyn til de tilsvarende former i gl. svensk sml. Rydqv. II, 81.

*) herhen hører også *deyæ* E. l. 3,19 (93[16]. 94[4]) = oldn. *deigja*.

**) formen *husfræ* findes oftere i 286 fol. og 453 12mo af jy. l.

***) ligesom ef. *kunæn* E. l. 1,2 bis. 5. 36. V. l. 2,37. 3,13 (60₃), men *kirkins* jy. l. f. 6[7] (*kyrkiæns* 455, 12mo (Thorsen V. l. 80[16]); *kyrkins* 286 fol.). 219[1] (*kirkens* 286 fol.).

†) medens Flensborgh. har ef. *husfrø* 61[2]. 187₃. 251₂, men *husfrøs* 18₃, har 286 fol. alle steder *husfre*, *husfræ*, men 453 *husfrø* 61[2], derimod *husfrøs* 18₃. 251₂, *husfrøøs* 187₃.

††) V. l. har *nockæ frughær* 1,8. *nokkæ frughær* og *nockæ frughæ ræt* 1,10; men *nockæ kunær* 1,9; sk. arveb. kun *nokkakunar* og *nokkakuno ræt*. På alle de ovenfor nævnte steder af V. l. er *frughæ* derfor at betragte som det yngre ord, der er trådt istedetfor det ældre *kunæ*, som uden tvivl fandtes i grundhåndskriftet; på samme måde finder vi istedetfor *kunæn* E. l. 3,9 (87[16]). ib. 1,5. 36. V. l. 3,13 (60₃) — på de tre sidste steder ef. — *frughæn*, *frughænnæ* og istedetfor *kunær oc møør* E. l. 1,26 *frughær ok iunkfrughær* i AM. 26 8vo (ordet *iuncfrugh* bruges også hos Harp. 144[2]).

†††) Også 80a[10], hvor Rasks afskrift (s. 6[12]) har *hwstrughæ* står i håndskr. *hwsfrughæ*.

Digitized by Google

§ 67. **Intetkön.**

	oldnord.	sk. l.		jy. l.	
Ent. nf.	auga	*øghæ*	*	*øghæ*	*
gf.			5,10		233^3
hf.			*		*
ef.			*		*
Flt. nf.	augu	*øghon*	*	*øghæn*	*
gf.			5,10		232_1
hf.	augum	**øghum*		**øghæn*	
ef.	augna	**øghna*		**øghnæ*	

Foruden det som sideform til *hion* forekommende *hiona* (§ 12, anm. 2) findes i vore love kun to intetkönsord på *-an* i følgende former:*

ent.: *øghæ* sk. l. 5,10. jy. l. 100^6. V. l. 2,3**. E. l. 2,33. *ygh* Fl. st. 74. — *øræ* sk. l. 5,13. jy. l. 233^4. V. l. 2,4**. E. l. 2,35.

flert. nf. og gf. *øghon* sk. l. 5,10. *øghæn* jy. l. 232_1. V. l. 2,3**. 3,12 (56^2). E. l. 2,33 bis. Fl. st. 23. — *ørnæ* V. l. 2,4**. ef. *ørnæ* E. l. 2,35.

---

*) I lægebøgerne findes derimod flere af de til de oldnord. *an*-stammer af intetk. svarende ord, sål. *hiarthæt* H. 56^2. *gul sturkær oc them thær krankæ hiartæ oc ræddæ æræ i thæm* 42^{1-2} (sml. bib. 1550: *alle Menniskis hierte skulle bliffue bløde* Es. 13,7). *ær man niuræ hart* H. 44^6. *niuræ wærc* 113^2. *siuc niuræ* 62^1. *siuk niuræ . . . oc siuk hiartæ* 105_{2-3} (sml. bibl. 1550: *de thu nyre* 3 Moseb. 3,4. 10. 15 og bestemt *nyrene* ibid. *mine Nyre* Ps. 139,13. Jer. Begr. 3,13). — Derimod er *lungæ* blevet huk.: *hun draghær fra lungæ alt thæt hænnæ ær skathælict* H. 105^{6-7}. *tac wæthræ lungæ oc læg hænnæ warm pa saret* AM. 187, bl. $48a_{9-11}$. *thijn lungæ* ib. $31b^9$. *syn lungæ* H. 147^3 (sml. Rydqv. II, 232: »*lunga*, i Svensk fornskrift sentida och fem.»).

**) de tilsvarende steder i sk. orbm. har *eet øya, et øra; bathe oyen, bathe ørin.* — Harpest. og AM. 187 har i flert. *øghæn* H. 44^4. AM. 187, bl. $5a_2$ og ofte (*øghn* H. 101_7. *øgnh* 42^7; i Susos visdomsbog bruges ofte *øghøn*) og *øræn* H. 94^1. AM. 187 $5a^3$ og oftere (*ørøn* AM. 187, bl. $1b_2$. $6a^3$); men ved siden deraf bruger H. meget ofte *ørnæ* (i *ørnæ* 46^{11}. $48_{4.5}$ o. s. v.) ligesom V. l. 2,4, en form, der

Digitized by Google

§ 68. Efter således at have fremstillet de i vore love forekommende former af ordene på *-an*, vil vi noget nærmere betragte enkelte af disse former. At afledningsendelsen *-an* spiller en vigtig rolle i vor sprogklasse, har vi allerede omtalt, og de fleste af de med *-an* afledede ord tilhører den særlige gotiske udvikling*. I vor sprogklasse mister stammeudlyden sit *-n* i nf. ent. (got. *hana, tuggo, hairto* = oldnord. *hani, tunga, hjarta*), ligesom også i andre sprog i vor sprogæt *n*-stammerne ofte mister deres *-n* i nf. ent.; men i de nordiske sprog er *n*'et ofte faldet bort i hele böjningen: oldnord. har det kun i ef. flert. af intk. og huk. og i hak. som ruin i former som *gumna* af nf. *gumi*; ved misforståelse trængte i disse hankönsord formerne med *n* senere også ind i de andre forholdsformer i flert.** Hankönsformer svarende til

---

falder sammen med ef., som findes E. l. 2,35 (*um ørnæ* [Ros. *øræ*; Thorsen s. 140₅; sml. s. 147[2]] *warthær annæt af huggit*) og ligel. hos Harpest. og i AM. 187 i forbindelserne *ørnæwærk* H. 51₆, *øgnæ wærk* H. 42[6]. *øgne wærch* AM. 187, bl. 7a₇. *øghnæ sot* ib. bl. 11a[8]. — Brugen af *ørnæ* i de andre forholdsformer i flert. udenfor ef. svarer til den foran § 63—64 omtalte brug af den oprindelige ef. *quinnæ* i jy. l. og hos Harpestr.; men med *kvinne* gik man endnu videre, idet det udviklede sig til et selvstændigt ord ved siden af *kone*.

*) Forholdet mellem det *-an*, der er særlig gotisk, og det, der tilhører vor hele sprogæt, vil blive nærmere udviklet i orddannelseslæren.

**) Edda viser os både det oprindelige forhold og tillige overgangen til det nye i former som:

Ent.	nf.	gumi Hávam. 12.	skati Hyndlul. 9.
	gf	guma Hávam. 72.	
	hf.	guma Hávam. 38.	
	ef.	guma Hávam. 17.	
Flt.	nf.	gumar Lokas. 45. Sig. II, 20.	skatar Guð. II, 15.
		gumnar Hávam. 32. H. Hi. 23.	
	gf.	guma Lokas. 55.	
	hf.	gumnum H. Hi. 1.	
	ef.	gumna Hávam. 15. skatna Hyndl. 21.	Gotna Sig. I, 35.
		guma Sig. II, 19.	Gota brot af S. 9.

Digitized by Google

oldnord. *gumna* træffes hverken i gl. svensk eller gl. dansk; et enkelt spor viser os dog, at de har været tilstede: i Gutasaga c. 2, hvor *gutar* bruges om Gullands indbyggere (*siþan sentu gutar sendumen manga tjl suiarikis*), hedder det i slutn.: *sendimen al* (ɔ: «skal») *oc kunungr oc ierl samulaiþ a gutnal þing senda*, hvor *gutnal þing* står for *gutna alþing* (Rydqv. II, 200; sml. Schlyter i glossaret: «*Gutnal þing* dicitur pro *guta al þing*; qua autem ratione litt. *n* heic irrepserit, difficile est dictu»). Derimod er formen *næfna* i ØGL. 199[6] (*tue øra uaþmala tuæggia næfna bret*) af *nævi* (oldn. *hnefi*) mig höjst mistænkelig, og jeg tvivler ikke på, at der bør læses *næfua* (sml. Rydqv. II, 196). Hunkönnets ef. flert. på *-na* findes derimod oftere i de gl. sv. love (Rydqv. II, 220) og har også været på gl. dansk, da et sikkert eksempel er os overleveret (foruden det oftere forekommende *kuinnæ*), nemlig *ucnæ* sk. kl. 14 i det had. håndskr. = *vkna* i AM. 37 (runeh. har derimod *uku*; sé foran § 64). At også ef. flert. i intetkön har endt på *-na*, viser formen *ørnæ* i Er. l., *øghnæ* hos Harp. og i AM. 187 (formen *ørnæ* trængte ved siden af *øræn* også ind i de andre forholdsformer allerede i vore ældste håndskrifter — sé eksemplerne foran § 67 —; derimod findes i dem ikke *øghnæ* udenfor ef.; nu bruger vi i flert. «öjne», men «ører» og undertiden «øren»).

§ 69. I disse tilfælde står altså sproget i vore og de svenske love på oldsprogets standpunkt; men i et enkelt tilfælde viser det ud derover og har noget, der er ældre, nemlig i flertalsformerne af intetkönsordene *øghæ* og *øræ*, der helt igennem har bevaret det oprindelige *-n* (sé § 67), medens oldnord. har *augu*, *eyru*.

Rigtignok mener Rask* og efter ham N. M. Petersen**,

*) «Den danske Grammatiks Endelser og Former af det islandske Sprog forklarede» i skand. literaturselskabs skrifter 17de bd., s. 89—90 (= samlede afh. I, 198—99).

**) sproghist. I, 106.

Digitized by Google

at det er den «bestemte» form, der er trængt ind på gl. svensk og dansk, medens K. J. Lyngby* udtrykker sig tvivlende. Men at vi i lovene har den ubestemte form, viser f. eks. Er. l. 2,33: *tu øghæn oc twa hændær oc twa føtær*. Vi måtte da antage, at det bestemte kendeord var vokset således sammen med disse ord, at det ikke mere føltes som kendeord; men denne antagelse synes urimelig, da det bestemte kendeord først sent er udviklet i sprogene** og i de ældste håndskrifter af vore love endnu fremtræder så sjælden, at man ikke kan antage, at det endog kan være fastvokset med et ord (således som det f. eks. senere gik med ordet «verden»). I de skrifter, hvor kendeordet er almindelig brugt på gl. svensk og dansk, finder vi det også föjet til de af os omtalte former; gl. sv. har således: *øghonin oc øronin* (Rydqv. II, 229—30), og hermed stemmer i gl. dansk formen *øghænen*, *øghænæn* i AM. 187, bl. 10b$_{11}$. 11b$^{6-7.18}$. 51b^{2} (*øghænæn* 7b^{8}). Vi ledes således til det resultat, at *-n* på gl. svensk og dansk i disse ord ikke kan skyldes en ung udvikling, men at vi her har former, der ligger det oprindelige nærmere end de norsk-isl. former; udviklingen bliver da følgende:

got.	*augona*	*ausona*
gl. sv.-da.	*øghon*	*øron*
norsk-isl.	*augu*	*eyru.*

Foruden i *øghon* og *øron* findes navnlig på gl. svensk meget ofte et *-n*, hvor oldnord. ikke har det. Nogle (således Säve) har heri villet sé ældre former, der viste ud over norsk-isl. For mig stiller sagen sig anderledes. Kun *-n* i *øghon* og *øron* på gl. sv.-dansk betragter jeg med sikkerhed som tilhørende et ældre standpunkt end de tilsvarende norsk-isl. former. I et andet tilfælde kunde man

*) tidskr. for filol. og pæd. VI, 47.

**) sml. «de ældste nordiske runeindskrifter» (årb. for nord. oldk. og hist. 1867) s. 16 med note.

Digitized by Google

fristes til ligeledes at antage, at gl. svensk havde bevaret ældre former end norsk-isl., nemlig i 3 pers. flert. forestil. nut. og fortid, hvor Gutal. altid har *-n*, som vi efter de tilsvarende got. former skulde vente (nut. *nimaina*, fort. *nemeina*; men oldnord. *nemi*, *næmi*; vi skulde vente *n* bevaret, da det var skyttet af det følg. *a*, men det er bortfaldet ligesom i *augu*, *eyru*); i Upl. L., ØGL. og Søderm. L. samt Magn. Er. landsl. træffes oftere *-in* end *-i*; i yngre VGL. og Hels. L. oftest *-i*. Men ikke desto mindre må vi være betænkelige ved at erklære dette *-n* på gl. svensk for en lævning fra en ældre sprogperiode, da vi aldrig finder det i det ældste svenske håndskrift, ældre VGL., ligesålidt som der findes spor dertil på gl. dansk. Man kan derfor være i tvivl, om *-n* er gammelt som lævning fra den fællesnordiske grundform*, eller om det er senere indkommet, da gl. svensk i flere tilfælde har *-n*, hvor det ikke oprindelig hører hjemme. Jeg er mest tilböjelig til at antage det sidste; men det er umuligt for tiden med sikkerhed at afgöre dette spörsmål, da vi har et hul på flere 100 år i vor kundskab om de nordiske sprogs udvikling, og det sker ikke sjælden i sprogenes historie, at en form, der står på et ældre standpunkt, er forsvunden i de ældste sprogminder, men derpå kommer tilbage i en yngre periode af sproget, hvor den altså ikke kan betragtes som en arv fra fortiden, men som en skabning af en ny senere bevægelse i sprogene (således er oldnord. fortid *kvam* den etymol. ældste form, men denne form findes netop ikke i de ældste oldnord. håndskrifter, men først i det andet lag, hvorimod de ældste har *kom* ligesom de yngre og nuvær. Isl.**; den nuværende svenske ef.

---

*) fællesnordisk var også i fremsæt. fortid 3 pers. flert. *-n*: Tunestenen *daedun* eller *dalidun* (sml. got. *-dedun*). — Med hensyn til *-n* i forestil. måde på gl. svensk må sammenlignes Rydqvists grundige undersøgelser I, 345—52 og 358—59.

**) Gislason bemærker herom, »at Former, som etymologisk taget ere

Digitized by Google

hvarjes, der er ganske ung, falder kun ved en ren tilfældighed sammen med got. *hvarjis**). Man må derfor være forsigtig i sine sproghistoriske sammenstillinger og slutninger, og en ædruelig forsker bliver let skeptisk ligeoverfor uklare begejstrede udbrud om gamle former og deres skönhed i modsætning til det yngre. Medens man således med grund kan være i tvivl om ælden af *-n* i forest. måde, må det i tillægsordenes höjere grad (*flairin* o. s. v.)**, i stedord (*þaun*, *þøn* o. s. v.) nødvendigvis tilhøre en senere tid, uagtet vi allerede meget tidlig kan påvise en sådan form i gl. dansk, nemlig *þaun* på den ene slesvigske runesten fra Vedelspang (ąsfriþr karþi kumbl þaun).***

§ 70. Foruden i formerne *øghon*, *øron* kunde det synes, at gl. dansk endnu i et andet punkt havde former ældre end norsk-isl., nemlig i nf. og gf. flert. af huk.ordene, hvor vi på oldnord. skulde vente **tungu* for *tungur*, svar-

---

forholdsviis oprindelige, undertiden ere udelukkede af de ældste Skindböger, men vende derpaa tilbage, ligesom efter en Art Forviisning» (AnO. 1860, s. 328).

*) sml. Rydqv. II, 550, 616 og med hensyn til hele dette spörsmål «de ældste nord. runeindskrr.» s. 5 og s. 13.

**) *-n* findes i dette tilfælde på gl. svensk især i yngre håndskrifter, navnlig fra omtr. 1400 (ikke i nogen lov, undtagen Gutal.); sml. Rydqv. II, 449. Det fortjener at bemærkes, at medens vi i det ældre håndskr. af Gutal. finder: *þa en flairi hafa garþ* 63_7. *hafa flairi menn acra saman* 83_{10}. *flairj garþar* 85^7 har det yngre håndskr. på disse steder *fleirin*.

***) Thorsen, De danske Runem. s. 53. — Ligesålidt som jeg i de her nævnte former på *-n* kan sé minder fra en ældre sprogperiode, ligesålidt kan jeg i det saʀ, der oftere forekommer i runeindskrifter og et par gange i ældre VGL. (*at gripær sar var fran mæær stolen* 59^6) ved siden af *sa* sé «en fornform af den högsta ålder» (Rydqvist II, 539; sml. 490—93); ikke blot den ældste fællesnordiske, men uden tvivl også den fællesjafetiske grundform er *sa*, og når runeindskrifterne ved siden deraf bruger saʀ, er ʀ indkommet som nævneformsmærke ved analogi med andre nævneformer på -ʀ.

Digitized by Google

ende til got. *tuggons* (sml. ef. ent. got. *tuggons* = oldn. *tungu*; gf. flert. got. *vulfans*, *stadins*, *sununs* = oldn. *ulfa*, *staði*, *sunu*). I sk. l. finder vi nu virkelig aldrig *-r* i flert. af huk.ordenes *an*-stammer i runeh. og kun på to steder i det had. håndskrift, hvorimod formerne på *-r* er gennemgående i de yngre håndskrifter; i jy. l. har vi ligeledes endelsen *-æ* (undtagen i *grankonær*; sé § 63), hvorimod de sæll. love oftere har *-ur*, *-ær*. Sagen kunde enten forholde sig således, at *-r* tidligere har været tilstede og på den tid været ved at falde ud, men dog tilsidst alligevel er gået af med sejren; men det var jo også muligt, at dét først nu i enkelte spor kunde eftervises som trængende ind i huk. flert., medens det tidligere regelmæssig havde manglet. At det første er tilfældet, at *-r* på gl. dansk i en noget ældre periode end vore ældste håndskrifter har været tilstede i huk. flert. i end. *-ur*, men derimod på runehåndskriftets og Flensborghåndskriftets tid har været ved at forsvinde såvel af endelsen *-ur* som af de fleste andre böjningsendelser, leder formerne i de gamle svenske love (*skæppur* ældre VGL. 9^4. 32^4. *ukur* ib. 25^6 o. s. v.) os til at antage.*

*) Säves mening, at *-ur*, der findes på nogle steder i Gutal. i ef. ent. af *an*-stammernes huk., skulde svare til got. *-ons* og være oprindeligere end oldnord. *-u*, må jeg bestemt erklære mig imod; got. *tuggons* = oldn. *tungu* er den regelmæssige overgang, og *-ur* i Gutal., der forøvrigt ikke er indskrænket til ef. alene og i reglen ikke bruges i sammensætninger, er en yngre særlig gullandsk analogidannelse; sml. Rydqvist II, 613—16 og Lyngby i tidskr. for filol. og pædag. VI, 48 not. 2 slutn. Den af Säve antagne udvikling modbevises desuden fuldstændig af de ældste runeindskrifters sprog, der viser os, at got. *-ns* i nordisk blev *-n*, ikke *-R*, idet disse indskrifter i ef. af huk. *an*-stammer bruger *-on* (Stenstad-stenen) = got. *-ons*, oldnord.-isl. *-u*, ligesom de i ef. af hak. *an*-stammer har *-an* (Tanum-, Belland- og Tomstad-stenen) svarende til got. *-ins*, oldnord.-isl. *-a*.

Digitized by Google

Hvad der gælder endelsen *-u* (*-æ*) i hunkönnets *an*-stammer i flert. på gl. dansk, gælder også endelsen *-a* (*-æ*) i nf. flert. hankön af de samme stammer, der ligeledes må stå for et ældre *-ar*, uagtet vi efter got. også her skulde vente *-a* på oldnord. (got. nf. *hanans* = oldnord. *hanar*, men gf. *hanans* = oldn. *hana*).

§ 71. Hunkönsstammer på *-in*. En lille klasse ord, der danner en underafdeling til stammerne på *-an*, står endnu tilbage at omtale, nemlig de, der svarer til de oldnord. huk.stammer på *-in*, f. eks. *æfi*. I oldnord. lyder hele ent. af de herhen hørende ord ens; flertalsformer som *æfir*, der anføres i oldnord. grammatiker, forekommer ikke. Derimod bruges på Færøsk *ævir* i flert. (Hammershaimb sprogl. AnO. 1854 s. 288), og i gl. sv. finder vi både flert. *æwum* og *glædher* (Rydqvist II, 225—27). I vore love har vi kun i ent. formerne *ælli* sk. l. 2,13. *ællæ* jy. l. 21₂. E. l. 1,38. *kynzimi* sk. kl. 10. *frændsum* Er. l. 1,17. 3,26 (99[12]) (Ros. derimod *frænsumæ*) og i ef. *til fulds frændsumæ* E. l. 1,18 (Ros. *til fult frænsumæ*), men *kynzimis* sk. kl. 13 (= S.; *kyntzimis* AM. 37). Også i gl. svensk findes *-s* indtrængt i ef. (Rydqv. II, 227), og det samme træffes på oldnord. allerede i meget gamle håndskrifter, således *frændsemis* Grágás ved Finsen II, 59[1] og ofte.

Digitized by Google

Slutning. Oversigt.

Idet vi således har fuldendt fremstillingen af navneordenes böjning i vore gamle love med stadigt hensyn til oldnord. og de andre sprog i vor sprogklasse, idet vi tillige, når det var nødvendigt, har kastet blikket videre ud til de andre sprog i vor sprogæt, har vi på hvert enkelt punkt sét, hvad der i vort ældre sprog kunde forklares af oldnord. og hvad ikke. De resultater, der er vundne ved denne afhandling, kan sammenfattes under følgende punkter:

1. Med hensyn til navneordenes böjning viser den historiske sprogforskning, at der oprindelig kun gives é n «deklinasjon», men derimod forskellige stammer. I den gotiske sprogklasse har stammerne på -*n* grebet således om sig, at man praktisk kan opstille to böjningsmåder, den ene omfattende *n*-stammerne, den anden alle de andre stammer. Et bindeled mellem selvlyds- og *n*-stammerne danner de andre medlydsstammer.

2, a. Det oldnordiske sprog på et lidt ældre standpunkt end det, hvori det findes i de ældste håndskrifter (fra omtr. 1150—1250) kan betragtes som kilden til de nordiske sprog og tjener således til at forklare de i gl. svensk og dansk forekommende former.

De tilfælde i navneordenes böjning, hvori gl. sv.-dansk står på et ældre standpunkt end old-norsk-isl. er:

Digitized by Google

α) flertalsformerne på *-jar, -ja* af hankönnets *ja*-stammer;

β) flertalsformerne af stammerne *øghan-* og *øran-*, der har bevaret *-n* på gl. sv.-dansk. Om derimod *-n* på gl. svensk i forest. nut. og fort. 3 pers. flert. betegner et ældre standpunkt, eller skyldes en yngre udvikling (som i de andre tilfælde, i hvilke *-n* er indkommet på gl. sv. og dansk i modsætning til oldnord.), er uvist.*

I alle andre tilfælde står böjningen af navneordene i gl. sv.-dansk på oldsprogets standpunkt, og hvor der er forskel, sér vi tydelig overgangen fra det ældre til det yngre; i nogle tilfælde er det yngre allerede trængt igennem, i andre er det endnu i kamp med det ældre. Vort lovsprog viser os sproget i en overgangs- og gæringsperiode, hvori man endnu tydelig sér, at det på et ældre standpunkt faldt sammen med det oldnord. sprog, medens det dog tillige lader os ane, hvad vej det senere vilde gå.

De mærkeligste forskelligheder i böjningen af navneordene omtr. år 1300 i de forskellige nordiske sprogarter viser sig, når vi i böjningen af et hak.ord af *a*-stammen forfølger sproget fra Uppland, gennem Østergøtland, Skåne, over de danske øer og gennem Jylland:

I. i Uppland er böjningen fuldstændig bevaret:

Ent. nf.	*hæstær*	Flt. nf.	*hæstar*
gf.	*hæst*	gf.	*hæsta*
hf.	*hæsti*	hf.	*hæstum*
ef.	*hæsts*	ef.	*hæsta*

*) Endnu et punkt, der er omtalt i det foregående (§ 53 anm.), hvori gl. da. står på et ældre fællesnordisk trin, modsat oldnorsk-isl. og tildels svensk, er den sandsynlige bevaring af det oprindelige hankön i ordet 'tan'.

Digitized by Google

II. i Østergøtland er formen *hæstar* udfalden:

Ent. nf.	*hæstær*	Flt. nf.	*hæsta*
gf.	*hæst*	gf.	*hæsta*
hf.	*hæsti*	hf.	*hæstum*
ef.	*hæsts*	ef.	*hæsta*

III. i Skåne er tillige formen *hæstær* udfalden:

Ent. nf.	*hæst*	Flt. nf.	*hæsta*
gf.	*hæst*	gf.	*hæsta*
hf.	*hæsti*	hf.	*hæstum*
ef.	*hæsts*	ef.	*hæsta*

IV. på de danske øer og i Jylland er desuden hensynsformerne udfaldne:

Ent. nf.	*hæst*	Flt. nf.	*hæstæ*
gf.	*hæst*	gf.	*hæstæ*
hf.	*hæst*	hf.	*hæstæ*
ef.	*hæsts*	ef.	*hæstæ*

Samtidig sér vi således sproget i Norden i en skikkelse, der har bevaret alle former og aldeles står på oldsprogets standpunkt, men også i en meget simpel böjning, der nærmer sig det nuværende danske sprogs. I skånske lov er *r* bortkastet af endelsen i nf. ent. og flert.; ellers har vi oldsprogets former; i jy. l. er tillige hf. bortfalden, og da alle selvlyd i endelserne blev til *æ*, er böjningen derved for en stor del opløst (i flert. endogså simplere end i det nuværende sprog); de sæll. love står på samme standpunkt som jy. l., men danner, idet de har bevaret mange minder om det ældre, et mellemled mellem skånsk og jysk.

Efter at have fremhævet disse mærkeligste forskelligheder mellem vort ældre sprog og oldnord. i navneordenes böjning vil vi nu for at lette oversigten samle under ét de tilfælde, i hvilke böjningen af navneordene i gammel dansk afviger fra oldsproget:

Digitized by Google

A) *r* er udfaldet som böjningsendelse:

I. **fuldstændig** i:

1) nf. ent. hak. (levning af *r* i *þiufær*, *kostær*, *rætær* sk. l.).*

2) nf. ent. huk. af *ja*-stammerne.

Nf. i ent. faldt således ud og blev fortrængt af gf.; denne genstandsformens sejr viser sig også, når i sk. l. i stammerne på *-ðar*, *-tar* og i hunkönsordene på *-an* formerne *faþur* o. s. v., *kunu* o. s. v. er trængt ind i nf. ved siden af *faþir*, *kuna*, hvorimod det omvendte aldrig finder sted; kun af *an*-stammernes hak. træffes aldrig i sk. l. former på *-a* i nf.**

3) endelsen *-ar* i:

α. nf. flert. hak. af *a*-, *ja*- og *an*-stammer.

β. nf. og gf. flert. huk. af *a*- og *ja*-stammer.***

γ. ef. ent. huk. af *a*-, *ja*- og *i*-stammer (*-ar*, *-ær* undertiden bevaret i sammensætninger).

δ. ef. ent. hak. af *i*- og *u*-stammer.

ε. ef. ent. *by* og *fæ* i sk. l.

II. **ikke gennemført** i:

1) endelsen *-ir* i:

α. nf. flert. hak. af *i*- og *u*-stammer (her indtræder blanding af nf. og gf., idet former på *-ir*, *ær*, *-i*, *æ* findes både i nf. og gf.; men gf. har langt overvægt i lovenes sprogform, når undtages at i sk. l. nf. sejrer i *u*-stammerne).

---

*) Også i oldnord. sér vi sporadisk denne tilböjelighed til at bortkaste *r* af böjningsendelser; sé Gíslason um frum-p. s. 75 og hans bemærkning i udgaven af Elucidarius AnO. 1858, s. 129 not. 10.

**) Genstandsformens indtrængen i nf. viser sig også tydelig, når Er. l. som nf. bruger *allæ the iordh* 1,10. 11. 12. *allæ hiorth* 2,74 (78[7]). På disse steder har Ros. derimod *al* (1,12 *ald*).

***) Dog findes af ordet *mø* flert. *mør* i jy. l. og E. l.; her er *r* vel igen senere trængt ind; eller har det aldrig været borte i dette ord?

Digitized by Google

β. nf. og gf. flert. huk. af *i*-stammer (sk. l. har *-ir* på en enkelt undtagelse nær, jy. l. *-æ*, de sæll. love vakler).

2) endelsen *-ur* i:

nf. og gf. flert. huk. af *an*-stammerne (sk. og jy. l. har næsten aldrig *-r*, de sæll. love vakler).

B) Med hensyn til *omlyden*:

1) «*u*-omlyden» er enten helt borte eller går gennem hele ordet (dog: *barn* — *børn*; *lagh* — *logh*).

2) «*i*-omlyden» er i reglen bevaret og er også ved ligedannelse begyndt at trænge ind på steder, hvor den oprindelig ikke hørte hjemme (*søn* i ent.).

C) Hensynsformen er udfalden af jy. l. og de sæll. love; men mange lævninger findes navnlig i de sæll. love både i ent. og flert. (som et mellemtrin mellem den gamle hf. flert. på *-um* og endelsens fuldstændige bortkastelse må det betragtes, at hf. flert. navnlig i de sæll. love undertiden har svækket endelsen *-um* til *-æ*).

Ellers står sproget i ældre dansk i det hele på oldsprogets standpunkt; dog findes nu og da tilnærmelser til den senere sprogbrug allerede i vore ældste håndskrifter. Disse tilfælde, der for største delen kun er enkelte undtagelser fra den almindelige regel, og som så at sige ikke berører sk. l., er følgende:*

A) *s* er indtrængt i:

I. **ejeform ental:**

1) istedetfor *-ar* (*-æ*) i:

α. huk.: *wærldz* og *marcs* jy. l. — *gørsums* E. l.

β. hak.: (*bys* jy. l. og E. l.). [*uwins* Harp.]. *suns* jy. l. og E. l. *fots* V. l. [*wintærs* Harp.].

*) hvor en lignende udvikling kan påvises i oldnord., sættes en parenthes om de gamle danske former. De tilfælde, hvorpå eksempler kun findes hos 'Harpestræng' og i AM. 187 sættes i klammer.

Digitized by Google

(γ. intk.: *fæs* jy. l. og E. l.).
2) i hak. *bondæs* E. l. og Fl. st. — *høfthings* jy. l.
3) i hak. og huk. *fathærs*, *mothærs* jy. l. og sæll. l.
4) i huk. *husfrøs* jy. l. (*kynzimis* sk. l.).

II. **ejeform flertal** i:
mænz jy. l. og Fl. st.*

Et mellemtrin mellem den gamle ef. flert. og den yngre på *-s* viser sig, når jy. l. og de sæll. love bruger ordet uden betegnelse i ef., som således falder sammen med de andre forholdsformer i flert.: *børn*, *suzkæn*; *synær*, *mæn*, *wintær*, *bøndær*, *frændær*. Også i ent. fandt vi nu og da ef. uden betegnelse, og her ligesom i flert. undertiden som gennemgangsled for det yngre.

B) *æ* er indtrængt i:
[1) intk. flert. kun i ordet *blathæ* hos Harpestr.].**
2) hak. flert. *fingræ* sk. l. og sæll. l. [*naghlæ*, *næglæ* Harpest. AM. 187].

C) *r* er indtrængt i:
1) intk. flert. i:
[α. *a*-stammer: *bier* AM. 187].
β. *ja*-stammer: *klæthær* Fl. st.
2) hak. flert. i:
an-stammer: *nabur* Fl. st.

---

*) måské også i *høfthings* jy. l. f. I de yngre håndskrr. af jy. l. er *-s* oftere trængt ind i ef. flert.; sml. foran s. 90 not.*, s. 98 not.** og not.***, s. 111 not.** — I vore ældste håndskrr. findes det yngre *s* navnlig ofte i Fl. st., hvor det endog bruges i *thers* 3 (= *theræ* ibid., *ther* 11).

**) derimod findes *æ* udenfor sk. l. ofte i tillægsordenes nf. og gf. flert.: *allæ thingin* E. l. 2,50 (51[9]). *allæ the liutæ* 2,37. *allæ the børn* V. l. 2,45. *allæ the farfal* jy. l. 169₃. *allæ sinæ suzkæn* E. l. 1,18 *allæ hans annæn suzkæn* V. l. 1,18 *sinæ børn* 1,13 (21[9]). *sinæ hus* E. l. 2,30. *sinæ klæthæ* jy. l. 276[1]. *manghæ bool* V. l. 3,4. *manghæ syskæn* jy. l. 26[4]. — *grønæ saar* Harp. 81_3. *myrkæ øghæn* 54_5 (men *myrk øghn* 56_1).

Digitized by Google

2, b. Det gotiske sprog i Vulfilas bibeloversættelse står på et så gammelt trin, at det i alt væsenligt kan betragtes som grundsprog for germansk og nordisk. Dog kan forholdet nærmere bestemt ikke udtrykkes således, at gotisk er grundsprog til nordisk og germansk, men således, at der var et fælles grundsprog, der spaltede sig i nordisk og gotisk-germansk. På grund af sin ælde står gotisk nærmest ved det fælles grundsprog og kan derfor som oftest træde istedetfor det.

I navneordenes böjning viser de énstavede medlydsstammer i de nordiske sprog ud over gotisk tilbage til et oprindeligere (fælles-jafetisk) standpunkt.

2, c. **Sproget i de ældste nordiske runeindskrifter indeholder det ægte grundsprog for de nordiske sprog.** Det viser sig som nordisk modsat gotisk-germansk, står i flere tilfælde på samme standpunkt som gotisk, men viser undertiden ud derover. Forskellighederne i disse indskrifters sprog hidrører ikke fra stedet, men fra tiden.

3. I den gotiske sprogklasse deler tillægsordene sig i to böjningsmåder, af hvilke den ene går som navneordenes *n*-stammer, hvorimod den anden i flere forholdsformer har antaget stedordenes böjning. Vi kan derfor ikke i vor sprogklasse behandle navne- og tillægsordenes böjning under ét.

Digitized by Google

Rettelser og Tillæg.

S. 10,	l. 6	f. o.	hf. læs nf.
- 17	- 13	—	*fjætæʀ* læs *fiætæʀ*
- 19	- 12	f. n.	ligeledes i gf. læs ligeledes både i nf. og gf.
- 22	- 11	f. o.	*minnæ fisk* kunde dog også opfattes som ent.
- —	- 3	f. n.	parenthestegnet efter ordet betydning er udfaldet.
- 24	- 9	f. o.	*then* læs *thæn.*
- —	- 13	f. n.	ef. *hiælpæ* ligesom gf. *hiælpæ* (s. 26[15]) bør snarere henføres blandt *ĭ*-stammerne § 34 & 35, hvorimod de i § 34 anførte eff. *tharvæ* og *sialæ* helst bør betragtes som *a*-stammer og henføres under § 8.
- 26	- 14	—	*nocrum* læs *nokrum.*
- —	- 3	—	parenthestegnet efter *sina* udgår.
- 29	- 18	—	*mandtale* læs *mantale*
- —	- 4	—	*thing* læs *thingh*
- 31	- 5	—	*andær* læs *and*ær
- 32	- 17	f. o.	*þæt* læs *þ*æt
- 34	- 5	—	*værræ* læs *uærræ*
- 47	- 18	—	a f t a ʀ læs a f t å ʀ
-117	- 13	—	Det er urigtigt, når Schlyter gengiver de sidste af de ord, der med en yngre hånd er tilföjede i randen af runeh. 7,9 ved *þa (dø)min þin(gmæn)*; hvor han læser *-in*, har håndskr. kun én rune, der må være e: *(dø)me.*

Digitized by Google

Digitized by Google

D 31096

M300409

THE UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

Digitized by Google

Digitized by Google